नं: ५१४१

शतपथ ब्राह्मणम्

१ मं काण्डं सस्वरं

× × ×

पत्र . १४४ ——

संहिता ब्राह्मणं

शतपथब्राह्मण प्रथमकाण्डः

५१४९

4982

प्र० १

ॐ शिवाय नमो नमः ॐ व्रतमुपैष्यन्नन्तरेणाहवनीयं च गार्हपत्यं च प्राङ् तिष्ठन्नप
उपस्पृशति तद्यदप उपस्पृशत्यमेध्यो वै पुरुषो यदनृतं वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्या
वा आपो मेध्यो भूत्वा व्रतमुपायानीति पवित्रं वा आपः पवित्रपूतो व्रतमुपायानीति तस्मा
द्वा अप उपस्पृशति ॥ १ ॥ सोऽग्निमेवाभीक्षमाणो व्रतमुपैत्यग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि
तच्छकेयं तन्मे राध्यतामित्यग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तस्मा एवैतत्प्राह व्रतं चरिष्यामि
तच्छकेयं तन्मे राध्यतामिति नात्र तिरोहितमिवास्ति ॥ २ ॥ अथ संस्थिते विसृजते ।
अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधीत्यशकद्ध्येतद्यो यज्ञस्य संस्थामगन्न ।

१ श्रा २

गधिस्मस्मिवेयोपयत्तस्यमऽ ष्यामगनेतेनज्जेवमऽयिष्णाइवव्रतमुपयन्तनेनक्वेवोपेयात

द्वयम्वाऽइदन्नतृतीयमस्ति सत्यञ्चैवानृतञ्चसत्यमेवदेवाऽअनृतम्मनुष्याऽइदमहम

नृतात्सत्यमुपैमीतितन्मनुष्येभ्योदेवानुपैति ॥४॥ सवैसत्यमेववदेदेतद्धवैदेवाव्र

तञ्चरन्ति यत्सत्यन्तस्मात्तेयशोयशोहभवतियएवंविद्वान्त्सत्यंवदति ५ अथसं

स्थितेविसृजतऽइदमहंयएवास्मिसोस्मीत्यमानुषऽइववाएतद्भवतियद्व्रतमुपैतिन

हितदवकल्पतेयद्ब्रूयादिदमहꣳ सत्यादनृतमुपैमीतितदुखलुपुनर्मानुषोभव

तितस्मादिदमहंयएवास्मिसोस्मीत्येवंव्रतंविसृजेत ६ अथातोशनानशनस्य।

प्र॰
२

व तदुहाषाढः सावयसोनशनमेवव्रतंमन्येमनोहवैदेवामनुष्यस्याजानन्ति तएन
मेतद्व्रतमुपयन्तंविदुःप्रातर्नोयक्ष्यतइतितेस्य [illegible] विश्वेदेवागृहानागच्छन्तिते
स्यगृहेषूपवसन्तिसउपवसथः ७ तन्न्वेवानवक्लृप्तमिव योमनुष्येष्वनश्नत्स्वश्नी।
यादथकिमुयोदेवेष्वनश्नत्स्वश्नीयात्तस्मादुनैवाश्नीयात् ८ तदुहो
वाचयाज्ञवल्क्योयदिनाश्नातिपितृदेवत्योभवति यद्युअश्नातिदेवानत्यश्ना
तीतिसयदेवाशितमनशितंतदश्नीयादितियस्यवैहविर्नगृह्णन्तितदशितम
नशितंसयदश्नातितेनापितृदेवत्योभवति यद्युतदश्नातियस्यहविर्नगृह्ण।

२

पा

न्तितेनोदेवान्नाश्नाति ९ सवाआरण्यमेवाश्नीयाद्यावारण्याओषधयोय।
द्वावृक्ष्यन्तदुहस्माहापिबर्कुर्वार्ष्णोमाषान्मेपचतनवाएतेषाꣳहविर्गृह्णन्ती
तितदुतथानकुर्याद्व्रीहियवयोर्वाएतदुपजंयच्छमीधान्यन्तद्व्रीहियवावेवैते
नभूयाꣳसौकरोतितस्मादारण्यमेवाश्नीयात् १० सआहवनीयागारेवैताꣳ।
रात्रिꣳशयीत गार्हपत्यागारेवादेवान्वाएषउपावर्त्ततेयोव्रतमुपैतिसयानेवो
पावर्त्ततेतेषामेवैतन्मध्येशेतेधःशयीताधस्तादिवहिश्रेयसउपचारः ११ सवै
प्रातरपएवप्रथमेनकर्म्मणाभिपद्यतेपःप्रणयतियज्ञोवाआपोयज्ञमेवैतत्प्र।

प्र०
३
3

थमेन कर्म्मणाभिपद्यते ताः प्रणयति यज्ञमेवैतद्वितनोति १२ स प्रणयति क
स्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु कस्मै त्वा युनक्ति तस्मै त्वा युनक्त्वीत्येताभिरनिरुक्ताभि
र्व्याहृतिभिरनिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तत्प्रजापतिमेवैतद्यज्ञं युन
क्ति १३ यद्वा अपः प्रणयति अद्भिर्वा इदं सर्व्वमाप्तं तत्प्रथमेनैवैतत्कर्म्मणा सर्व्व
माप्नोति १४ यद्वा अस्याध्वर्युर्वा होता वा ब्रह्मा वाग्नीध्रो वा स्वयं वा यजमानो
नाभ्यापयति तदेवास्यैतेन सर्व्वमाप्तं भवति १५ यद्वा अपः प्रणयति देवान्ह वै य
ज्ञेन यजमानांस्तानसुररक्षसानि ररक्षुर्न्न यक्ष्यध्व इति तद्यदरक्षंस्तस्माद्रक्षांसि।

३

ति ९ ततो देवा एतं वज्रं ददृशुर्यदपो वज्रो वा आपो वज्रो हि वा आपस्तस्माद्येनैता
यन्ति निम्नं कुर्वन्ति यत्रोपतिष्ठन्ते निर्दहन्ति तदेतं पूर्वं वज्रमुदयच्छंस्तस्याभये
नाष्ट्रे निवाते यत्तमतन्वत तत्तथैवैष एतं वज्रमुद्यच्छति तस्याभये नाष्ट्रे निवाते य
त्तन्तनुते तस्मादपः प्रणयति १० ता उत्तरेण गार्हपत्यं सादयति योषा
वा आपो वृषाग्निर्गृहा वै गार्हपत्यस्तद्गृहेष्वेवैतन्मिथुनं प्रजननं क्रियते यत्वेव वज्रमेवाप
उद्यच्छति यो पः प्रणयति यो वा अप्रतिष्ठितो वज्रमुद्यच्छति नैनं शक्नोत्युद्यन्तुं
सं ह्येनं शृणाति ११ स यद्गार्हपत्ये सादयति गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रति

प्र० ४

घृतहृदे एषैवैतत्पातिष्ठायं प्रतितिष्ठति तयोर्हैनमेवं बद्धो न हिनस्ति तस्मादुपाहृदे

पदे समादधाति १९ ता उत्तरेणाहवनीयं प्रणयति योषा वा आपो वृषाग्निर्मि

थुनमेवैतत्प्रजननं क्रियत एवमिव हि मिथुनं क्लृप्तमुत्तरतो हि स्त्री पुमांसं स

मुपशेते २० ता नान्तरेण संचरेयुर्नेन्मिथुनं चर्यमाणमन्तरेण संचरानिति।

ता नातिहृत्य सादयेन्नो अनाप्ताः सादयेत्स यदतिहृत्य सादयेदस्ति वा अग्रे मेध्या

पाञ्च विभ्रातृव्यमिव स यथैव दत्तदग्रे भवति यद्वा आस्पापस्पृशयन्त्यो दोषा विभ्रातृ।

व्यं वर्द्धयेयुरिति हृत्य सादयेद्यद्यु अनाप्ताः सादयेन्नो दोषा अभिसंक्रामममभ्यापयेयुः।

४

स्मैकामायप्रणीयतेतस्माद्धसंप्रत्येवोत्तरेणाहवनीयंप्रणयति २१ अथयत्ततोःप
विस्तृणाति द्वन्द्वंपात्राण्युदाहरतिशूर्पंचाग्निहोत्रहवणीञ्चस्फ्यञ्चकपालानि
चशम्यांचकृष्णाजिनंचोलूखलमुसलेदृषदुपलेतद्दशदशाक्षरावैविराड्विरा
ड्वैयज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसंपादयत्यथयद्द्वन्द्वंद्वन्द्वंवैवीर्यंयदावैद्वौसंर
भेतेऽथतद्वीर्यंभवतिद्वन्द्वंवैमिथुनंप्रजननंमिथुनमेवैतत्प्रजननंक्रियते २२
ब्राह्मणम् ॥१॥ अथशूर्पंचाग्निहोत्रहवणीञ्चादत्तेकर्मणेवांवेषायवामिति
यज्ञोवैकर्मयज्ञायहितस्मादाहकर्मणेवामितिवेषायवामितिविवेष्टीवहिय

प्र°
५
5

तं श्रुत्वा यथा ... वेदच्छति वागेव यज्ञो विन्त्यधो यत्तत्त्वनवाक्यमथ पत्तपत्तिप्रत्
ष्टः रत्तः प्रश्नप्राप्तरानयोनिष्टत्ः रत्तोनिष्टमाप्तरातपऽतिवा २ देवाद्दैव
देवतवातामेत्समारभ्य मेभ्य आसंकोचादिभयाच कत्त्वघत्तमत्वाद्दैवतत्त्रा प्लारताः
सत्तोपदन्ति ३ अथ येषामेवैतानि तमम्भमीत्पत्तानि दमाप्तत्तरात्तथात्मलवा।
भयतः परिच्छिन्नं यथा यं पुरुषो मूलंभयतः परिच्छिन्नोंतत्तिरितमवरतितत्तस्या।
त्तोवैतदमृतमभयमनाप्य्त्वैवते ४ सवाप्तनमपवर्गह्रीयादतो द्वयं वयेप
मेववाऽदेवच्छालः सयदेवायेतकरवाणीति तस्मादनमपवर्गह्रीयात् ५ भू

५

मावाग्नेो भूमाद्विवाग्नेनस्तस्माद्यदामउभवत्पनोवालमभूदिमाउस्तद्भूमा
नमेवैतदुपैतितस्मादेनमपवर्गहृीयात् ६ यतोवाग्नेो यस्मोद्विवाग्नेनस्त
स्माद्यदेनमपवयज्ञः षिसेतितकोक्कस्पनकेभ्येमस्तायेहृस्मर्षयोगहृ न्तित
हृषीन्स्यतिमस्तायेयज्ञः ष्पामस्ताम्बन्योनर्हिंप्राकृतानियज्ञाघस्पत्निसिमाउ
तितस्मादेनमपवर्गहृीयात् ७ उतोपाश्रोगहृस्त्व नक्तरायमस्तनर्हिंयज्ञः षि
ज्ञपेतस्मस्तनर्हेधस्ताडपोलगहृीयायतोगुनज्ञामनतोविमुन्वामेयतोलेवगु
ज्ञन्तितनतोविमुचन्ति ८ तस्यवापतस्यानमोग्निरेवपूर्वाग्निर्हिंवैपूर्वयायपत।

प्र॰
६

6

हाद्धन्याग्निरध्यथमिवैशांवदेमवनमथयज्ञञ्चवेनेनकस्तंभीप्रउगंवेद्विह्वेवासयमानी

दुपववरिद्दहौतन्ः म् १ मधुमभिमस्वशाति धूरसिधूर्वधूर्वन्तंधूर्वतंयोस्मान्धूर्व

तितन्धूर्वयंवयंधूर्वामस्त्वमग्निर्वोपथधुर्यंत्क्षमेतदस्येषाभवतिदहविर्देदीष्ठे

त्तमस्मापवैतन्विद्धतेतनयोस्नेनमेषोतियत्तमग्निधुर्योनहिनस्ति १ तद्धस्मैता

दाउणिगाद् हैमामसशोवाश्रद्धः सपत्नाधूर्वोमीस्येतद्धस्मसनदभ्याह ॥ अ

यज्ञञ्चतेनकस्तंभीमीषामभिमस्वशपजपति देवानामसिवह्नितमंः ससित ६

मेः प्रपितमंजुष्टतमंदेवहूतमम अह्रुतमसिहविर्धानन्दृंहस्वमाह्वाः

ध्मनयैवैनदुपस्तृणोत्सपत्नानाञ्जातमनसो वै वर्चस्वानीति मा ते यज्ञपतिर्द्वेषी
दिति यजमानो वै यज्ञपतिस्तद्यजमानायैवैतदह्वलामाशास्ते ॥ १२ ॥ अथाक्रम
ते विष्णुस्त्वाक्रमतामिति यज्ञो वै विष्णुः स देवेभ्य इमां विक्रान्तिं विचक्रमे यै
षामियं विक्रान्तिरिदमेव प्रथमेन पदेन पस्पाराथेदमन्तरिक्षं द्वितीयेन दिवमु
त्तमेनैतामेवैष एतस्मै विष्णुर्यज्ञो विक्रान्तिं विक्रमते ॥ १३ ॥ अथ प्रेक्षते उरु वा
तायेति प्राणो वै वातस्तद्दक्षप्राणं वैतत्प्राणाय वातायाघोरुणायच्छूरूते ॥ १४ ॥ अथा
यास्याय पदत्तन्ँस्वदत्रुनियपत्रं किंचिदापन्नं भवति यद्धकनास्यैवमस्य शोन्तन्नाप्य

प्र॰
८

पवैतद्गृह्णात्यꣳस्कन्नोपहन्ति १५ अथाभिपद्यते यज्ञस्तोपस्वेतिपञ्चवाऽइमाअङ्गु

लयःपाङ्क्तोवैयज्ञस्तद्यज्ञमेवैतदभ्याधाति १६ अथगृह्णातिदेवस्यत्वासवि।

तुःप्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्यामग्नयेजुष्टंगृह्णामीतिसवितावैदे।

वानाम्प्रसवितातत्सवितृप्रसूतएवैतद्गृह्णात्यश्विनोर्बाहुभ्यामित्यश्विनाव

ध्वर्यूपूष्णोहस्ताभ्यामितिपूषाभागदुघोऽशनेनपाणिभ्यामुपनिधातासत्यन्देवा

अनृतम्मनुष्यास्सत्येनैवैतद्गृह्णाति १७ अथदेवतायाऽआदिशति सर्वाह

वैदेवताअध्वर्युꣳहविर्ग्रहीष्यन्तमुपतिष्ठन्तेममनामग्रहीष्यतिममनामग्र

८

हीष्यतीति ताभ्य एवैनत्समर्द्धयति ताभ्यो समर्द्धं करोति १८ यद्वेवैद्देवताया आदि
शति यावतीभ्यो ह वै देवताभ्यो हवींषि गृह्यन्त आशासु देवतास्तेन मन्यन्ते ।
यदस्मै ते कामं समर्द्धयेयुर्यं कामयात ऋत्विजस्तस्माद्देवताया आदिशत्येव
मेव यथापूर्वं हवींषि गृहीत्वा १९ अथाभिमृशति भूताय त्वा नारातय
इति तद्यत एव ऋत्विजस्तदेवैनत्समनाभ्याययाते २० अथ प्राङ् प्रेक्षते स्वरभि ।
विख्येषमिति परिवृतमिव वा एतदनो भवति तदस्मै तच्छदः पाप्मनाहीतमि
व भवति यज्ञो वै स्वरहर्देवाः सूर्यं स्वस्तदेवैनदतोभिविपश्यति २१ अथाव ।

प्र॰
८
४

रोहति दृंहन्तां दुर्याः पृथिव्यामिति गृहा वै दुर्यास्ते हैत ईश्वरो गृहा यजमान।
स्य योस्यैषोध्वर्युर्यज्ञेन चरति तं प्रयन्तमनुप्रच्योतोस्तस्येश्वरः कुले वित्तो धोत्ता
नैवैतदस्यां पृथिव्यां दृंहति तथा नानुप्रच्यवन्ते तथा न वित्तो भन्ते तस्मादाह
दृंहन्तां दुर्याः पृथिव्यामित्यथ प्रैत्युर्वन्तरिक्षमन्वेमीति सोऽदेवेवमसुः स म
यस्य गार्हपत्ये हवींषि श्रपयन्ति गार्हपत्ये तस्य पात्राणि संसादयन्ति ज
घनेनोत र्हि गार्हपत्यं सादयेद्यस्याहवनीये हवींषि श्रपयन्त्याहवनीये।
तस्य पात्राणि संसादयन्ति जघनेनोत र्ह्याहवनीयं सादयेत्पृथिव्यास्त्वा।

८

नाभौ सादयामीति मध्यं वै नाभिर्मध्यमभयं तस्मादाह पृथिव्यास्त्वा नाभौ सा
दयामीत्यदित्या उपस्थ इत्युपस्थ इवैनद्भार्षुरिति वा आहुर्यं गुप्तं गोपायन्ति
तस्मादाहादित्या उपस्थ इत्यग्ने हव्यं रक्षेति तदग्नये चैवैतद्धविः परिददाति गु
प्त्या अयस्यैव पृथिव्या अग्निस्तस्मादाहाग्ने हव्यं रक्षेति २३ ब्राह्मणम् २ पवित्रे करो
ति पवित्रे स्थो वैष्णव्याविति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञिये स्थ इत्येवैतदाह १ ते वै द्वे भवतो ।
यं वै पवित्रं योयं पवते सोयमेक इवैव पवते सोयं पुरुषेन्तः प्रविष्टः प्राङ्प्रत्यङ्·
ताविमौ प्राणोदानौ तदेतस्यैवानुमात्रान्तस्माद्द्वे भवतः २ अथो अपि त्रीणि ।

प्र ५

9

स्पृद्धो नेदित्वनीयो द्वे वै भवतस्ताभ्यामेताः प्रोक्षणीरुत्पूय ताभिः प्रोक्षति तद्य
देताभ्यामुत्पुनाति ३ वृत्रो ह वा इदं सर्वं वृत्वा शिश्ये यदिदमन्तरेण द्यावापृथि
वी स यदिदं सर्वं वृत्वा शिश्ये तस्माद्वृत्रो नाम ४ तमिन्द्रो जघान स हतः पूतिः
सर्वत एवापोऽभिसुस्राव सर्वत इव ह्ययं समुद्रस्तस्मादु हैका आपो बीभत्सां
चक्रिरे ता उपर्युपर्यतिपुप्लुविरे त इमे दर्भास्ता हैता अनापूयिता आपोऽस्ति वा इ
तरासु संसृष्टमिव यदेना वृत्रः पूतिरभिप्रास्रवत्तदेवासामेताभ्यां पवित्रा ५
भ्यामपहन्त्यथ मेध्याभिरेवाद्भिः प्रोक्षति तस्माद्वा एताभ्यामुत्पुनाति ५ स उ

त्पुनाति:सवितुर्वःप्रसवउत्पुनाम्यछिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्यरश्मिभिरितिस
विता वैदेवानांप्रसवितातत्सवितृप्रसूतमेवैतदुत्पुनात्यछिद्रेणपवित्रेणेति
योवाअयंपवतएषोछिद्रंपवित्रमेतेनैतदाहसूर्यस्यरश्मिभिरित्येतेवाउत्प
वितारोयत्सूर्यस्यरश्मयस्तस्मादाहसूर्यस्यरश्मिभिरिति ६ ताःसव्येपाणौ
कृत्वादक्षिणेनोदिङ्गयत्युपस्तौत्येवैतापतन्महयत्येवदेवीरापोअग्रेगुवोअग्रेपु
वइतिदेव्योह्यापस्तस्मादाहदेवीरापइत्यग्रेगुवइतितायत्समुद्रंगच्छन्तितेनाग्रेगु
वोग्रेपुवइतितायत्प्रथमाःसोमस्यराज्ञोभक्षयन्तितेनाग्रेपुवोग्रइममद्ययज्ञंनय।

प्र० १०

यत्नाग्ने यज्ञपतिं स्तथाने यज्ञपतिं देवसुवामिति साधु यज्ञं साधु यजमानमि।
त्येवैतदाह ७ युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य इत्येता उ हीन्द्रोऽवृणीत वृत्रेण स्पर्धमा
न एताभिर्हि तमर्हत्तस्मादाह युष्मा इन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य इति ८ यूयमिन्द्रम
वृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्येता उ हीन्द्रमवृणत वृत्रेण स्पर्धमानमेताभिर्हि तमर्हत्त
स्मादाह यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इति ९ प्रोक्षिताः स्थेति न देवताभ्यो निर्दि
शति हविः प्रोक्षितस्यैको वै प्रोक्षणस्य बन्धुर्मेध्यमेवैतत्करोति १० स प्रोक्षनाग्नौ। १०
येनाज्यं प्रोक्षामीति न यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै मेध्यं करोत्येवमेवय

10

याएवैःहविंषिप्रोक्ष्य ११ अथव्रतपात्राणिप्रोक्षति दैव्यायकर्म्मणेशुन्धध्वंदे
वयज्यायाइतिदैव्यायहिकर्म्मणेशुन्धन्तिदेवयज्यायैयद्वोऽशुद्धाःपराजघ्नुरि
दंवस्तच्छुन्धामीतितद्यदेवैषामत्राशुद्धंस्तदावाभ्योवामेध्यःकश्चित्पराहन्तित
देवैषामेतदद्भिर्मेध्यंकरोतितस्मादाहयद्वोऽशुद्धाःपराजघ्नुरिदंवस्तच्छुन्धामी
ति १२ ब्राह्मणम् १ अथकृष्णाजिनमादत्तेयज्ञस्यैवसर्वत्वाययज्ञोहदेवेभ्योप
चक्रामसकृष्णोभूत्वाचचारतस्यदेवाअनुविद्यत्वचमेवावच्छायाजह्रुः १ तस्य
यानिशुक्लानिचकृष्णानिलोमानितान्यृचांचसाम्नांचरूपंयानिशुक्लानिता।

प्र० ॥

निमाम्नाऽऽरूपं यानि कृस्नानि तान्यृचां यदि वेतरथा यान्येव कृस्नानि तानि साम्ना
ऽऽरूपं यानि शुक्लानि तान्यृचां यान्येव बभ्रूणीव हरीणि तानि यजुषाऽऽरूपं।
म् २ सैषा त्रयी विद्या यज्ञस्तस्या एतच्छिल्पमेष वर्णस्तद्यत्कृस्नाजिनं भवति।
यज्ञस्यैव सर्वत्वाय तस्मात्कृस्नाजिनमधि दीक्षन्ते यज्ञस्यैव सर्वत्वाय तस्माद
ध्यवहननमधिषवणं भवत्यस्कन्नं हविरसदिति तद्यदेवात्र तण्डुलो वा पिष्टं वा
स्कन्दात्तद्यज्ञे यज्ञः प्रतितिष्ठादिति तस्मादध्यवहननमधिषवणं भवति ३।
अथ कृस्नाजिनमादत्ते शर्मासीति चर्मैवा पतत्कृस्नस्य तद्रूपं तन्मानुषं शर्म ॥

देवत्रा तस्मादाह शर्म्मासीति तदेव धूनोत्यवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इति
नेत्राप्यपतद्रक्षांऽस्यान्नोपहनत्पतिनस्येव पात्राण्यवधूनोति यद्यस्यामेध्य
मभूत्तदस्यैतदवधूनोति ४ तत्प्रतीचीनग्रीवमुपस्तृणात्यदित्यास्त्वगसि
प्रति त्वादितिर्वेत्त्वितीयं वै पृथिव्यदितिस्तस्या अस्यै त्वग्यदिदमस्यामधि किञ्च
तस्मादाहादित्यास्त्वगसीति प्रति त्वादितिर्वेत्त्विति प्रतिविदुः संजानीते तत्सं
ज्ञामेवैतत्कृष्णाजिनाय च वदति नेदन्योऽन्यं हिनसात इ[illegible]भिनिहितमेव सङ्घे
न पाणिना भवति ५ अथोदूखलमाहरति नेदिह पुरा नाष्ट्रा रक्षांसि

प्र.
१२

स्याविशानितिश्राद्धणोहिरत्सामपरूत्वात्तस्मादभिनिहितमेवसव्येनपाणिना
भवति ९ अथोलूखलमित्थथात्यादिशमिवानस्पत्योग्रावासिपृथुबुध्नइतिवात
घ्नैवादः सोमंराजानंग्रावभिरभिषुण्वन्त्येवमेवैतदुलूखलमुसलाभ्यांदृष
दुपलाभ्यांहविर्यज्ञमभिषुणोत्यद्यइतिवैतेषामेकन्नामतस्मादाहाद्रिरसी
तिवानस्पत्यइतिवानस्पत्योह्येषग्रावासिपृथुबुध्नइतिग्रावाह्येषपृथुबुध्नोह्येष
प्रतित्वादित्यास्त्वग्वेत्तितित्वचामेवैतत्कृष्णाजिनायप्रवदतिनेदन्योन्यंहि
नसातइति २ अथहविरावपत्यग्नेस्तनूरसिवाचोविसर्जनमितियज्ञोहिदेवेना।

२

12

ग्नेस्तनूर्वा वो विसर्जनेनमिति यो वाप्रमृद्‌ हविर्गृह्णीयात् वा वै यज्ञस्य तद्वै तं वो विसर्ज
नेन घ्नन्ते ताम् [illegible] वै विसृज्यतद् [illegible] हि यज्ञस्य [illegible] लेप [illegible] देवहि [illegible] समारितस्मादाह
वायो विसर्जनमिति ८ मयदि पुरा मानुषीं वाचं व्याहरेत् तत्रो वैष्णवीं सं वा यु।
ज्ञ वो जपेत् यज्ञो वै विष्णुस्त यज्ञं पुनरारभते तस्यो है वा प्रायश्चित्तिर्हे वि वीतये त्वा गृ
ह्णामीति देवान् वा दिष्टि हि हविर्गृह्णते ९ [illegible] दृढा वा सि वानस्प
त्य इति [illegible] दृढा वा [illegible] वानस्पत्यो [illegible] तद्वदथाति [illegible] देवेभ्यो हविः शमीष्व ।
शमि शमीष्वेति [illegible] देवेभ्यो हविः संस्कुरु साधु संस्कृतं संस्कुर्वित्येवेनदाह १० प्र

प्र॰
२
13

घृतं विकृतम् हृदयति द्विक्रुदेहि द्विक्रुदेहीति वा एवैतद् विक्रुद्धाव समैवैतद्धि सः।
तेवा एवैघृतस्य घृतमेवैतन्तनरूपं कुरुयते ॥ तानि वा पलाशानि वनस्पतिर्वा वपाहीः।
तिस्रोऽस्मात्साग आयद्वैतिर्यप्रपश्च वाऽस्मान्न अवन्यो अस्या याचेति भूद्दस्मात्स यदेवस्य
स्मात्सत्तदाहैतद्धि यत्स्वि यत्समेतद्वैवा वः शान्ततमं घृतेहीतित स्मादेही।
मेव श्रूयात ॥ १ ॥ तद्धैतस्माज्ञायेवद्विक्रुडपोति श्चनितत हिदमप्येतर्हि यपव
कस्मोपोतिश्चतिसयैत्रेघद्विकृतम् हृदयन्ति तदेकोऽहघडपलेसमाद्धन्ति घृते
ताम वा एवं प्रसह्यादयन्ति ॥ ३ ॥ मनो ह वा अस्य भ्यासतास्मिन्न स राज्ञी सपत्नी ग्रीया

३

प्रविष्टासतस्यहस्मश्वसथाद्रवथादसुररक्षसानिमृद्यमानानियन्तितेहासुराः
समूदिरेपापंवतनोयमृषभः सचतेकथंन्विमंदभ्नुयामेतिकिलाताकुलीइतिहा
सुरब्रह्मावासतुः ॥ १४ तौहोचतुः श्रद्धादेवोवैमनुरावंन्वेदावेतितौहागत्योचतु
र्मनोयाजयावत्वेतिकेनेत्यनेनर्षभेणेतितथेतितस्यालब्धस्यसावागपचक्रा
म ॥ १५ सामनोरेवजायांमनावींप्रविवेशतस्यैहस्मयत्रवदन्त्यैशृण्वन्तिततोहस्मै
वासुररक्षसानिमृद्यमानानियन्तितेहासुराः समूदिरइतोवैनः पापीयः सचते।
भूयोहिमानुषीवाग्वदतीतिकिलाताकुलीहैवोचतुः श्रद्धादेवोवैमनुरावंन्वेव।

प्र॰
१४

14

नेद्रावेतितौद्रागात्मोचतस्मैनोपाज्ञयावेवेतिकेनेत्मनुयैवज्ञाययेतितथ्येतितस्मा
श्रालब्धायैसावागपवक्राम ९ सायत्तमेवपत्तपाज्ञाणिप्रविवेशाततोहैता।
त्वशोकत्वविदिर्देन्तः सैषाम्रग्रीसपत्नश्रीवागुद्दतिमस्पैहैवेविद्विषपतम
त्वाचेप्रसूद्दाद्यन्निपापीयाः सोहैवासमपत्नाभवेति ७ ससमाद्दन्तिऊ
कुतोमिमपुज्जिह्वतिमपुत्तिह्वोवेमदेवभ्यश्रासीद्दिषज्जिह्वोम्होम्भः सयोदेवा।
भ्यश्रासीः सनपधीसैवैतदाहेषमज्जमावदत्वयावः सैघ्रातः सैघ्रातंज्ञेषमेति। १४
नाङ्गतिपोहितिमिवास्ति ८ अथयश्शुर्यमाददतेवर्षेचहमसीतिवर्षेचहः सेतप।

दिनड्रानो यद्दिवेणेनो यदीषीकायां वर्षमेवैतावर्धयति १९ अथ हविर्द्धिवेप
ति प्रोतनावर्षवृद्धं चेतिनिवर्षवृद्धा उ हैवैनं यदिषी द्वयो यदिषु वा वर्षवृद्धेवै।
ताव्यह्वेयनितत्वं स्तामैवैतन्नुर्ष्णं यच्चबदतिनेद्गाेन्मद्धं दिनस्तनरति २० अथ
निष्णुनाति पराश्चनङ्गृह्वः पराश्चना प्रातयइस्यत षाम्युहन्ना परतन्‍रतर्ति
नत्राणापवैतद्दधाति सप्तोपदधाति २१ अथ यत्पविनक्ति वायुर्वै पविविनक्ति यद्ये
वैवायुर्वै येपवन्तपश्चव्याद्दृष्टं सर्वं विविनक्ति यदिदं किञ्च विविच्यते तद्देवताने
षपवैनदिविनक्ति सर्वदेन पतत्याम्युवंति वैनानपापविनक्ति २२ अथातुमः।

उद्यते देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्वछिद्रेण पाणिनाम्हश्रतिम्दरी
तांश्च संनिरूप्य त्रिः फलीकरोति त्रिवृद्धि यज्ञः २१ ते हैके देवेभ्यः शुंधध्वं देवेभ्यः।
शुंधध्वमिति फलीकुर्वन्ति तदु तथा न कुर्यादादिष्टं वा एतद्देवतायै हविर्भवत्यथै
तद्धैनद्देवत्रा करोति यदाह देवेभ्यः शुन्धध्वमिति तस्मादेवं करोति तस्मादु तूष्णीमे
व फलीकुर्यात् २४ ब्राह्मणम् ४ स वै कपालान्येवाग्रत उपदधाति हषदुपले च
श्मन्तरस्तद्वा एतद्भयं समदाक्रियते तद्यदेतद्भयं समदाक्रियते । शिरो ह वा एत
द्यज्ञस्य यत्पुरोडाशः स यान्येवमानि शीर्ष्णः कपालान्येतान्येवास्य कपालानि म।

त्विकपवपिष्ठानि तद्वापतदेकमंह्व मेकं सहकरवाव समानन्द्धरवावेति तस्मा उ
तदु अथ यद्दू सहक्रियेते २ अथ यः कपालान्युपदधाति स उपवेषमादत्ते धृष्टिरसी।
ति अथ यदेतेनाग्निं धृष्णिवोपचरति तेन धृष्टिरथ यदेतेन यज्ञ उपालभत उपवेषा प्रै
तेनैतद्वेष्टि तस्मा उपवेषो नाम ३ तेन प्राचोऽङ्गारान्नुदूहत्यपाग्नेऽग्निमामादञ्जहि
निष्क्रव्यादं सेधेत्ययं वा आमाद्येनेदं मनुष्याः पक्त्वाश्नन्त्यथ येन पुरुषन्दहन्ति।
स क्रव्यादेतावेवैतदुभावतोपहन्ति ४ अथाङ्गारमाहरत्या देवयजं वहेति यो दे
वयाड्स्मिन्हवींषि श्रपयामेति तस्मिन्नेतत्तन्नवामहा इति तस्मादाहाग्राङ्कोति ५ तं

प्र॰
१९
16

समध्यमेनकपालेनाभ्युपदधाति देवा वै यज्ञन्नान्वानालिस्तरादमेभ्यग्रासंक्रान्द्दिभ
यंचक्रुस्तैन्तोयस्तान्नाश्नुवन्नाऽ स्पुणोत्विश्वतिस्यग्निर्दिक्षत्स्ताममपहत्तानस्मादेव
मुपदधाति तद्यदेष एव भवति नान्यपञ्चद्दियत्त्वङ्कृतो मध्यमत्तस्मान्मध्यमेनकपाले
नाभ्युपदधाति ६ स उपदधाति भुवमसि पृथिवीं दृंह इति शीर्षण्यमापवृक्ष्यैवेनदे।
वरृं दृंस्येतैतैनैव हिंषन्तं भ्रातृव्यमेव बाधते ब्रह्मवनिमादत्तवनिं सजातवनिमुपद।
धामि भ्रातृव्यस्य वधायेति वह्वी वै यज्ञः षाशीस्तद्ब्रह्मवदत्तवाशास्त उभे वीर्ये।
सजातवनीति भूमा वै सजाता भूमानमेवैमाशास्त उपदधामि भ्रातृव्यस्य।

१९

वधायेति यदि नाभिचरेद्यद्यु अभिचरेदमुष्य वधायेति ब्रूयादभिनिहितमेव स।
व्यस्य पाणेरन्नाल्पा भवति ७ अथाङ्गारमाक्रौति नेदिह पुरानाष्ट्रा रक्षांस्यावि
शानिति निग्राह्यणोहिरस्त मामपदल्लात तस्मादभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरङ्गुला
भवति ८ अथाङ्गारमपूहत्येवह्याग्नेष्टीषीति नेदिह पुरानाष्ट्रा रक्षांस्यावि।
शानिति समि्ग्रिहिंस्त समपदल्लात तस्मादेवमपूहति ९ अथ यत्तस्यान्तर्दपदधाति
धरणमनु स्पन्नातितरे रक्षांसि तन्नातितस्मै वरूपेणान्तदेव रक्षांस्य तेनैव हि षन्नेभ्यात।
व्ययमवमायते ब्रह्म वनिनादिव वनिमज्ञात वज्रपदधाभिश्रात व्ययमवधायेति १० अ

ब्रा॰ म॰ २

ष्यधस्वयमातृण्णाउपदधाति धर्त्रमसि दिवंदृंह इति दिवमेवैतयादृंहन्तेनैव
हिषैनेभ्यात्स्वयमेवमाथतेनवद्यावनिवालात्स्ववनिमत्तानतवर्णुपदधामिभ्यात्स्वयम
वथायेति ॥ अथयद्दिताणतउपलक्ष्उपदधाति विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्यउपदधामि
तिसयदिमांल्लोकाननतिचर्थमस्तिवानवातेनैवैतद्धिषन्त्यात्स्वयमेवमाथतेन
द्वौवैतयदिमांल्लोकाननतिचतर्थमस्तिवानवातद्दोतयद्दिश्वाश्राशास्तस्मादाह
विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्यउपदधामीतित्रींस्त्रींवैवैतराणिकपालान्युपदधातिवितस्थो   २
र्ध्वंवितउविवा ॥२॥ अथाज्याणीरम्भूहति भगणाम्सैगिरसानन्तपसातप्यध्वमित्येत

हैतेऽग्निष्टेऽत्तो यज्ञस्याग्निरमाः तमानमभिविनित तस्मादेवमभूदिति १३ अथ घो
ह्वद्रुपले उपदधाति सकृत्स्नानिन्मात्ते शर्म्मासीति तद्वसूनोत्मवधृतः
रत्नोवधृता ञ्जगातयश्च निमेसा वेवमेधुः स्नात्यतीवीनग्रीवञ्जपत्नाणात्मदित्या।
स्त्वाग्रसिप्रतिनादितिर्बौ नितिसेसावेवमेधुः १४ अथ हृदस्रुपदधाति पिथ
णासिपर्वतीप्रतिनादिमास्त्वेविनितिपिथणाण्हिपर्वतीदिप्रतिनादिमास्त्वे
विनितत्संस्तामेवैतत्कृस्नात्निनायचयदतिनेदस्योत्मनः द्विसानश्रतीयमेवेष
पृथिवीरूपेण १५ अथ शंभ्याममुद्वीवीनाय्याम्रुपदधाति दिवस्कंभनीरसीत्पत्नार।

श्रा·
प्र·
१८
158

तमेवरूपेणाग्निरेतेनदृंहेद्यावापृथिवीविष्टभ्येतस्मादाहद्विदेवत्यंतन्नीरसीति।
१९ अथोपलामुपदधाति त्रिभागासिपार्देतैर्यीप्रतिष्ठापदेंतीवेविति कनीयसी
ह्येषाद्दहितेवभवतितस्मादाहपार्देतेयीतिप्रतिष्ठापद्वेतीवेवितिप्रतिदिशः सं
ज्ञानीतेतस्मैंतामेवैतद्दधदुपलाभ्यांवदतिनेदेत्वाम्याः दिवसमानइतिघोरेवैषा।
रूपेणाहन्नपवदहषडुपलेजिह्वैवशम्यानतस्माज्जम्यायासमाहन्तिजिह्वयाह्विवद
ति २० अथदृविरिंपिवपति धान्यमसिधिनुहिदेवानितिधान्यं हिदेवान्पिनव। १८
दिशदितिदृविरितितस्ते २१ अथपिनष्टि प्राणायत्वोदानायत्वाव्यानायत्वादीर्घामनु।

प्रसितिमाषेधामितिश्रोत्रहृतिदेवोवः सविताहिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वच्छिद्रे
णपाणिनाचक्षुषेत्वेति १९ तद्यदेवंपिनष्टिजीवंवैदेवानाꣳहविरमृतममृता।
नामथैतदुलूखलमुसलाभ्याꣳहतंदृषदुपलाभ्याꣳहविर्यज्ञंघ्नन्ति २० सयदाह।
प्राणायत्वोदानायत्वेतितत्प्राणोदानौदधातिव्यानायत्वेतितद्व्यानंदधातिदीर्घा
मनुप्रसितिमायुषेधामितितदायुर्दधातिदेवोवः सविताहिरण्यपाणिः प्रतिगृ।
ह्णात्वच्छिद्रेणपाणिनासप्रतिगृहीतंसमर्धयतिचक्षुषेत्वेतिचक्षुर्दधात्येतानिवै
जीवतोभवन्त्येवमुहैतज्जीवमेवदेवानाꣳहविर्भवत्यमृतममृतानान्तस्मादेवं।

ब्रा॰
प्र॰
१५
19

पिनष्टि पिंषन्ति पिष्टान्यभीन्धते कपालानि २१ अथैकमग्नये निर्वपति यद्वा अस्या
रिष्टं देवतायै हविर्गृह्णाति नेनावेद्देवत्यं तद्भवति तदितरेण यज्ञभागं गृह्णाति न वा एत
त्कस्मैचन देवतायै हविर्गृह्णन्नादिशति यदा ह्यस्य तस्मादनिरुक्तेन यज्ञभागं गृह्णाति
महीनां पयोसीति महत्य इति ह वा एतासामेकं नाम यद्ध वा आसां वा एतत्पयो भ
वति तस्मादाह महीनां पयोसीत्येवमस्यैतत्वल यज्ञैषेव गृहीतं भवति तस्मा
देवाह महीनां पयोसीति २२ ब्राह्मणम् ५ पवित्रवति संवपति पात्र्यां पवित्रे अ
वधाय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां संवपामीति।

१५

सोस्मा वैवैतस्य यज्ञस्यो मन्युः । अथान्तर्वेद्युपविशत्यथैक उपसर्ज्जनीनीतिरेति ।
ता आनयति ताः पवित्राभ्यां प्रतिगृह्णाति समाप ओषधीभिरिति संह्येत ।
दाप ओषधीभिरेताभिः पिण्डीभिः संगच्छन्ते समोषधयो रसेनेति संह्येतदोष
धयो रसेनैताः पिण्डा अद्भिः संगच्छन्त आपो ह्येतासां रसः सं रेवतीर्जगतीभिः
पृच्यन्तामिति रेवत्या आपो जगत्य ओषधयस्ता उ ह्येतदुभय्यः सं पृच्यन्ते सं मधुमती
र्मधुमतीभिः पृच्यन्तामिति सं रसवत्यो रसवतीभिः पृच्यन्तामित्येवैतदाह २
अथ संयौति जनयत्यै त्वा संयौमीति यथाश्रियेत्तायायेमाः प्रजा यजमानाय

ब्रा॰
प्र॰
२॰
20

क्षेदेवं वैतन्नस्यौ न्यपि वर्त्तयन्त वैसंयौति यथा वा आयुचिन्द्रं क्लोम्नेवर्चयिन्त्र यैते वं वैतन्नं
यौति २ अथ यद्द्वेधा करोति यदि द्वे हविषी भवतः पौर्णमास्यां ये द्वे हविषी भवतः स
यत्र पुनरग्नेः सङ्ग्रहरिष्यन्स्यात्तदभिमृशतीदमग्नेरिदमग्नीषोमयोरिति नाना वा ए
तद्यद्धविर्यदद्भ्यन्ति न तस्मादावद्यन्ति न तस्य द्वपिं भवन्ति तस्मान्नाना करोति तस्मादे
वमभिमृशत्यपि वृणक्ते वैष पुरोडाशमपि श्रयत्य स्मा वाज्यम् ४ तद्धापत भयं
सह क्रियते न घ देतद्भयं सह क्रियते द्वौ ह्वा एष आत्मनो यत्तस्य यदाज्यम द्वौ
यदिदं हविर्भवति स यस्मा मावद्वौ यउवा यमद्वं त्वा उभावग्निज्ञामयावेतिन स्मा वा

२॰

पतद्भयं महद्भवति यत एव शुद्धैवात्मा यज्ञस्य संधीयते ५ सोऽसावाज्यमधि।
श्रयति घेनेति हृष्णेत दाहयदा हैघेनेति तन्नस्मन्न ऋद्धासयज्ञ ऋजैवेति यो हृष्टा हृश्ये।
सोऽन्नायतेनस्मैतदाह ६ अथ पुरोडाशमधिश्रयति तर्ह्यस्मै सीयज्ञमेवैतत्करोति
यथास्मै प्रदेयाद्देवप्रद्रूपाणि विश्वायुरिति तदायुर्दधाति ७ तेश्रयज्ञस्य रूपथा
उरूप्रथस्वेति प्रथयत्येवैनमेतदुरूते यज्ञपतिः प्रथतामिति यजमानो वै यज्ञप।
तिस्तद्यजमानायैवैतदाशिषमाशास्ते ८ तन्न सहसा एव शुष्कं योऽस्मात्रोषं दहकुर्यात्।
यत्र शुष्कं योऽत्यैवैतद्यज्ञस्य यन्मात्रोषत्ते शृतं यत्ते करवाणीति तस्मान्न सहसैव

ब्रा० प्र० २

कुर्यात् ९ अग्नौ वै शफमात्रं कुर्याद्दिग्धे दैक आहुः कस्तद्वेद यावानश्वशफो यावा
न्तमेव स्वयमनमानमत्राश्वस्य मन्येतैव कुर्यात् १० तमद्भिरभिमृशति सकृ
द्वा त्रिर्वा तद्यदेवास्यात्रावच्छिन्नो वा पिष्टो वा दग्धो वा विवाम्फुटति तत्ताप
द्भिः शान्त्या शमयति तदद्भिः संदधाति तस्मादद्भिरभिमृशति ११ सोऽभिमृशति
ग्निष्टेन च मा हिंसीरित्यग्निना वा एतदभितप्तं भवति तस्मा एवैतेन च मा हिं
सीरित्येवैनदाह १२ तं पर्यग्निं करोति त्रिरिदमेवैनमेतदग्निना परिगृह्णाति नेदेन
न्नाष्ट्रा रक्षांसि प्रमृशानिति त्रिर्हि रक्षसामपहन्ता तस्मात्पर्यग्निं करोति १३ तं स्त्र

२

पश्यति देवस्त्वा सविता श्रपयत्विति न वा एतस्य मनुष्यः श्रपयिता देवो ह्येष तदेनं दे
वेनैव सविता श्रपयति वर्षिष्ठे अधि नाक इति देवत्रैतदाह यदाह वर्षिष्ठे अधि नाक
इति तमभिमृशति स्कन्नं वेदानीति तस्माद्वा अभिमृशति ।५ सोऽभिमृशति मा
भेर्मा संविक्था इति मा त्वं भैषीर्मा संविक्था यं त्वाहं मानुषः सन्तं मानुष्योऽभि
मृशामीत्येवैतदाह ।५ यत्नोऽस्त्वोत्याभिवासयति नेदेतदुपरिष्टान्नाष्ट्रा रक्षां
स्यवपश्यानिति नेद्वेव नग्न इव शुषित इव शयाता इत्येवैतत्तस्माद्वा अभिवासय।
ति ।६ सोऽभिवासयत्यतमेरुर्यज्ञोऽतमेरुर्यजमानस्य प्रजा भूयादिति नेदेतद्व

ब्रा० प्र० २२

22

यत्तो वा यजमानो वा तस्माद्यद्दिशमभिवासयामीति तस्माद्देवमभिवासयति ९
अथ पात्रीनिर्णेजनमन्त्रालिप्रोक्षणेजनमाप्स्वभ्योतिनयति तद्यदाप्स्वभ्योतिन
यति १८ ब्राह्मणम् ६ प्रथमः प्रपाठकः कण्डिकासंख्या १२१ चतुर्द्धा विहितो
ह वा अग्रेऽग्निरास स यमग्रेऽग्निं होत्राय प्रावृणत स प्राधन्वद्यमनु द्वितीयं प्रावृणत
स प्रैवाधन्वद्यमनु तृतीयं प्रावृणत स प्रैवाधन्वदथ योऽयमेतर्ह्यग्निः स भीषा निलि।
ल्ये सोऽपः प्रविवेश तं देवा अनुविद्य सहसैवाद्भ्य आनिन्युः सोऽपोऽभितिष्ठेवावष्ठ्यु।
तास्थ याद्यपप्तनं स्थ याभ्यो वो मामकामं नयन्तीति तत आप्त्याः संबभूवुस्त्रि

२२

तोहितपक्वतः १ तस्येन्द्रेणसहद्वेषरुप्येदंज्ञात्वाग्रागोगाज्ञानमत्त्रवशतिसत्रवृवि
शीर्षाण्यन्वाहुंविश्वरूपंजघानतस्यैतेपिवध्यस्यविदीर्वक्रुःशास्वहेतंज्ञित
पवजंघानामहतहिलोशुख्यातेदेवोहिम २ तस्यैतदुत्व पैवेमपनोगवन्ना।
येस्यवृक्षस्यवेदिश्वरितिनिकिमिनिपत्रपवैश्वसहाभिनितदेषतघत्तोमहेष्वय।
देभ्यःपात्रीतिर्णाज्ञनमेगुलिप्रेणाज्ञनत्रितयन्ति ३ तस्यदाम्माउत्व पैवब्रय।
भिदमस्मत्यरोनयामेतिकमभीतिपपवादतिणेनदविधापृज्ञाताश्तितस्मा।
त्ताद्दतिणेनदविधापन्नेनाम्भेषुहयत्तोमहेष्ट्यामाउद्दतास्मिनक्ज्ञतेयोदत्तिणे।

श्रा॰
प्र॰
२२

न्नेद्विषायन्नते ४ तेनोदेवाएतान्पर्शोपृष्ठ्येमासयोर्हितिणामकल्पयन्सदन्वाहार्यं
नेद्दतिलिणाङ्हविस्सहितितज्ञाज्ञातिनयतितिनैयेभ्योसमदध्रोतितदभितपति
नैथेषाङ्स्पृतेभवतिसतितनयतिश्चितायन्नाहितायनैकतायनेतिपशाईवाएष
आलभ्यतेयस्यशोऽशाः ५ पुरुषंहवैदेवाअग्रेपशुमालेभिरेतस्यालब्धस्यमे
धोपचक्रामसोऽश्वंप्रविवेशतेऽश्वमालभंतनस्यालब्धस्यमेधोपचक्रामसगांप्रवि
वेशतेगामालभन्ततस्यालब्धस्यमेधोपचक्रामसोऽविंप्रविवेशतेविमालभन्ततस्या
लब्धस्यमेधोपचक्रामसोऽजंप्रविवेशतेऽजमालभन्ततस्यालब्धस्यमेधोपचक्राम ६।

२२

23

सइमांपृथिवींप्रविवेशतेनेवतंतद्वानीषुलमन्वविन्दंस्ताविमौषधीष्टियंवोनस्मा
दृष्यतावेतद्दीलनश्वैवानविंदन्निमयावद्दीर्घवद्दवाश्चैतेसर्वेपशावश्रोल
म्वाश्लावद्दीर्घवद्दासद्दविद्देविरेवभवतिपएवमेतद्देदाञोसासंपद्यदाङ्क्तःपाङ्क्तः
पशुरिति १ यदाप्येष्ठान्मथलोमानिभवन्तियदापद्यान्तयत्यथनमभवतियदा
संयोन्यथमांसंभवतिसंततद्वदिमतदिभवतिसंततमिवद्दिमांसंयदा।
सृतोस्थाभिभवतिदारुणाद्वदिमतदिभवतिदारुणमिवद्दस्यथयद्दासधि
छन्नभिवावयतितेमज्जानन्तथात्मेघोसासंपद्यदाङ्क्तःपाङ्क्तःपशुरिति ४ सयेषुरु

प्र॰ ब्रा॰ २४

यमालभन्त स किंपुरुषोभवद्यावश्वञ्च गांचतौ गौरश्चगवयश्चाभवतां यमवि
पालभन्त स उष्ट्रोभवद्यमजमालभन्त स शरभोभवत्तस्मादेतेषांपशूनांनाशि
तव्यमपक्रान्तमेधाह्येतेपशवः ९ ब्राह्मणम् । इन्द्रोहयत्रवृत्रायवज्रंप्रजहा
र स प्रहृतश्चतुर्धाभवत्तस्यस्फ्यस्तृतीयंवायावद्वायूपस्तृतीयंवायावद्वारथ
स्तृतीयंवायावद्वाथयेनप्राहरत्तस्यशकलोशीर्यत सपतित्वाशरोभवत्तस्माच्छ
रोनामयदशीर्यतैवंसचतुर्धावज्रोभवति । ततोद्वाभ्यांब्राह्मणायज्ञेचरन्ति
द्वाभ्यांराजन्यबन्धवःसंग्रामेयूपेनचस्फ्येनचब्राह्मणारथेनचशरेणचराज

२५

२४

ग्रवन्त्यवः २ सयत्ख्रमादत्तेघोषैवनदीर्वोह्वाणवत्सुदयज्ञदेवमेवैतद्यते
पाप्मनेद्विषतेभ्रातृव्यायवत्सुयज्ञतितस्माद्दैख्रमादत्ते ३ तमादत्तेदेवस्य।
त्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामाददेध्रहृतंदेवेभ्यइतिसवि।
तावैदेवानांप्रसवितातत्सवितृप्रसूतएवैनमेतदादत्तेश्विनोर्बाहुभ्यामित्यश्वि
नावध्वर्यूतत्तयोरेवबाहुभ्यामादत्तेनस्वाभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यामितिपूषाभागदु।
घस्तस्यैवहस्ताभ्यामादत्तेनस्वाभ्यांवज्रोवाएषतस्यनमनुष्योभर्त्तातमेताभि
र्देवताभिरादत्ते ४ आददेध्राहृतंदेवेभ्यस्तस्माद्दैवयज्ञोयज्ञकृतंदेवेभ्यइत्यैवे

तदाहुस्तं सन्वेपाणो नैकुर्याद्द्विषेणाभिमन्थयन्नपतिसं शयानेवैनमेतद्यज्ञप।
ति ५ सत्पतीन्द्रस्य माङ्गरसि द्विषेण इत्येष वै वीर्यं वज्रमोयश्चन्द्रस्य माङ्गं द्विषेण।
स्त्वम्मा दाहेन्द्रस्य वाहुरसि द्विषेण इति सहस्रभृष्टिः शततेजा इति सहस्रभृष्टिर्वै स
वज्रश्शामीकृतं तेजा यं तं च्छायं यथाहुस्तमेवैतत्करोति ६ वायुरसि तिग्मतेजा इत्ये
तैर्हैतैस्त्रिभिस्तेजोभिरयं योऽयं पवते पपद्दीमाङ्लोकांस्तिर्यङ्ङनुपवते सं शयानेवै
नमेतद्द्विषतो वध इति यद्दिनाभिचरेद्यद्यमभिचरेदमुष्य वध इति ब्रूयात्तेन सं।
शितेनात्मानमुपस्पृशति न पृथिवीन्तद्देवेन वज्रेण सं शितेनात्मानं बाधु।

थिवीवाहिनमानीतिनसमाज्ञात्मानमुपसस्टशातिनरथिवी ७ देवाश्चवाअसु
राश्चोभयेप्राजापत्याः पस्पृधिरेतेहस्मयदेवाअसुरान्जयन्तिततोहस्मैवैनाम्
नुपोत्तिष्ठन्ति ८ तेहदेवाऊचुर्जयामोवाअसुरान्यस्मात्त्वेवनः पुनरुपोत्तिष्ठ
न्तिकथमेनाननपजय्यंजयेमेति ९ सहाग्निरुवाचेदंचोवैनःपलायमुच्।
च्यन्तास्मदंच्योहस्मैवैषांपलाय्यमुच्यते १० सहाग्निरुवाचाहमुत्तरतःपर्ये।
ष्याम्यथयूयमितउपसंरोत्स्यथतान्संरुध्येभिश्चलोकैरभिनिधास्यामोय
इदेमाल्लोकाननतिचतुर्थंततःपुनर्नेमसंहास्यन्तइति ११ सोग्निरुत्तरतःपर्यै।

ग्रा॰
प्र॰
२९

26

दृष्टेमरत्नउपसमहंयत्तास्मात्ँ हयैऽभिस्मलोकेरस्मिनाद्रफर्येडचेमाङ्गोका।
नातेचतर्थेन्तत: पुनर्न्वे समनिदत्ततेदेतत्त्रिदानेनयत्स्नेवपञ्ज: २ सयोस
वश्रीडत्तवत: पर्येत्य त्रिरेवैषनिदानेनतानयुर्ग्वेवेतउपसंहृणाद्दितान्तस्मः
हयैऽभिस्मलोकेरभिनिदधातियेंडचेमाङ्गोकाननिचतर्थेन्तत: पुनर्न्वे संनिद
तेतस्मादण्येतर्हेस्नुगानसंनिदतेयेनरदैवैनानस्वाग्रवमायन्तेनैवैनानषेत।
र्हि ब्राह्मणायत्तेववाधन्ते ३ यडपवयन्नमानायागतीयतियश्चैवहेहितमैवे
तदभिस्मलोकेरभिनिदधातियडचेमाङ्गोकाननिचतर्थेन्सवापभिस्मलो।

२९

कैरभिनिदध्यद्यद्रु हैवेमाल्लोकाननतिवनर्थमस्यापवमर्वेङ्हरतस्याङ्हीमेसर्वेलो।
काः प्रतिष्ठिताः किङ्हि हैवेयदन्नान्विङ्हरामिति दिवङ्हरामीति हैवेनमस्मादस्मा
एवसर्वङ्हरति ॥४॥ अथ तृणमन्तर्धायप्रहरति नेदनेन वज्रेण सङ्शिनेन पृ।
थिवीङ्हिनसानीति तस्मात्तृणमन्तर्धायप्रहरति ॥५॥ सप्रहरति पृथिवी देवय
जन्योषध्यास्ते मूलम्माहिङ्सिषमित्यन्नम्मूलामिव वा एनामेतत्करोत्यादत्तान
त्तामेतदादौषधीनान्ते मूलानि माहिङ्सिषमिति व्रजङ्गच्छ गोष्ठानमित्यभि
पाप्मन्नेवैतदनपक्रामिङ्कृन्तेत्यनपक्रमिय द्वेजेवन्तस्मादाह व्रजङ्गच्छगो।

ष्टानमिति वर्षन्त्वन्ते द्यौरिति यत्र वा अस्यै खनन्तः क्रूरीकुर्वन्त्यपघ्नन्ति शान्तिरापस्त
द्भिः शान्त्या शमयति तदद्भिः सन्दधाति तस्मादाह वर्षन्त्वन्ते द्यौरिति वधान देव स
वितः परमस्यां पृथिव्यामिति देवमेवैतत्सवितारमाहान्धे तमसि वधानेति यदाह
परमस्यां पृथिव्यामिति शतेन पाशैरित्यमुञ्चैतदाह योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्त।
मतो मा मौगिति यदि नाभिचरेद्यद्यभिचरेदमुमतो मा मौगिति ब्रूयात् १६ अथ
द्वितीयं प्रहरत्यपाररुं पृथिव्यै देवयजनाद्बध्यासमित्यररुर्हवैनामासुररक्षसमा
सन्ते वा अस्या अपाघ्नंस्तथो एवैनमेतदेषोऽस्या अपहन्ति व्रजं गच्छ गोष्ठानं वर्षन्त

तेद्यौर्बधानदेवसवितः परमस्यांपृथिव्याꣳशतेनपाशैर्योस्मान्द्वेष्टियंचवयं।
द्विष्मस्तमतोमामौगिति ९ तमग्नीदभिनिदधात्यररोदिवंमापप्तइतियज्ञेवै
देवाअररुमसुररक्षसमपाघ्नन्तसद्दिवमापिपतिषत्तमग्निरभिनिदधात्यररोदि।
वंमापप्तइतिसनदिवमापतत्तथोएवैनमेतद्घर्घ्नरेवास्माल्लोकादन्तरेतिदि।
वोध्वग्नीत्तस्मादेवंकरोति ९ अथतृतीयंप्रहरति द्रप्सस्तेद्यांमास्कन्निरुप्यं।
वाअस्यैरसोयमस्याऽरसमंरसंप्रजाउपजीवन्त्येषतेदिवंमापप्तदित्येवैनदादृह।
व्रजङ्गच्छगोष्ठानंवर्षतुतेद्यौर्बधानदेवसवितः परमस्यांपृथिव्याꣳशतेनपाशै

ब्रा॰
प्र॰
२८

योस्मान्द्वेष्टि यंचवयंद्विष्मस्तमनेनामामौंसीरिति ४ सवैत्रीन्प्रयाजान्यजति त्रयो।
वाइमेलोकाएभिरेवैनमेतल्लोकैरभिनिदधात्यथावैतद्यदिमेलोकास्त्रेधात
यद्यन्त्ततस्मात्त्रीन्प्रयाजान्यजति २ तूष्णींचतुर्थं ५ सयदिमांल्लोकानतिचतुर्थं।
मस्तिवान्तवास्त्रेनैवैनद्विषन्तंभ्रातृव्यमववाधतेनह्यावैतद्यदिमांल्लोकानति
चतुर्थमस्तिवान्तवान्होतयत्तूष्णीन्तस्मात्तूष्णींचतुर्थंस २ आश्रावय २ देवा
श्चवाअसुराश्चोभयेप्राजापत्याःपस्पृधिरेततोदेवाअग्रुव्रमिवासुराण्यदाह्वरा
मेनिरेस्माकमेवेदंखलुभुवनमिति १ तेहोचुः हन्तेमांपृथिवींविभजामहैतां।

२८

विभज्योपजीवामेतितामौक्ष्णैश्चर्मभिः पश्चात्प्राञ्चोविभजमानाअभीयुः २
तद्वैदेवाः शुश्रुवुर्विभजन्तेहवाइमामसुराः पृथिवींप्रेततदेष्यामोयत्रेमामसु
राविभजन्तेकेततःस्यामयदस्यैनभजेमहीतितेयज्ञमेवविष्णुंपुरस्कृत्येयुः ३
तेहोचुरनुनोस्यांपृथिव्यामाभजतास्त्वेवनोप्यस्यांभागइतितेहासुराअसूय
न्तइवोचुर्यावदेवैषविष्णुरभिशेतेतावद्वोदद्मइति ४ वामनोहविष्णुरासतद्
देवानजिहीडिरेमहद्वैनोदुर्येनोयज्ञसम्मितमदुरिति ५ तेप्राञ्चंविष्णुंनिपाद्य
छन्दोभिरभितःपर्यगृह्णन्गायत्रेणत्वाछन्दसापरिगृह्णामीतिदक्षिणतस्त्रैष्टु

ब्रा॰
प्र॰
२९
29

मेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामीति पश्चाज्जागतेन त्वा छन्दसा परिगृह्णामीत्युत्तरतः
६ तं छन्दोभिरभितः परिगृह्याग्निं पुरस्तात्समादाय तेनार्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुः।
स्तेनेमां सर्वां पृथिवीं समविन्दन्त यद्वेदेनेमां सर्वां समविन्दन्त तस्मा
द्वेदिर्नाम तस्मादाहुर्यावती वेदिस्तावती पृथिवीत्येतया हीमां सर्वां सम
विन्दन्नेवं ह वा इमां सर्वां सपत्नानां संवृङ्क्ते निर्भजत्यस्यै सपत्नान्य एव
मेतद्वेद ७ सोऽयं विष्णुर्ग्लानश्छन्दोभिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तान्नापक्र

२९

मणमास स तत एवौषधीनां मूलान्युपमुम्लोच ८ ते ह देवा ऊचुः क्व नु विष्णुः।

रभन्तनु यज्ञो भूदिति ते होचुश्छन्दोभिरभितः परिगृहीतोऽग्निः पुरस्तान्नापक्रम
णमस्त्येवाविन्दन्तेति ते खनन्त इवान्वीषुस्तं त्र्यङ्गुलेऽन्वविन्दंस्तस्मात्त्र्यङ्गुला
वेदिः स्यात्तदु हापि पांचिस्त्र्यङ्गुलामेव सौम्यस्याध्वरस्य वेदिं चक्रे ९ तदु तथा
न कुर्यादोषधीनां वै सम्मूलान्युपास्तोचन्तस्मादोषधीनामेव मूलान्युच्छेत्तवै
ब्रूयाद्यदेवात्र विष्णुमन्वविन्दंस्तस्माद्वेदिर्नाम ९ तमनुविद्योत्तरेण परिग्रहे
ण पर्यगृह्णन्त्स्योना वासि शिवा वासीति दक्षिणत इमामेवैतत्पृथिवीं संवि
घ्नन्त्साऽं शिवामकुर्वत स्योना वासि सुषदा वासीति पश्चादिमामेवैतत्पृथि

ब्रा॰ वीर्ङ् संविग्रस्रोनाः स्पर्द्धामकुर्वंतोऽग्नेस्त्वनीचाभिपयस्वतीर्वेसुन्नरतस्मामेवै
प्र॰ नत्स्थिवीर्ङ् संविद्यासवतीश्रुपत्नीवतीयामकुर्वत ॥ सवैत्रिः पूर्वं परि।
१॰ गृह्णाति त्रिरुत्तरं तत्षट्कृत्वः षड्वा ऋतवः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः
30 स यावानेव यज्ञो यावत्यस्य मात्रा तावतैवैनमेतत्परिगृह्णाति १२ षड्भिर्व्याहृ।
तिभिः पूर्वं परिगृह्णाति षड्भिरुत्तरं तद्द्वादशकृत्वो द्वादशकृत्वो।
द्वादश वै मासाः संवत्सरस्य संवत्सरो यज्ञः प्रजापतिः स यावानेव यज्ञो यावत्य
स्य मात्रा तावतैवैनमेतत्परिगृह्णाति १३ व्याममात्री पश्चात्स्यादित्याहुः एतावा। १॰

न्वैतमृषः पूर्वसंमितादिध्रत्त्विः प्राचीं विमृध्नियन्तेनात्रमात्रास्ति यावतीमे
वस्त्वयमनसामन्त्रेतनावतीं कुर्यात् १४ अभितोग्निमङ्गसाउन्नयति योषा वै ।
वेदिर्वृषाग्निः परिगृह्य वै योषा वृषाणं शेते मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते त
स्मादभितोग्निमङ्गसाउन्नयति १५ सा वै पश्चाद्वरीयसी स्यान्मध्ये संहृसिता पु
रस्तादुर्व्येवमिव हि योषां प्रशंसन्ति पृथुश्रोणिर्विमृष्टान्तरांसा मध्ये संग्राह्या ।
हेति जुष्टामेवैनामेतद्देवेभ्यः करोति १६ सा वै प्राक्प्रवणा स्यात्प्राची हि देवानां
दिगथो उदक्प्रवणोदीची हि मनुष्याणां दिग्दक्षिणतः पुरीषं प्रत्युदूहत्येषा वै दि

श्रा॰
प्र॰
३१

31

कितरणाङ्माग्रहविणाश्रवणास्तान्तिष्ठेदयजमानोमङ्लोकमियात्तथोदयज
मानोऽन्योत्तीवतितस्मादविणातःपुरीषंप्रहरदतिपुरीषवतीङ्कुर्वंतिपशवोवैपु
रीषंपशुमतीमेवैनामेतत्कुरुते ८ तांप्रतिमार्ष्टिदिवाद्देवेभ्योगामङ्संनिधास्य
न्तेतेदेवोचुर्ह्नंतयदस्यैपृथिव्याअनामृतंदेवयजनंतच्चन्द्रमसिनिदधामहैसय
दिनस्तोसुराउत्सेयेगुस्तनपवाविन्दतःश्रामयतःपुनरभिभवेमेतिसयदस्यैपृथिव्या
अनामृतंदेवयजनमासीत्तच्चन्द्रमसिन्यदधततदेतच्चन्द्रमसिकृष्णंतस्मादाहुरश्च
न्द्रमस्यैपृथिव्यैदेवयजनमित्यपिहवाअस्मिंस्तस्मिन्देवयजनआशुंभवतितस्माद्वैप्रति

३१

मार्ष्टि ॥८॥ स यन्निमार्ष्टि । प्राक्रुरस्य विहृपो विशिशिन्नितिसंग्रामो वै क्रूरं संग्रा
मे हि क्रूरं क्रियते हतः पुरुषो हतोऽश्वः शेते प्राहैनत्संग्रामात्स्वदयत तस्मादाह ।
प्राक्रुरस्य विहृपो विशिशिन्निति सदाद्य यत्पृथिवीं जीवदानुमित्यदाद्यहीयद ।
सो पृथिव्यै जीवमासीन्तत्चन्द्रमसि त्सदयत तस्मादाहो दाद्य यत्पृथिवीं जीवदानु
मिति यामैरयंश्चन्द्रमसि स्वधाभिरिति यां चन्द्रमसि ब्रह्मणा दधुरित्येवैतदाह ता
मु धीरासो अनुदिश्य यजन्त इत्येते नो हता मनुदिश्य यजन्ते पि देवा अस्यैतास्मि
न्देवयजन इष्टं भवति य एवमेतद्वेद ॥९॥ अथायस्प्रोक्षणीरसादयति वज्रो वै स्फ्यो

ब्रा॰ प्र॰ ३२

ब्राह्मणश्चेमेपुरायत्तमभून्नुपतांवज्रोवाआपस्तद्वज्रमेवैतदभिगुप्त्याआ।
सादयतिसवाउपर्युपर्येवप्रणीताणीधार्यमाणाणामथस्यान्नुयछक्तस्यथयन्तिहि।
नपवस्येच्छ्रोत्ताणीनासादयेद्वज्रोद्रमस्ख्येयानानन्तथोद्ववैत्नोनसमस्ख्येतेनस्माउ
पर्युपर्येवप्रणीताणीधार्यमाणाणामथस्यामुयछतिति १॰ अथैतांवाचंवदतिप्रो।
ताणीरसादयेथंमसर्द्रिहपसादयस्त्वचःसंमह्युपत्नीः॰संनह्याज्येनोदेह्रीतिसंधै
मप्पैषमयद्विकामयेतक्षुधाद्तयंकामयेतापिनाद्वियेतस्वयमुखेवैतद्देदम
नःकर्मकर्त्तव्यमिति २। अथोदचं॰स्प्यंप्रहरामसुर्वैमनावज्रंप्रहरामीतियद्यभि

३२

वोहन्नो वै स्यामस्त्वगातेन है वैनतन २२ अथ्यपाणीश्रवनेनिके यथ्यसैक्रूरमभून्न ।

ह्यासाणतदद्धांषीत स्मात्पाणीश्रवनेनिके २३ सयेद्धाग्रेऽत्रिरे नेदस्मावमशंय

जन्ने तेन पापीयान्स अस्माद्वयथ्येनेत्रिरेतेन श्रेयान्स अस्माद्वन्तो अद्धा मनुष्याविवे

दयेयजन्नेन पापीयान्स स्तेभवेतियउनयजन्ते श्रेयान्स स्तेभवन्तीति ततस्मो

देवान्दविन्तेजगामेतः प्रदाना हि देवाउपजीवन्ति २४ तेहदेवाऊचुर्वृहस्पति

मांगिरसमअज्ञाद्धा वै मनुष्याननविदन्नेभ्यो विधेहि यज्ञमिति सहेत्योवाच वृहस्पति

रांगिरसः कथानयजथ इति ते होचुः किङ्कामायजेमहि येयजन्ते पापीयान्स ।

ब्रा॰
प्र॰
३२

33

तेभवन्तियउनयजन्तेश्रेयाꣳसःसन्तोभवन्तीति २५ अहोवावमनुष्यस्यातिरात्रि।
हस्रोयद्वैसुमदेवानांपरिपूतन्नदेष्यतोभवतियज्ञक्रतानिहवीꣳषिकृता।
वैतितेनावमर्शीभवारिष्टतस्मात्पापीयाꣳसोभूतेनानवमर्शीयजन्ध्यन्तयाश्रे
याꣳसोभविष्यन्नेतानिक्रियतइत्यामर्हिषत्तरणादितिमर्हिषाद्वैवत्वेषाशा।
मपतिमयदित्रुगामर्हिषत्तरणात्किञ्चिदापद्येतमर्हिरेवतन्तत्तरणात्रपास्येदथ
यदामर्हिसत्तरणान्नपणिपद्यमितिष्ठत्रिमयोद्वैवंविद्वाननवमर्शीयजन्तेश्रेयान्देव।
भवतितस्मादनवमर्शीमेवयजेत २६ ब्राह्मणम् ३ अध्यायः २ सवैसवःसम्भव

३३

ष्टितयत्स्रुवः सम्मार्ष्टि यथा वै देवानां चरणं तद्वा अनु मनुष्याणां तस्माद्यदा ।
मनुष्याणां परिवेषणमुपक्लृप्तं भवति । अथ पात्राणि निर्णेनिजति तैर्निर्णि
क्तैः परिवेविषन्त्येवं वा एष देवानां यज्ञो भवति यत्स्रुचस्तानिर्हृतीः षिञ्चमावेदिस्त
घामेतान्येव यात्राणि यत्स्रुवः २ अथ यत्सम्मार्ष्टि निर्णेनेक्त्येवैनायतत्त्रिर्णिक्ता ।
भिः प्रचराणीति तद्धैतद्यथैवदेवेभ्यो निर्णेनेक्त्येकेन मनुष्येभ्यो द्विःश्चञ्चयाणाव
देवेभ्य आपो हिकुशाम्बुञ्चयज्ञेरकैनैव मनुष्येभ्यो द्विरेवैवमस्यैतन्नाना भवति २
अथ स्फ्यमादत्ते तं प्रतपति प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो निष्टप्तं रक्षो निष्टप्ता

ब्रा·
प्र·
३४

ग्रातयऽश्निवा ४ देवाह्वैयज्ञन्तन्वानास्तेसुररक्षसेभ्यआसङ्गाद्बिभयाञ्चक्रु
स्तद्यत्तमुत्वादेवैनन्नाष्ट्रारक्षाः स्यतोपघ्नन्ति अर्द्धप्रपाठकः ५ सवाऽइत्थ।
ग्रैरन्तरतः सम्मार्ष्टि निशितोसि सपत्नक्षिदिति यथावुपरतो यजमानस्य सह
पत्नान्निरुण्यादेवमेतदाह वाजिनं त्वा वाजेध्यायै सम्मार्ज्मीति यज्ञियं वाय
ज्ञाय सम्मार्ज्मीत्येवैतदाहैतेनैव सर्वाः स्रुचः सम्मार्ष्टि वाजिनीं त्वेति स्रुचं तूष्णीं
प्राशित्रहरणं स्रु ६ सवाऽइत्थमग्रैरन्तरतः सम्मार्ष्टीति मूलैर्बाह्यतऽइतीववाऽअय।
प्राणऽइतीवोदानः प्राणोदानावेवैतद्दधाति तस्मादितीवेमानि लोमानीतीवेमा।

३४

ति ७ सवै सममृज्य सममृज्य प्रतप्य प्रतप्य प्रयच्छते यथावमर्शोत्रिसिंज्यानवम।
शीशूत्रमेपरितालये देवत्रा तस्मात्प्रतप्य प्रतप्य प्रयच्छति ८ सवै स्त्रुवमेवाग्रेस
म्मार्ष्टि घेतराः स्रुचो योषा वै स्रुग्वृषा स्रुवस्तस्माद्यद्यपि बह्व्य इव स्त्रियः साहैय।
न्ति य एव तासां पि कुमारक इव भवति स एव तत्र प्रथम एत्यनूच्य इतरास्तस्मा
त्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि घेतराः स्रुचः ९ सवै तथैव सम्मृज्य यथाग्नित्राभिस्रुते।
यथा यस्माऽअशनमाहरिष्यन्स्यात्तं पात्रं निर्णेनिजेनाभिमृशते देवत्रा तस्मादेतथैव
संमृज्य यथाग्निना भिखुते न्या दि. वै वोत्तमा १० तं हैके स्रुक्संमार्जनान्यग्नावभ्या

ग्रा॰
प्र॰
३५

35

स्थन्तिवेदस्यादाम्भूवन्तवपभिः सममार्जिषुरिदंमैवैकिञ्चियत्तस्यैनेदिदंवहिर्हो
यत्ताङ्वादितितस्तथानक्रयीघथायस्माअशनमाहरेतेपाजनिसैजनेपायये।
देवत्तनस्माइपरासेदेवैनानि ॥ अथपत्नीः संनह्यतिजघनाद्दीवापथपत्त
स्यपत्नीयाङ्गेयत्तस्त्रायमानोयादितिपुनस्सैवैनामेतधक्ताभेयत्तमत्त्वासा
ताश्ति २ योक्त्रेणसंनह्यति योक्त्रेणहियोग्यंयुञ्जनपत्निवैपत्न्याअमेध्यंयद
वाचीनन्नाभेरस्यैतदाज्यमवेक्षिष्यमाणाभवतितदेवास्यापतयोक्त्रेणान्तर्हृत्या
त्यथमेध्येनैवोत्तरार्द्धेनाज्यमवेक्षतेतस्मात्पत्नीः संनह्यति ३ सवाअभिवा।

३५

सःसन्नह्यत्योषधयोवैवासोवरुण्यारज्जुस्तदोषधीरेवैतदन्तर्दधातितथोहैनामे
षावरुण्यारज्जुर्न्नहिनस्तितस्मादभिवासःसंनह्यति १४ ससन्नह्यत्यदित्यैरास्ना
सीतीयंवैपृथिव्यदितिःसेयन्देवानांपत्न्येषावाएतस्यपत्नीभवतितदस्याएतद्रा
स्नामेवकरोतिनरज्जुंहियोवैरास्नातामेवास्याएतत्करोति १५ सवैनग्रन्थिङ्कु-
र्याद्वरुण्योवैग्रन्थिर्वरुणोहपत्नीङ्गृह्णीयाद्यद्ग्रन्थिङ्कुर्यात्तस्मान्नग्रन्थिङ्करोति १६
उद्गूहमेवोद्गूहति विष्णोर्वेष्पोसीतिसावैनपश्चात्प्राच्यावीयज्ञमन्वासीनेयंवैपृथिव्या
दितिःसेयन्देवानांपत्नीसापश्चात्प्राच्यावीद्देवानांयज्ञमन्वासीत्तदेनामभ्यारोहत्साप

ब्रा॰ प्र॰ ३६

त्नीविशेषस्त्वेकस्मिन्यज्ञेयोरुपत्नीस्योग्नीवतितदस्यपवैतन्निह्नुतेतयोरुहैना।
मियन्नन्तरितास्तितस्माद्दक्षिणतइवैवान्वासीत ८ अथाज्यमवेक्षते योषावैप
त्नीरेतआज्यम्मिथुनमेवैतत्प्रजननंक्रियतेतस्मादाज्यमवेक्षते ९ सावेक्षतेदब्धे
नत्वाचक्षुषावपश्यामीत्यनार्त्तेनत्वाचक्षुषावपश्यामीत्येवैतदाहाग्नेर्जिह्वासी
तियद्वावाएवदग्नेर्जिह्वयाग्नेर्जिह्वारवोतिहुन्तितस्मादाहाग्नेर्जिह्वासीतिसु
हूर्देवेभ्यइतिसाधुर्देवेभ्यइत्येवैतदाहधाम्नेधाम्नेमेभवयजुषेयजुषइतिसर्वस्मै
मेयज्ञायैधीत्येवैतदाह १० अथाज्यमादायप्राङुदाद्रवति तदाहवनीयेधिश्रय

३६

36

त्रियस्याहवनीये हवींषि श्रपयन्ति सर्वे वै यत्त आहवनीये शृतो सदित्यथय
दमुत्राग्नेयि श्रपयति पत्नीः नवकाशयिष्यन्भवति नेदिह तदवकल्पते यत्सामि
प्रत्यग्वेत्यत्नीमवकाशयिष्यामीत्यथ यत्पत्नीनवकाशयेदन्तरियाद्ध यज्ञा।
त्पत्नीस्तस्माहयत्तान्नत्नत आदन्तेनदन्तेवै घासादयति २ तदाहु नोन्तवै घा
सादयेदन्तो वै देवानां पत्नीः संयाजयन्त्येव समाग्रदेवानां पत्नीः करोति परः
पुंः सोऽहस्य पत्नी भवतीति नइन्द्रोवाच यास्तवल्क्यो यथादिष्टं पत्न्या अस्त्वकस्त
दादियेतयमरः पुंः सा वा पत्नी स्याद्यथा वा यत्तो वेदिर्यत्त प्राङ्न्यग्नाय यत्तान्ति।

ब्रा॰ मिमाश्नाति तस्माद्दक्षिणेनैवासादयेत् २१ प्रोक्षणीषु पवित्रे भवतस्ते तत आदत्ते ता

प्र॰ भ्यामाप उत्पुनात्येको वा अयं पवते तस्य[illegible]मेध्यमेवैतत्करोति २२ स उत्पुनाति स

३२ वितुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सो ऽसावेव बन्धुः २३

अथाज्यलिमाभ्यां पवित्राभ्यां प्रोक्षणीरुत्पुनाति सवितुर्वः प्रसव उत्पुनाम्यच्छि

द्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिरिति सो ऽसावेव बन्धुः २४ तद्यदाज्यलिमाभ्यां पवि

त्राभ्यां प्रोक्षणीरुत्पुनाति तदप्सु पयो दधाति तदिदमप्सु पयो हितमिदं हि यदा । ३२

वर्षत्यथौषधयो जायन्त ओषधीर्जग्ध्वापः पीत्वा तत एष रसः संभवति तस्माद्रसं ।

37

सोहैवंसर्वंवेनाय २५ अथाज्यमवेक्षते तद्धैकेयजमानमवेक्षयन्ति तदुहोवाचयाज्ञव
ल्क्यः कथन्नुनस्वयमध्वर्यवोभवन्तिकथंस्वयन्नान्वाहुर्यत्रभूयस्यइवाशिषःक्रिय
न्तेकथन्वेषामत्रैवश्रद्धाभवतीतियांवैकांचयज्ञऋत्विजआशिषमाशासतेयजमान
स्यैवसातस्मादध्वर्युरेवावेक्षेत २६ सोवेक्षते सत्यंवैचक्षुःसत्यंहिवैचक्षुस्तस्माद्यदि
दानींद्वौविवदमानावेयातामहमदर्शमहमश्रौषमितियएवब्रूयादहमदर्शमि
तितस्माएवश्रद्दध्यामतत्सत्येनैवैतत्समर्द्धयति २७ सोवेक्षते तेजोसिशुक्रमस्यमृत
मसीतिसएषसत्यएवमंत्रस्तेजोवाएतच्छुक्रंयदेतदमृतंसत्यंह्येतत्तत्सत्येनैवैतत्समर्द्धय।

ब्रा॰
प्र॰
१८

38

ति १८ ब्राह्मणम् ४ पुरुषो वै यज्ञः पुरुषस्तेन यज्ञो यदेनं पुरुषस्तनुत एष वै तायमानो
यावानेव पुरुषस्तावान्विधीयते तस्मात्पुरुषो यज्ञः १ तस्यायमेव जुहूरियमुपभृदा।
त्मैव ध्रुवा तद्वा आत्मन एवेमानि सर्वाण्यङ्गानि प्रभवन्ति तस्माद्ध्रुवाया एव सर्वो य
ज्ञः प्रभवति २ प्राण एव स्रुवः सोऽयं प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुसंचरति तस्मादु स्रुवः सर्वा।
अनु स्रुवः संचरति ३ तस्यासावेव द्यौर्जुहूरथेदमन्तरिक्षमुपभृदियमेव ध्रुवा तद्वा अस्या
एवेमे सर्वे लोकाः प्रभवन्ति तस्माद्ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवति ४ अयमेव स्रुवो।
योऽयं पवते सोऽयमिमान्सर्वांल्लोकाननुपवते तस्मादु स्रुवः सर्वा अनु स्रुवः संचरति ५ १८

सपथयत्स्तायमानो देवेभ्यस्तायतस्तेभ्यश्छन्दोभ्यो यद्धवित्त देवानां यशो मो राज्ञा यश
सो ग्राथास्तत्रदादिश्यगच्छात्मसैवाज्ज छन्दच्छामीसेवसुह्नितेषाम् ६ अथयाम्या
न्यानिरुक्तानि स्वतभ्यश्चैवनानिछन्दोभ्यश्चारतत्तेनैतत्तद्वदनादिश्यगाज्यसैववरूपेण।
गच्छातिसैवैवतज्जेस्वागच्छापश्चैकुर्वन्नुपभृति ७ सयश्चतज्जेस्वाणच्छात्स्तेभ्य
स्तद्गच्छातिप्रयाजेभ्योऽह्नितद्गच्छात्स्तवोऽह्निप्रयाजास्तत्तद्वदनादिश्यगाज्यसैववरूपे।
णगच्छात्मज्जामितायैजामिद्कुर्याद्यद्धंसतायनाश्रीस्त्वायवेतगच्छीयात्मस्माद्वना।
दिश्यगाज्यसैववरूपेणगच्छाति ८ अथयदश्चैकुर्वन्नुपभृतिगच्छाति छन्दोभ्यस्तद्गच्छा।

ब्रा॰
प्र॰
३९

39

स्यन्त्र्यानेभ्यो हि तं गृह्णाति छन्दांसि वा उ याजास्तस्मात्तदनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णा।
त्यजामिता यज्ञामि ह कुर्याद्यद्गायत्र्यैना त्रिष्टुभे वेति गृह्णीयात्तस्मादनादिश्याज्यस्यैव रूपे
ण गृह्णाति ४ अथ यच्चतुर्ध्रुवायां गृह्णाति सर्वस्मै ह्येतद्यज्ञाय गृह्णाति तत्तदनादि।
श्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति कस्माउ ह्यादिशेद्यतः सर्वाभ्य एव देवताभ्यो गृह्णाति तस्मा
दनादिश्याज्यस्यैव रूपेण गृह्णाति ५ यजमानमेव जुहूमनु योऽस्मा अरातीयति स उ।
पभृतमन्वत्तैव जुहूमन्वाद्य उपभृतमन्वत्तैव जुहूराद्य उपभृत्सैवैतदत्त्रे क्रान्तं गृह्णाम
ध्यैकृत उपभृति ॥ स यच्चतुर्ज्जुह्वां गृह्णाति रमैवैनत्परिमिततरं गृह्णीयात्संकरोत्यथ य

२९

दृष्टौकृत्वउपमतिरह्न्यान्यायमेवैतदपरिमिततरंभूयात्संस्करोतितद्विमस्वहुंय।
ज्ञानाकनायानाघोभूयात् ॥ सैवैवतर्जंक्रान्तरह्न्यान्भूयश्चाउपरह्न्यानदृष्टौकृत्वउ
पमतिरह्न्यनीयश्चाउपरह्न्यानि ॥ मयश्चतर्जंक्रान्तरह्न्यान्भूयश्चउपरह्न्यानां
यमेवैतत्परिमिततरंह्नीयात्संक्रद्धेतस्मिन्वीर्यंबलेदधात्यथयदृष्टौकृत्वउपमृ
तिरह्न्यकनीयश्चाउपरह्न्यान्यायमेवैतदपरिमिततरंभूयात्संक्रद्धेतमवीर्यमव
लीयात्संकरोतितस्मादुतराज्ञापारांविशंप्रवसायाप्येकवेशमनेवजिनातिवद्यथा
वक्रामयेततयामवतपतेनोरहतदीर्यंणायज्ञक्रामभूयश्चउपरह्न्यान्तिमयज्ञक्रान्तर।

ब्रा·
प्र·
४·
40

तिष्ठेद्धैवतन्नयज्ञोभवतियदुपभृतिगृह्णातिज्ञैवतन्नयज्ञोभवति ॥४॥ तदाहुःकस्मादुत्तरांउप
भृतिगृह्णीयाद्यदुपभृतानन्नयज्ञोभवतीतिसयद्वाउपभृतांजुह्वाआनयत्यथयद्वेवमाःप्रजाः
सद्वैवातासवाताप्रयःस्यादथयन्नजुह्वैवंसमानीयज्ञोभवतितस्मादिमादिशःक्षत्रि
यायबलिंहरन्त्यथयदुपभृतिगृह्णातितस्मादुक्षत्रियमेववशोमपतिंवैश्यंपशव
उपतिष्ठन्तेऽथयत्तज्जुह्वैवंसमानीयज्ञोभवतितस्माद्यदातत्क्षत्रियःकामयतेऽथाहवै।
श्यमयियत्तेपरोनिहितंतदाहरेतितंजिनातितंयथानकामयतेतथासंचनपतेनो
हत्वीर्येण ॥५॥ तानिवाएतानिछन्दांस्युपाज्यानिगृह्णातेसयज्जुह्वांज्ञैकागृह्णा ॥

४·

तिगायत्र्यैतदाहाथयद्वैतेनोपभृति गृह्णाति त्रिष्टुब्जगतीभ्यामेतदाहाथयथ।
ध्रुवायां गृह्णात्यनुष्टुभैतदाह वाग्वा अनुष्टुब्वाचो वा इदं सर्वं प्रभवति।
तस्माद्ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवतीयं वा अनुष्टुबस्यै वा इदं सर्वं प्रभवति त
स्माद्ध्रुवाया एव सर्वो यज्ञः प्रभवति १६ स आह धाम नामासि प्रियं देवानामि
त्येतद्धि देवानां प्रियं धाम यदाज्यं तस्मादाह धाम नामासि प्रियं देवानामित्यनाधृ।
ष्टं देवयजनमसीति वज्रो ह्याज्यं तस्मादाहानाधृष्टं देवयजनमसीति १७ स पवते तच्च
त्रुषा सकृत्तत्त्वा गृह्णाति त्रिस्तूष्णीमेतेनैव यजुषा सकृदुपभृति गृह्णाति समं कृत्वस्तु

ब्रा॰ प्र॰ ५१

सीमेतेनवयज्ञणामकुड्वायायानवक्रातिचिक्तलीन्त्रदाङसिस्मिरेवयज्ञभागद्धीया
विहृद्धियत्त इति तद्दनु समकृत्स कुदेवाग्नेस्त्वेव त्रिर्दहीतद्ध् संपद्यते ८ ब्राह्मणम् ५
प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते स इध्ममेवाग्रे प्रोक्षति कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामी।
तितन्मेध्यमेवैतदग्नये करोति १ अथ वेदिं प्रोक्षति वेदिरसि बर्हिषे त्वा जुष्टां प्रोक्षा
मीति तन्मेध्यमेवैतद्बर्हिषे करोति २ अथास्मै बर्हिः प्रयच्छन्ति तत्पुरस्ताद्ग्रन्थ्यासाद
यति तत्प्रोक्षति बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति तन्मेध्यमेवैतत्स्रुग्भ्यः करोति ३
अथ याः प्रोक्षण्यः परिशिष्यन्ते ताभिरोषधीनाम्मूलान्युपनिनयत्यदितैस्कुन्दनम। ५१

सीतिय्ँ वै रथ्य्यदीति तस्मादेवैतदोषधीनाम्मूलान्युपो न नितराम्मा आइमूली
ऽष्षधयस्तस्माद्यद्यपि शुष्काण्यग्राणि भवन्त्यार्द्राण्येव मूलानि भवन्ति ४ अथ वि
मृढं सग्रथिमुरसा तस्मात्संरष्ठाति विमोस्तयो सीतियन्तो वै विम्लस्तस्येयमेवाशि
रोस्तपयतामेवास्मिन्नेतद्दधाति शिरसा तद्दाति शिरसाध्ययृङ्ः स्तपस्तस्माच्छिरसा
वृद्धाति ५ अथ सत्रहन्तेविमृढं सदयति प्रकृतङ् देवास्य सीविज्ञायतइतितस्मा
सेनहन्तेविमृढं सयतितहतिणायाङ्ः श्रोणौ निदधाति नीविर्द्वैवास्यैषा दक्षिणतः
वदीयन्नी विमलस्मात्सनस्ताभिच्छादयति ६ अथ बर्हिः स्तृणात्यपयैवैतस्तपः सलरो।

ब्रा॰
प्र॰
५२

थयात्पर्वाविलोमानितान्येवस्मयहितंबर्हिस्तान्येवास्मिन्नेतद्दधातितस्माद्बर्हि।
स्तृणाति ७ योषा वै वेदिस्तामेतद्देवा अभिपर्यासते ये वे मे ब्राह्मणाः शुश्रुवांसो।
नूचानास्तेष वैनामेतत्पर्यासीनेषतग्नांकुर्वतेनन्नग्नेवयापवत्तस्माद्बर्हिस्तृणाति
८ यावती वै वेदिस्तावती पृथिव्योषधयो बर्हिस्तदस्यामेवैतत्पृथिव्यामोषधीर्द
धाति ता अस्यामस्यां पृथिव्यामोषधयः प्रतिष्ठितास्तस्माद्बर्हिस्तृणाति ९ तद्वै ब
हुलं स्तृणीयादित्याहुर्यत्र वा अस्यै बहुलतमा ओषधयस्तदस्या उपजीवनीयत
मं तस्माद्बहुलं स्तृणीयादिति तद्वै तदाहुर्नं यथैवाधिविस्तृणाति विस्तृद्धियज्ञो यो। ५२

52

अपि प्रवर्हेद् ६ स्तृणीयात्स्तृणन्ति ह बर्हिरानुषगिति ह्युषितानामन्वक्रमधरमूलं ६
स्तृणात्यधरमूला ३ वसै मा ओषधयो ऽपि पृथिव्यामोषधयः प्रतिष्ठितास्तस्मादधरमूल
६ स्तृणाति ९ स स्तृणात्र मलं भवदसंबाधं स्तृणातिस्त्रास स्याद्देवेभ्य इति साधीन
देवेभ्य इत्येवैतदाह यदा दोलं भवदसंवेतिस्त्रास स्याद्देवेभ्य इति स्त्रास सदान्देवेभ्य
इत्येवैतदाह ॥ अथाभिहूल्लेयति शिरो वै यज्ञस्याहवनीयः पूर्वार्द्धो वै शिरः प
र्वेद्दमेवैतद्यज्ञस्य ९ कल्पयत्यस्मपर्युपरिप्रस्तरं धारयत्कल्पयत्युपर्यैवैतद्रूपः प्रस्त
रणमेवास्मिन्नेतन्नत्युत्तिरथातितस्मादुपर्युपरिप्रस्तरं धारयत्कल्पयति १२ अथप

ब्रा॰
प्र॰
५२

43

स्थीमपरिदधाति तद्यथापरिधीमपरिदध्यातीत्यवैवैदेवास्त्रयोमन्निरहोवाचप्राह्णात।
तद्धोवाचवनवाञ्चरूमिदमनन्मदेयहोहोतास्यांयद्धोहव्यंवदेयंचीत्सर्वोज्यात्हदन्ते।
प्राधन्विषुस्तान्नुमेवकल्पयताग्यवाचरूमेतदुत्सादेयहोहोतास्यांयद्धोहव्यंव
देयमितितथेतितानमापतानवाकल्पयेत्सपतेपरियय: ६ सहोवाचाव।
ज्रोवैतानैवषट्कार:प्राह्णागवज्राहैवषट्कारोद्विभेदमियन्माववज्रोवषट्कारोनप्रवृ
ज्यादेतैरेवमापरिधयन्तत्यामावज्रोवषट्कारोनप्रवृत्स्यतीतितथेतितमेतै:परियद
धस्तन्नवषट्कार:प्राह्णात्कदमेवैतदग्नयेनपातियदेतै:परिदधाति ७ तदुहैतदुत्त

५२

रिदम्वेदस्मान्नन्तेयज्ञात्स्त्वेवास्माकमपियज्ञेभागइति ५ तथेतिदेवाअब्रुवन्यच्छ्रीहि।
ष्टिथिस्कृतस्यातितयुष्माहृतमच्छयहु३ पर्शुंपर्शुरितिहोष्मितितद्वाविष्मतच्छयदस्मो
हो ष्मितितद्वोविष्मतीतिसयदस्मोद्वकृतितदेनानवत्यच्छयदेनानुपर्शुपास्त्रहूति
तदेनानवत्यच्छयहु दिष्मातिपिस्कृतितिदेतेषुहुतंतस्माद्रुदनागइवस्कृत्यं स्मा।
दिमावैतेपृथिवीप्राविशन्यद्वाइदंकिंचस्कृतस्यस्यामेवतत्सर्वंप्रतितिष्ठति ६ स।
स्कन्नमभिमृशतिभवपतयेस्वाहाभुवनपतयेस्वाहाभूतानांपतयेस्वाहेत्येतानिवै
तेषामग्नीनांनामानियद्भवपतिर्भुवनपतिर्भूतानांपतिस्तद्यथावषट्कृतंहुतमे

ब्रा॰
प्र॰
४४

44

वमस्यैतेधाग्निषुभवति ९ तेहैकरथमस्यैवैतान्परिधीन्परिदधतितदुतथानकुर्याद
नवक्लृप्ताहास्यैतेभवन्तियानिध्मस्यपरिदधात्यन्याधानायह्येवेध्मः क्रियतेत
स्मोहैवैतेवक्लृप्ताभवन्तियस्यैतानन्यानाहरन्तिपरिधयइतितस्मादन्यानेवाहरे।
युः ८ तेवैपालाशाः स्युर्ब्रह्मवैपलाशोब्रह्माग्निरग्नयोहीतितस्मात्पालाशाः स्युः
यदिपालाशान्नविन्देदथोअपिवैकङ्कताः स्युर्यदिवैकङ्कतान्नविन्देदथोअकार्ष्म
र्यमयाः स्युर्यदिकार्ष्मर्यमयान्नविन्देदथोअपिबैल्वाः स्युरथोखादिराअथोदु।
म्बराएतेहिवृक्षायज्ञियास्तस्मादेतेषांवृक्षाणांभवन्ति २ ब्राह्मणम् ६ द्वितीयः

४४

प्रपाठकः कण्डिकासंख्या १२२ तेवाग्न आशीःस्युरेतद्धोमांज्जीवमेतेनसतेजसप
तेनवीर्यवन्तस्तस्मादाशीःस्युः १ समध्यममेवाग्रेपरिधिंपरिदधाति गंधर्व।
स्त्वाविश्वावसुःपरिदधातुविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्निरिडईडि।
तइति २ अथदक्षिणंपरिदधाती न्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणोविश्वस्यारिष्ट्यैयज
मानस्यपरिधिरस्यग्निरिडईडितइति ३ अथोत्तरंपरिदधाति मित्रावरुणौत्वो।
त्तरतःपरिधत्तांध्रुवेणधर्मणाविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्निरिड।
ईडितइत्यग्नयोहितस्मादादाग्निरिडईडितइति ४ अथसमिधमभ्यादधाति।

श्रा॰
प्र॰
४५

45

सप्रथममेवाग्नेयपरिधिमुपस्पृशति तेनैतानग्नेः समिध्येयाज्ञावभ्यादधाति तेनो
अग्निमप्रमत्तं समिन्धे ५ सोऽभ्यादधाति वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तं समिधी
महि अग्ने बृहन्तमध्वरे इत्येतया गायत्र्या गायत्रीमेवैतत्समिन्धे सा गायत्री स
मिद्धान्यानि छन्दांसि समिन्धे छन्दांसि समिद्धानि देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति ६
अथ यद्द्वितीयां समिधमभ्यादधाति वसन्तमेवैतया समिन्धे स वसन्तः समि
द्धोऽन्यानृतून्त्समिन्द्ध ऋतवः समिद्धाः प्रजाश्च प्रजनयन्त्योषधी ५ श्च पचन्ति सोऽभ्या
दधाति समिद्धसीति समिद्धि वसन्तः ७ अथ याभ्यामाघारायाघारायज्ञपति सूर्यस्त्वा पुरस्तान्मा।

नेत्कस्याश्चिदभिशस्त्या इति गुप्त्यै वा अभितः परिधयो भवन्त्यथैतत्सूर्यमेव पुर।
स्ताद्गोप्तारं करोति नेत्पुरस्ताद्रक्षांस्यभ्यवचरान्निति सूर्यो हि नाष्ट्राणां
रक्षसामपहन्ता ८ अथ यामेवामूं तृतीयां समिधमभ्यादधात्यनुयाजेषु।
ब्राह्मणमेवैतया समिन्धे स ब्राह्मणः समिद्धो देवेभ्यो यज्ञं वहति ९ अथ स्तीर्णे
वेदिमुपवर्त्तते महेत्रेणादाय तिरश्चीनिदधाति सवितुर्बाहू स्थ इत्ययं वै स्तुपः
स्तोरोधास्यैते ध्रुवावेव तिरश्चीनिदधाति सवितुस्तस्मादिमे तिरश्चौ ध्रुवौ क्षत्रं वै प्रस्त
रो विश इतरं बर्हिः क्षत्रस्य चैव विशश्च विधृत्यै तस्मादिमे त्रिरश्चे निदधाति तस्माद्

ब्रा॰
प्र॰
४९

46

वविच्छतीनाम १ तस्मान्तराः सर्वाणात्स्यं स्मरदसंवात्स्नगणाम्मिस्वासस्पन्देवेभ्य३।
तिमाधंदेवेभ्य३स्यैवैतदाहयदाहोर्स्मस्मरदस्मन्वे तिस्वासस्पन्देवे३तिस्वासददेवे।
भ्यं३स्यैवैतदाह ॥ नमस्तेनिदधात्या वावसवो रुद्रा आदित्याः सदन्वित्येते वै ध्या
देवा यद्वसवो रुद्रा आदित्या एते वा सीदन्वित्येवैतदाहाभिनिहित एव सर्व्वेन पा
प्मना भवति २ अथ यदतिवेनाञ्जं हं प्रतिहरन्क्राति नेदिदंप्रणानाशुद्धरदाः स्या।
विशानितिब्राह्मणो हि रुद्रसामपदं तस्मादभिनिहित एव सर्व्वेन पाप्मनाभ
वति ३ अथ यज्ञं हं प्रतिहरन्क्राति हुताह्यसिज्जहूत्री मेति हुतावीदिज्जहूहिना स्मा

४९

सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियं सद आसीदेति घृताच्यस्युपभृन्नाम्नेत्युपभृतं घृता
ची ह्युपभृद्धि नाम्ना सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियं सद आसीदेति घृताच्यसि ध्रुवा
नाम्नेति ध्रुवां घृताची हि ध्रुवा हि नाम्ना सेदं प्रियेण धाम्ना प्रियं सद आसी
देति प्रियेण धाम्ना प्रियं सद आसीदेति यद्यन्यद्धविः ॥ ४ स वा उपरि जुहूं साद
यत्यधरतराः स्रुचः क्षत्रं वै जुहूर्विश इतराः स्रुचः क्षत्रमेवैतद्विश उत्तरं करोति त
स्मादुपर्यासीनं क्षत्रियमधस्तादिमाः प्रजा उपासते तस्मादुपरि जुहूं सादयत्यध
रतराः स्रुचः ॥ ५ सोऽभिमृशति ध्रुवा असदन्निति ध्रुवा ह्यसदन्नृतस्य योनाविति य।

ब्रा॰
प्र॰
४८

ज्ञोवास्तस्ययोनिर्यज्ञेनसमर्द्धस्ताविश्वोपाहिपाहियज्ञंपाहियज्ञपतिमितिन
यजमानमाहपाहिमांयज्ञन्यमितितदात्मानंयज्ञान्नान्तरेतियज्ञोवैविश्व
स्तयज्ञायैवैतत्सर्वंपरिददातिगुप्त्यैतस्मादाहताविशोपाहीति ९ आप्यानम् ।
इंधेहवाएतदध्वर्यु रिध्मेनाग्निन्तस्मादिध्मोनामसमिंधेसामिधेनीभिर्होतातस्मा
त्सामिधेन्योनाम । सआहाग्नयेसमिध्यमानायानुब्रूहीत्यग्नयेह्येतत्समि ।
ध्यमानायान्वाह २ तदुहैकआहुरग्नयेसमिध्यमानायहोतरनुब्रूहीतितदुतथा
नब्रूयादहोतावाएषपुराभवतियदैवैनंप्रवृणीतेथहोतातस्मादनुब्रूयादग्नयेस ४८

मिथ्यमानायपयानुब्रूहीत्येवा २ आग्नेयीरन्वाह स्वयैवैनमेतद्देवतयासमि।
न्धे गायत्रीरन्वाह गायत्रं वा अग्नेश्छन्दः स्वेनैवैनमेतच्छन्दसासमिन्धे वीर्यं गाय
त्री ब्रह्म गायत्री वीर्येणैवैनमेतद्ब्रह्मणासमिन्धे ४ एकादशान्वाहैकादशाक्षरा वै त्रि
ष्टुब्ब्रह्म गायत्री क्षत्रं त्रिष्टुब्वेताभ्यामेवैनमेतदुभाभ्यां वीर्याभ्यां समिन्धे तस्मा
देकादशान्वाह ५ स वै त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां त्रिवृत्प्रायणा हि यज्ञा।
स्त्रिवृदुदयनास्तस्मात्त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमाम् ६ ताः पंचदश सामिधे।
न्यः संपद्यन्ते पंचदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वीर्यमेवैतत्सामिधेनीरभिसंपादय।

तितस्मादेतास्वनूच्यमानास्वयदिच्छान्तमङ्गःच्छाम्याम्भवबाधेतेदमदमगुभव।
माग्रथतितिदैत्यमेतेनवज्रेणावबाधते ७ पंचदशवाअर्द्धमासस्यरात्रयोर्द्धमा।
सशोवैसंवत्सरोआप्यतेतितद्रात्रीराप्नोति ८ पंचदशानान्वैगायत्रीणांत्रीणि
वशतानिषष्टिश्चाक्षराणित्रीणिवैशतानिषष्टिश्चसंवत्सरस्याहानितदहा।
न्याप्नोतितदेवसंवत्सरमाप्नोति ९ सप्तदशसामिधेनीरनुब्रूयादुपांऽ
शुतस्यैदेवतायैयजन्तियस्याइष्टिंनिर्वपतिद्वादशवैमासाःसंवत्सरस्यपंच।
र्त्तवएषएवप्रजापतिःसप्तदशःसर्वंवैप्रजापतिस्तत्सर्वेणैवतत्कामंसमश्नुते।

गायं राध्नोति यस्मै कामाय येष्टिस्त्रिर्वपस्याः शुद्धवतीं यजन्त्यानिरुक्तं वा ३।
पांशुमर्धमाग्निरुक्तं तन्मैत्रीणीवते कामममनयाः यं राध्नोति यस्मै कामा
येष्टिस्त्रिर्वपत्येष्वश्हेह्रपवारः १ एकविंशतिं सामिधेनीरपिदर्शपूर्णमा
सयोरनुब्रूयाच्छिमाइद्वादश वै मासाः संवत्सरस्य पंचर्तवस्त्रयो लोकास्तद्वि
ंशतिरेष एवैकविंशो य एष तपति सैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा तदेतामेगता।
स्प्रतिष्ठाङ्गच्छति तस्मादेकविंशतिमनुब्रूयात ॥ तां हैतामागतश्रीरेवानुब्रू।
याद्यश्चैवश्रेयान्स्यात्पापीयानिति याह वा श्रायैव सन्नेनाङ्गस्ताहद्धाहैवम

ब्रा॰ प्र॰ ४९

वति पापीयानात्मना यस्मा एवं विदुषे पञ्चदशान्वाह ॥ सो ऽपहामीमां सैव तेनैवैनाश्र
ऽन्ते ॥ ११ ॥ त्रिरेव प्रथमां त्रिरुत्तमामन्वाहत्रिवृद्या तद्यो वाऽइमे लोकास्त्र।
दिमानेवैतल्लोकान्समन्वनोतीमांल्लोकान्स्पृणुते यद्यु ह्मे ऽपरूपेष्वाणापतमे।
वास्मिन्नेतस्मिन्न सम्यद्वच्छिन्नत्स्यादेतत्तदुव्ववतं स ॥ १२ ॥ स यावद्दस्यवशः
स्यादेवमेवानुविवेतेन सेतस्यपरिवदोत साम्यवान्यादेनवानन्त्रतु विव
दैत्तकर्म्मेविदुषेतस्मापरिवत्ता ॥ १४ ॥ स यद्येतन्त्रोदाशं सेतष्येकैकामेवात
वानन्त्रतुत्वयान्नेदैकैकयैवेमांल्लोकान्समन्नोत्येकैकयेमांल्लोकान्स्पृणुते शपत्नान् ४९

4

णोदधाति गायत्री वै प्राणः स यत्कृत्स्नां गायत्रीमन्वाह तत्कृत्स्नं प्राणं दधाति
तस्मादेकैकामेवानवानं ब्रूयात १५ तां वै संततामव्यवछिन्नामन्वाह ।
संवत्सरस्यैवैतदहोरात्राणि संतनोति तानीमानि संवत्सरस्याहोरात्राणि स
न्ततान्यव्यवछिन्नानि परिप्लवन्ते द्विषन्तं हैवैतद्भ्रातृव्यमायतनोपस्यान्नहूदो
क्षिपस्यानः द्वकुर्यो यदसन्ततामनुब्रूयात्तस्माद्धैसन्ततामव्यवछिन्नामन्वा
ह १६ ब्राह्मणम् २ अध्यायः हिङ्कृत्यान्वाह नासामायज्ञोस्तीति वा आहुर्वे ।
वा अहिङ्कृत्य साम गीयते स यद्धिङ्करोति तद्धिङ्कारस्य रूपं क्रियते प्राणो वै नेवसा ।

स्तोरूपमनपराद्धत्वाँ ऋग्इमित्येतेनोत्तस्यैषसर्वेणचसमामायत्तोभवति १ यद्धि।
द्धिंकरोति प्राणो वै हिङ्कारः प्राणो हि वै हिङ्कारस्तस्मादपिगृह्य नासिके नव्याह
र्तुं शक्नोति वाचा वा वाक्सवमवादवाक्चैव प्राणस्य मिथुनन्तदेतन्मिथुनमा
थुनं प्रजननं तद्धिंकृयते सामिधेनीनां तस्माद्धिंकृत्यान्वाह २ स वा उपांशु हिं।
ङ्करोत्यथ यद्धैव हिङ्कुर्याद्भ्यतरस्येवकुर्याद्धावमेवतस्मादुपांशु हिङ्करोति ३
स वा अपतिवषेतिवान्वाह गायत्रीमेवैतदर्वाचीं च पराचीं च युनक्ति पराच्याह देवे
भ्यो यज्ञं वहत्यर्वाच्या मनुष्यानवति तस्माद्ध्वापतिवषेतिवान्वाह ४ यद्धेवति

चप्रेतिवान्वरिप्रेतिवैप्राणाएषउदानःप्राणोह्यन्नावैवैतद्ध्यातितस्माद्धापति।
चप्रेतिवान्वाह ५ यद्दैवेतिचप्रेतिवान्वाहप्रतिवैरेतःसिच्यतएतिप्रजायतेप्रे
तिपशवोविविति छन्दएतिसमावर्तन्तेसंह्वेवारदमेतिचप्रेतिवतस्माद्धापति।
चप्रेतिचान्वाह ६ सोन्वाह प्रवोवाजाअभिद्यवहतितद्वैप्रेतिभवत्यग्नआया
हिवीतयइतितद्धेतिभवति ७ तद्वैकआह रुभयमाएतद्मेतिसंपद्यतइति।
तदुतदातिविस्ताम्यमिवप्रवोवाजाअभिद्यवइतितन्वप्रेत्यग्नआयाहिवीत
यइतितद्धेति ८ सोंवाहप्रवोवाजाअभिद्यवइतितन्नप्रेतिभवतिवाजाइत्य।

ब्रा॰
प्र॰
५१

त्रैवैवाजायत्रमेवैतदभ्यनूक्तमभिद्यव इत्यर्द्धमासा मासा वा अभिद्यवोर्द्धमासांश्चैवैत।
दभ्यनूक्तं हविष्मन्त इति पशवो वै हविष्मन्तः पशूनेवैतदभ्यनूक्तम् ९ हूताव्ये
ति विदेघो ह माथवो ऽग्निं वैश्वानरं मुखे बभार तस्य गोतमो राहूगण ऋषिः पुरो
हित आस तस्मै ह स्मामन्त्र्यमाणो न प्रतिशृणोति नेन्मे ऽग्निर्वैश्वानरो मुखान्निष्प
द्याता इति ९ तमृग्भिर्ह्वयितुं दध्रे वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तं समिधीमहि।
अग्ने बृहन्तमध्वरे विदेघेति ॥ स न प्रतिशुश्राव उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त
ईरते तव ज्योतींष्यर्चयो विदेघा३ इति ९ स ह नैव प्रतिशुश्राव तन्त्वा घृतस्न।

५१

51

वीमहइत्येवाभिव्याहरदथास्यघृतकीर्त्तौवेवाग्निर्वैश्वानरोमुखादुज्जज्वालत

न्नशशाकधारयितुंसोस्यमुखान्निष्पेदेसइमांपृथिवीम्प्रापादः १३ तर्हिवि

देघोमाथवआससरस्वत्यांसततएवप्राङ्दहन्नभीयायेमांपृथिवींतंगोतम।

श्चराहूगणोविदेघश्चमाथवःपश्चाद्दहन्तमन्वीयतुःसइमाःसर्वानदीरतिद।

दाहसदानीरेत्युत्तराद्गिरेर्निर्घोषतितांहैवनातिददाहतांहस्मतांपुराब्राह्म।

णाक्षेत्रतरमिवासस्रावितरमिवास्वदितमग्निनावैश्वानन्नतरन्त्यनतिदग्धाग्नि

नावैश्वानरेणेति १४ ततएतर्हिप्राचीनंबहवोब्राह्मणास्तद्धाक्षेत्रतरमिवासस्रा।

वितरमिवासस्वदितमग्निनावैश्वानरेणेति १५ तद्धैतर्हि क्षेत्रतरमिव ब्राह्मणा उ हि
नूनमेनद्यज्ञैरसिष्वदन्सापि जघन्ये नैदाघे समिवैवाकोपयति तावच्छीतानति
दग्धा ह्यग्निना वैश्वानरेण १६ स होवाच विदेघो माथवः क्वाहं भवानीत्यत एव
ते प्राचीनं भुवनमिति होवाच सैषाप्येतर्हि कोसलविदेहानां मर्यादा ते हि मा
थवाः १७ अथ होवाच गोतमो राहूगणः कथं नु मस्मा आमन्त्र्यमाणो न प्रत्यश्रौषी
रिति स होवाचाग्निर्मे वैश्वानरो मुखे बिभृत्स नेन्मे मुखान्निष्पद्याता इति तस्मात्त्वे न प्रत्य
श्रौषमिति १८ तदु कथमभूदिति यदेव त्वं घृतस्नवीमह इत्यभिव्याहार्षीस्तदेव

मेहूतकोलोवशिग्नैंश्वानरस्तुवाचाइदत्तालीनज्ञाशाकन्यारयितवंः समेशुवोन्विर
पादीति १९ सयत्सामिधेनीरनुवृत्तवत्सामिधेनीत्नमेवतत्समेवैनत्तेनेन्वेवीर्य
मवास्मिन्दधाति २० तदनूक्तावाति देवाञ्जिगाति सुम्नयुरिति यजमानो वै सु
म्नयुः सहि देवाञ्जिगीषति सहि देवाञ्जिगांसति तस्मादाह देवाञ्जिगाःस।
ति सुम्नयुरिति सैषाग्नेयी सत्यनिरुक्ता सर्वं वा अनिरुक्तं सर्वेणैवैनत्प्रतिपद्यते २१
अग्न आयाहि वीतय इति तेह तर्हि भवंति वीतय इति समन्तिकमिव वा इमे अग्रे लोका
आसुरित्स्पृश्याहैव द्यौरास २२ ते देवा अकामयन्त कथन्नु न इमे लोका वितरांः।

ब्रा॰
प्र॰
५२

53

सुः कथन्नु स्वं वीर्यं स्वमाहितिं तानेतैरेव वीर्यैर्भिरद्धैर्येन यन्वीतय इतिनस्मैवि।
हाल्लोकाल्लंतो देवेभ्यो वरीयो भवन्वरीयो ह वा अस्मै भवति यस्यैवं विदुषपताम।
ल्ला इर्बीतय इति ११ ब्राह्मणो ह्यस्य दातय इति यजमानो ह्यस्य दाति ब्राह्मणो यजमाना
येस्यैवेतद्दाहन्ति होता मत्स्मरिदिषीत्यग्निर्वै होता यज्ञोलोको मरिद्दियस्मिन्नेवैतल्लोकेग्र
स्यति सोयमस्मिल्लोकेग्रिह्नितः सेवममेव लोकमनपवृक्तेममेवैतया लोकं।
जयति यस्यैवं विदुषपतमवाहः १४ नवासमिद्धिरिद्धिः स्वइति समिद्धिरेतम।
द्धिरसपेन्यन्ताद्धिरस्मीद्धिरात्रयाग्नेर्हूतेनवईयामसीतितमासियेनंपदङ्खसमे ५२

वैतन्नेनेनैवीर्यमेवास्मिन्दधाति २५ शतं ३ मरुद्भ्योवायविश्येति मरुद्भ्योहिविशो
चतिसमिद्धोयविष्णवेतियविष्णोर्वाएतस्मादादयविष्णेतिमेषतमेवलोकमभ्य
न्नुकात्रारितलोकमेवतस्मादाग्नेयीमपतिरुक्कोहेषलोकपतमेवैतयालोक
ज्जयतियसेवंविद्वषपतामन्वाङ्कः २९ मनःश्रुत्रवाण्णमिन्न दोवैश्रुश्रुयस्मिन्दे
वाएतत्क्ववाण्णयस्मिन्देव्यप्रकादेवविवासमत्यक्छदेवविवासस्येतन्नोणमयेते
वैतदाह २७ मरुदग्नेहवीर्यमित्र दोवैमरुद्यस्मिन्देवाःमेषतमेवलोकमभ्यनुका
दिवमेवैतमेवैतयालोकज्जयतियसेवंविद्वषपतामन्वाङ्कः २८ सोन्नादेडेग्रोत

ब्रा॰ प॰ ५४

54

मस्य इतीडेन्यो ह्येष नमस्यो ह्येष तिरस्तमांसि दर्शत इति तिरो ह्येष तमांसि
समिद्धो दद्दशे समग्निरिध्यते वृषेति सं हीध्यते वृषा वृषो अग्निः समिध्यत इति
सं हीध्यते १९ अश्वो न देववाहन इत्यश्वो ह वा एष भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति यद्दे
नेत्यृच्योमिति तत्तस्मादाहाश्वो न देववाहन इति २० तं हविष्मन्त ईडत इति हवि
ष्मन्तो ह्येतं मनुष्या ईडते तस्मादाह तं हविष्मन्त ईडत इति २१ वृषणं त्वा वयं वृ
षन्वृषणः समिधीमहीति सं ह्येनमिंधतेऽग्ने दीद्यतं बृहदिति दीदयेव ह्येष समिद्धस्त
समिद्धः २२ अर्धप्रपाठकः तेवा एते वृषण्वन्तां त्रिचमन्वाहाग्नेय्यो वा एताः सर्वाः ५४

सामिधेन्यो भवन्तीन्द्रो वै यज्ञस्य देवतेन्द्रो वृषैनेनो ह्यस्यैताः सेन्द्राः सामिधेन्यो
भवन्ति तस्माद्वृषण्वन्ति विवमन्वाह २२ सोन्वाहाग्निं हृते वृणी मह्यश्नि देवाश्च
वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे तास्पर्धमाना नानायज्ञमन्तरा तस्थौ या।
वै सा गायत्र्यासीदियं वै सा पृथिवी यद् इदं वा तदन्तरा तस्थौ तदुभये पर्यविदोन।
ऋयेंतरा वै न रयज्ञुपवन्त्से निते भविष्यन्ति परेते रे भविष्यन्तीति ताउभये पवो
पमंत्रयां चक्रिरेऽग्निरेव देवानान्तत्रासमस्वहाऽरस्य स्वरद्समस्वराणाङ्सानि
मेवाउभेयेऽगायत स्मात्स्वाहाग्निं हृतं वृणी महत्त्वनि सहि देवानान्तत्रासीद्धोतारं।

ब्रा॰
प्र॰
५५

विश्ववेदसमिति २४ तद्धैकेआहुर्होतायो विश्ववेदस इति नेदमित्यात्मानं।
अवाणीति तदु तथा न ब्रूयान्मानुषं ह ते यज्ञे कुर्वन्ति व्यृद्धं वै तद्यज्ञस्य यन्मा
नुषं नेद्व्यृद्धं यज्ञे करवाणीति तस्माद्यथैवर्चानूक्तमेवमेवानुब्रूयाद्धोतारं वि।
श्ववेदसमित्येवास्य यज्ञस्य सुक्रतुमित्येष हि यज्ञस्य सुक्रतुर्यदग्निस्तस्मादाहास्य
यज्ञस्य सुक्रतुमिति स यन्देवा उपावर्तन्त ततो देवा अभवन्परासुरा भवति ह वा।
आत्मना परास्य सपत्ना भवन्ति यस्यैवं विद्वानेतामन्वाह २५ तां वा अष्टमीम
नुब्रूयाद्गायत्री वा एषा निदानेनाष्टाक्षरा वै गायत्री तस्मादष्टमीमनुब्रूयात् २६

५५

55

तद्वैके पुरस्ताद्धाय्ये दधत्यग्नन्याय्ये म्राविवेतर इदमग्न आयुर्दधम इति वदन्तस्तदु तथा
न कुर्यादेतेन वक्रमादेतस्यैषा भवति यः पुरस्ताद्धाय्ये दधाति दशमी वा इतरस्यै ।
कादशी वा संपद्येते तस्यो हैवैषा वक्रमा भवति यस्यैतामष्टमीमन्वाहुस्तस्मादुप
रिष्टादेव धाय्ये दध्यात् ३९ समिध्यमानो अध्वर इत्यध्वरो वै यज्ञः समिध्यमानो य
ज्ञ इत्येवैतदाहाग्निः पावक ईड्य इति पावको ह्येष ईड्यो ह्येष शोचिष्केशस्तमीमह
इति शोचिष्कीव ह्येतस्य केशाः समिद्धस्य समिद्धो अग्न आहुतेत्यतः प्राचीनं स
र्वमिध्ममभ्यादध्यादध्यन्त्समिधोपहूडः स्वधेत्यन्तहोता यद्धाग्नत्समिध इध्म ।

ब्रा॰
प्र॰
५६

56

स्यातिरिच्यतेतिरिक्तंतद्यदेहयत्तस्यातिरिक्तंद्विषन्तंहास्मैतद्भ्रातृव्यमभ्यतिरि।
च्यतेतस्मात्ततःप्राचीनंसमिधमभ्यादध्याद्यदस्यतत्समिधो २८ देवान्यदि।
क्षयेत्यघोवैयज्ञोदेवान्यक्षयत्तीत्येवैतदाहत्वंहिहव्यवाडसीत्येषहिह
व्यवाड्यदग्निस्तस्मादाहत्वंहिहव्यवाडसीत्याजुहोतादुवस्यताग्निंप्रयत्यध्वरे वृणी
ध्वंहव्यवाहनमितिसंप्रेष्यत्येवैतद्याज्ञहुतेनवयजन्तेनवयस्मैकामायसमेत्यच्छन्त
कतेतस्यैवैतदाहाग्निंप्रयत्यध्वरमित्यध्वरोवैयज्ञोऽग्निंप्रयतियज्ञइत्येवैतदाहवृणी
ध्वंहव्यवाहनमित्येषहिहव्यवाहनोयदग्निस्तस्मादाहवृणीध्वंहव्यवाहनमि।

५६

ति १९ तस्मादेतन्मध्यरवन्तन्त्रिवमन्वाद्देवान्वै यज्ञेन यजमानान्सपत्नाअसुराउ
पृष्ठीवक्रुस्तेउपृष्ठन्तपवन्नशेकुर्हे बिंतन्ते विडुषोधरवन्तन्त्रिचमन्वाङ्गयो वहेवसो
मेपनाधेगेणेछ्रातयतितावज्जपति ४० ब्राह्मणम् ३ एतद्वैदेवाअग्निऋ रिष्ठिग्रुक्ता।
मह्ोान्त्वारद्रोात्स्वेवेदतितमेतद्ग्रिष्ठिगुक्तोपामर्त्वोवीर्यंवाएैवमस्पलेंवैवमे।
तस्माअसीतिवीर्यंसमादधतोयथेदमप्यतर्हिस्तान्तोनोयत्क्रिरिष्ठिगुन्त्वत्तितत्रप।
मदन्तिवीर्यंवाएैवमस्पलेंवैवमेतस्माअसीतिवीर्यंसमादधतःसयदतउर्हमवा।
होपत्तौस्वैवनमेतद्वीर्यमेवाभिनन्दधाति ५ अथेमदो ३ असिब्राह्मणभागेतेति ब्रह्म

ब्रा॰
प्र॰
५८

57

ग्निस्तस्मादाहब्राह्मणेतिभारतेत्येषहिदेवेभ्योहव्यंभरतितस्माद्भरतोग्निरित्याहु।
रेषउवाइमाःप्रजाःप्राणोभूत्वाबिभर्तितस्माद्वाहभारतेति २ अथार्षेयंप्रवृणी।
तऋषिभ्यश्चैवैनमेतद्देवेभ्यश्चनिवेदयत्ययंमहावीर्योयोयज्ञंप्रापदितितस्मा
दार्षेयंप्रवृणीते ३ परस्तादर्वाक्प्रवृणीते परस्ताद्ध्यर्वाच्यःप्रजाःप्रजायन्तेज्याय
समस्पतयउचैवैतत्पितृकृतरंरदड् हिपितैवाग्रेऽथपुत्रोऽथपौत्रस्तस्मात्परस्तादर्वाक्प्र
वृणीते ४ सआर्षेयमुक्त्वाहदेवेद्धोमन्विद्धइतिदेवाह्येतमग्रऽइन्धततस्मादाहदेवे ५८
द्धइतिमन्विधइतिमनुर्ह्येतमग्रऽइन्ध्यतस्मादाहमन्विद्धइति ५ ऋषिष्टुतइत्यृषयोह्ये।

तमस्तुवंस्तस्मादाहर्षिष्टुत इति ६ विप्रानुमदित इत्येते वै विप्रा यदृषयस्ते
तमन्वमदंस्तस्मादाह विप्रानुमदित इति ७ कविशस्त इत्येते वै कवयो यदृषयस्
त एतमशंसंस्तस्मादाह कविशस्त इति ८ ब्रह्मसंशित इति ब्रह्मसंशि।
तो ह्येष घृताहवन इति घृताहवनो ह्येषः ९ प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणामित्ये।
एतेन वै सर्वान्यज्ञान्प्रणयन्ति ये च पाकयज्ञा ये चेतरे तस्मादाह प्रणीर्यज्ञानामिति
१० रथीरध्वराणामिति रथ्यो ह वा एष भूत्वा देवेभ्यो यज्ञं वहति तस्मादाह रथीर
ध्वराणामिति ११ अतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाडिति न ह्येतं रक्षांसि तरन्ति तस्मा

ब्रा॰
प्र॰
५८

58

दाहानूनो होतेति तस्मिन्हेद्यवाडिति सर्वं ह्येष पाप्मानन्तरति तस्मादाह तस्मिन्हे।
ध्यवाडिति १२ आस्पात्रञ्जुहूर्देवानामिति देवपात्रं वा एष यदग्निस्तस्मादग्नौ स
र्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति देवपात्रं ह्येष याम्रातिहवैतस्य पात्रं यस्य पात्रे भक्ति यथा।
वमेतद्धेद १३ चमसो देवपान इति चमसेन ह्येव देवपानेन भक्षयन्ति देवा भक्षयन्ति तस्मा
दाह चमसो देवपान इति १४ अग्ने३ नेमिरराँ इव देवांस्त्वं परिभूरसीति यथारान्ने
मिः सर्वतः परिभूरेवमग्ने देवान्सर्वतः परिभूरसीत्येवैतदाह १५ आवह देवान्य
जमानायेति तदस्मै यज्ञाय देवानावाहवा आह अग्निमग्न आवहेति तदग्नये यामाज्य

५८

भागायाग्निमावोढवा आह सोममावहेति तत्सोमाय भागाय सोममावो
ढवा आहाग्निमावहेति तद्यदुभयत्राच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तस्माद
ग्निमावोढवा आह १६ अथ यथादेवतन्देवाँ २ आज्यपाँ २ आवहेति तत्प्रयाजानु
याजानावोढवा आह प्रयाजानुयाजा वै देवा आज्यपा अग्निं होत्रायावहेति तद
ग्निं होत्रायावोढवा आह स्वं महिमानमावहेति तत्स्वं महिमानमावोढवा आ
ह वाग्वा अस्य स्वो महिमा तान्तद्वाचमावोढवा आहावह जातवेदः सुयजा च यजे।
ति या एवैतन्देवता आवोढवा आह ता एवैतदेवैना वदात्सुष्ठ्वाव यजेति यदाह।

स्यन्नावपद्येतेति ७ स वै तिष्ठन्नन्वाह न्वाह हैतत्सौहार्द्रुवाच कामान्तस्स वै वैत।
हुत्वान्वाह तस्मात्तिष्ठन्नन्वाह ८ आसीनो याज्यां यजती यद्वै द्वियाज्या तस्मा
त्वकृच्छन्तिष्ठन्याज्यां यजती यद्वै द्वियाज्या तद्विश्यमेवैतद्धृत्वा यजति तस्मादा
सीनो याज्यां यजति ९ ब्राह्मणम् ४ यो ह वा अग्निः सामिधेनीभिः समिद्धेति
तराद्वै दैवेभ्यस्तस्मादस्मैत्तपत्यनवधृष्यो भवत्यनवमृश्यः १ स यथा ह वा अग्निः
सामिधेनीभिः समिद्धस्तपत्येवं हैव ब्राह्मणः सामिधेनीर्विद्वाननुब्रुवंस्तप।
त्यनवधृष्यो हि भवत्यनवमृश्यः २ सो वा ह प्रवरति प्राणो वै प्रवो न्नाणमेवैतया।

समिन्धेऽग्न आयाहि वीतय इत्यपानो वा एतद्वा अपानमेवैतया समिन्धे बृहच्छो।
चा यविष्ठ्येत्युदानो वै बृहच्छोचा उदानमेवैतया समिन्धे ३ स नः पृथु श्रवाय्य।
मिति श्रोत्रं वै पृथु श्रवाय्यं श्रोत्रेण हीदमुरु पृथु शृणोति श्रोत्रमेवैतया समि
न्धे ४ ईडेन्यो नमस्य इति वाग्वा ईडेन्या वाग्घीदं सर्वमीडे वाचेदं सर्वमीडितं
वाचमेवैतया समिन्धे ५ अश्वो न देववाहन मनो हीदं मनस्वितं भूयिष्ठं वनीवा
ह्यते मन एवैतया समिन्धे ६ अग्ने दीद्यतं बृहदिति चक्षुर्वै दीद्यदेतच्चक्षुरेवै
तया समिन्धे ७ अग्निं त्वं हृणीमह इति य एवायं मध्यमः प्राणस्तमेवैतया।

ग्रा॰ प्र॰ ६॰

समिन्धे सो हैषान्तस्था प्राणानामतो ह्यस्याङ्गे दोः प्राणा अतो ह्येवौ चो न्तस्थाद्भव
त्यन्तस्था मेन मन्यत्ते यपव मेतामन्तस्थां प्राणानां वेद ८ शोविष्केशस्त्वमीम
द्धति शिश्नैवैशोविष्केशाः शिश्नः द्वीटः शिश्विनं भूयिष्टः शोवयति शिश्नमे
वैतया समिन्धे ९ समिद्धोऽग्र अग्राह्वेति यपवायमवाङ्प्राणाः पतमेवैतया समि
न्यग्राज्झोता ऽवस्पतेति सर्वमात्मानं समिन्धग्रानेभ्यो यो लोमभ्यः १० सा
यदैतं प्रत्यमायाः सामिधेन्या मन्त्रयादेते प्रतिब्रूयात् प्राणापानाप तदात्मनो ग्रावा
धाः प्राणेनात्मनः प्राणिमारिष्यसीति न त्याचैवमात ११ यदि द्वितीयस्याम न्वब्रूया

६॰

60

हरे तंप्रतिब्रूयादपानेनवापतद्दात्मनोग्रावावाथापानेनात्मनआर्त्तिमारिष्यसी।
तितथाहैवास्यात् २ यदितृतीयस्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयादुदानेनवापतद्दात्म
नोग्रावावाथाउदानेनात्मनआर्त्तिमारिष्यसीतितथाहैवस्यात् ३ यदिचतुर्थ्यां
मनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयाच्छ्रोत्रेणवापतद्दात्मनोग्रावावाथाःश्रोत्रेणात्मनआर्त्तिमा
रिष्यसिबधिरोभविष्यसीतितथाहैवस्यात् ४ यदिपंचम्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रू
याद्वाचेववापतद्दात्मनोग्रावावाथावाचात्मनआर्त्तिमारिष्यसिमूकोभविष्यसीति
तथाहैवस्यात् ५ यदिषष्ठ्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयान्मनोवापतद्दात्मनोग्रावावा

श्री॰
प्र॰
६।

61

धामन्नमात्मन्नैन्द्राग्निमारिष्यसिमनोमुखिगदृहीतोमोमुयषस्वरिष्यसीतित।
थाहैवस्यात् ६ यदिममस्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयाचक्षुर्वापतदात्मनोग्रा
बाधाश्चक्षुषात्मनग्निमारिष्यस्यन्धोभविष्यसीतितथाहैवस्यात् ७ यद्यह
स्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयान्मध्यंवापतत्प्राणमात्मनोग्राबाधामध्येनप्राणेना
त्मनग्निमारिष्यस्तुभ्यायमरिष्यसीतितथाहैवस्यात् ८ यदिनवस्यामनुव्या
हरेत्तंप्रतिब्रूयाच्छ्रोत्रंवापतदात्मनोग्राबाधाःश्रोत्रेणात्मनग्निमारिष्यसि
क्षीमोभविष्यसीतितथाहैवस्यात् ९ यदिदर्भस्यामनुव्याहरेत्तंप्रतिब्रूयाद्देवा

६।

वैवाएतस्याणामात्मनोग्नावाधायवाचाप्राणेनात्मनन्यार्तिमारिष्यस्यपित
होमरिष्यसीतितथाहैवस्यात २० यद्येकादशवोमनुव्याहरे नेप्रतिब्रूयात्सर्वं
वाएतदात्मनमग्नावाधाः सर्वेणात्मनार्तिमारिष्यसित्विषेसर्व्वलोकमेष्यसीति।
तथाहैवस्यात २१ सयथाहैवाग्निं सामिधेनीभिः समिद्धमापद्यातित्येत्येवं।
हैवब्राह्मणं सामिधेनीविद्धाः समनुव्यस्तमनुव्याः स्यातित्येति २२ ब्राह्मणम् ५
तावएतमग्निं समैन्धिषत समिद्धेदेवेभ्योजुहवामेतितस्मिन्नेतेएवप्रथमेआहु
तीजुहोतिमनसेचैववाचेचमनश्चहैववाक्चयुजौदेवेभ्योयज्ञंवहतः १ सयदुपांशु।

श्रा॰
प्र॰
६२

शुक्रियते तन्मनो देवेभ्यो यज्ञं वहत्यथ यद्वाचा निरुक्तं क्रियते तद्वाग्देवेभ्यो यज्ञं
वहत्येतद्वा इदं द्वयं क्रियते तदेतत्पर्वैतत्सम्नुवन्स्ययतितत्प्रेप्रीते देवेभ्यो यज्ञं वहात
इति २ स्रुवेण तमाघारयति यंवारश्राघारयति वृषा हि मनो वृषा हि स्रुवः ३ ।
स्रुवा तमाघारयति यं वाचआघारयति योषा हि वाग्योषा हि स्रुक् ४ तूष्णीं तमा
घारयति यं मनसआघारयति न ह्यद्धेति चनानिरुक्तं हि मनो निरुक्तं हि तूष्णीं
तत्तूष्णीम् ५ मंत्रेण तमाघारयति यं वाचआघारयति निरुक्ता हि वाङ्निरुक्तो
हि मंत्रः ६ आसीनस्तमाघारयति यं मनसआघारयति तिष्ठंस्तं यं वावेमनस्थ

६२

62

ह्वैवाक्चयुज्यौदेवेभ्योयज्ञंवहतोयतरोवैयुज्योर्ह्रसीयान्भवत्युपवहंवैतस्मैकुर्व्व।
न्तिवाग्वैमनसोह्रसीयस्यपरिमिततरमिवहिमनःपरिमिततरेवहिवाक्तद्वाच
एवैतदुपवर्हङ्करोतीतितेसयुज्यौदेवेभ्योयज्ञंवहतस्तस्मान्निष्टन्वाचआघारयति
७ देवाह्वैयज्ञंतन्वानास्तेसुररक्षसेभ्यआसङ्गाद्बिभयाञ्चक्रुस्तएतद्दक्षिणतः२
सुदश्चयन्त्विष्यतमिवहिवीर्यंतस्माद्दक्षिणतस्त्विष्टुआयाआघारयतिसयदत्रभ
यतआघारयतितस्मादिदम्मनश्चवाक्चसमानमेवसन्नानेवशिरोह्वैयज्ञस्ये
तयोरन्यतरआघारयोर्मूलमन्यतरः ८ स्रुवेणैतमाघारयति योमूलंयज्ञस्यह

ब्रा॰
प्र॰
६१
63

वातन्माघारयामि यः शिरो यज्ञस्य ९ तूष्णीन्तमाघारयति यो मूलं यज्ञस्य तूष्णीमि
व हीदम्मूलन्नो ह्यत्र वाग्वदति ९ मन्त्रेणतमाघारयति यः शिरो यज्ञस्य वाग्घि
मन्त्रः शीर्ष्णो हीयमधि वाग्वदति ॥ आसीनस्तमाघारयति यो मूलं यज्ञस्य निष
ण्णमिव हीदम्मूलन्तिष्ठंस्तमाघारयति यः शिरो यज्ञस्य तिष्ठतीव हीदं शिरः ९
सस्रुवेणपूर्वमाघारमाघार्योग्निमग्नीत्संमृड्ढीति यथा धुरमभ्यूहेदेवन्तद्यत्स्रु
वेमाघारमाघारयत्यधुरसाहिद्युरं युञ्जन्ति ९ अथ सम्मार्ष्टि यनश्वैवैनमेतद्युक्तो
देवेभ्यो यज्ञं वहादिति तस्मात्सम्मार्ष्टि परिक्रामं सम्मार्ष्टि परिक्रामं हि योग्यं यु

६१

ज्ञप्तिभिः सम्मार्ष्टि विशुद्ध्यै यज्ञः ।४ समं मार्ष्ट्यग्ने वाजजित्कृतं त्वा सरिष्य
न्तं वाजजितं सं मार्ज्मीति यज्ञं त्वा वदत्येतं यज्ञियं सम्मार्ज्मीत्येवैतदाह ।
धोपविष्टं सन्मीति विस्तथयाथुन्काप्रान्नेभ्यो हि विर्देवेभ्य एवैतत्क्रशायोपविष्टपति
प्रेहि देवेभ्यो यज्ञं वहेति तस्मादुपरिष्टात्सन्मीति स्तथदेतदन्तरेण कर्म क्रियते
तस्माद्दिदस्मनश्च वाक्समानमेव समग्रान्नेव ।५ ब्राह्मणम् ६ तृतीयः प्रपाठकः
समाप्तः कण्डिकासंख्या ।२८ सन्नुवो नरमाभ्वारमाभ्वारमाभ्वारयिष्यन्दैवेण नु ।
वावेन्नलिविद्धिदधाति नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्य इति नद्देवेभ्यश्चैवैनत्पितृभ्यश्चाति ।

श्रा॰
प्र॰
६४

स्त्वह्मरिष्यन्निर्ह्नुते ह्ययमेमे भूयासमिति ह वा वा एते ह भरे मे भूयासं त्वेवाहं
शाके यमित्येवैतदाहाह्नन्नमथ देवेभ्य आत्मानं संप्रियासमित्यविहृम्यमथ देवे
भ्यो यत्तन्ननवारस्येवैतदाह १ प्रतिष्ठानो विष्णो मा त्वावक्रमिषमिति यज्ञो वै वि
ष्णुस्तस्मा एवैतन्निह्नुते मा त्वावक्रामिषमिति वसुमतीमग्ने ते छायामुपस्थेषमि
ति साधीमग्ने ते छायामुपस्थेषमित्येवैतदाह २ विष्णोः स्थानमसीति यज्ञो वै वि॰
ष्णुस्स एव हैतदन्तिकात्तिष्ठति तस्मादाह विष्णोः स्थानमसीतीत इन्द्रो वीर्यमकृ।
णोदित्यतो हीन्द्रस्तिष्ठन्वितिष्ठानोनाष्ठारताऽस्यपाहंस्तस्मादाहेत इन्द्रो वीर्यमकृ

६४

64

णोऽधिशिरोह्यधिरश्राश्राव्यादित्यथो वै यत्तह्यो यज्ञ आश्राव्यादित्येवैतदाह २ अग्नेर्वैद्वौ
चेवहूतमित्वभयस्यापतदग्निर्हदेवानाꣳ होताचहतस्वतऽभर्येविहिषहेदेवाना
मसीत्येवैतदाहद्यावतान्त्वान्यावापृथिवीशनिनायतिरोहितमिवास्तिस्विष्टकृदे
वेभ्यश्चन्त्वाश्रैतन्दतिवाभुन्त्वाद्देतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता तस्माद्देन्द्र्याश्रैनेतिवा
वैवापतमाघारमाघारयतीन्द्रो वाग्नित्वाश्राहूतस्माद्देवाद्देन्द्र्याश्रैनेति ५
अथासः स्पर्शो यत्स्रुवौ पर्यैत्यध्रुवयासमनक्ति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आघारस्या।
त्मा वै ध्रुवा तदात्मन्नेवैतच्छिरः प्रतिदधाति शिरो वै यज्ञस्योत्तर आघारः श्रीर्वै

ब्रा॰
प्र॰
९५

65

शिरः श्रीर्हि वै शिरस्तस्माद्योर्द्धस्य श्रेष्ठो भवत्यसावमुष्यार्द्धस्य शिर इत्याहुः ५ यज
मानएवध्रुवामनु योस्मा अरातीयति स उपभृतमनु स यद्धोपभृता समञ्ज्याद्यो।
यजमानायारातीयति तस्मिञ्छ्रियन्दध्यान्न यजमानएवैतच्छ्रियन्दधाति तस्मा
ज्जुह्वा याः समनक्ति ६ स समनक्ति संज्योतिषा ज्योतिरिति ज्योतिर्ह्वा इतरस्यामा
ज्यं भवति ज्योतिरितरस्यान्तेनैतदुभे ज्योतिषी सङ्गच्छेते तस्माद्देवं समनक्ति ७
अथातो मनसश्चैव वाचश्चाहं भद्र इति मनश्च ह वै वाक्चाहं भद्र ऊदाते ८ तद्ध म
न उवाच ह्यमेव वचः श्रेयोस्मि न वै मया त्वं किंचनानभिगतं वदसि सा यन्मम त्वं कृ ९५

तान्नुकारान्नुवर्त्मोस्यहमेवतच्छ्रेयोस्मीति ९ अथहवागुवाच हमेवतच्छ्रेयस्मा।
स्मियद्वैत्वमेवेत्याहन्नस्थितपयाम्यहं संतपयामीति १० तेप्रजापतिंप्रतिप्रश्न
मेयतःसप्रजापतिर्मंतसपवानूवाचयमनपवतच्छ्रेयोमनसौवैवहूः तातुकरात
वर्त्मोसिश्रेयसोवैपापीयान्कृतान्नुकरोत्वर्त्माभवतीति ११ साहवागुच्चक्रामवि
सिष्ठियेतस्यैरगभोःपपातसाहवाकप्रजापतिंश्रवाचावादहत्यावाइदंवाहन्तत्वंभूयासे
याम्यापरावोवरतितस्माद्यत्किंचप्रजापत्यंयत्तोक्रियतउपाङ्ख्वेवतत्क्रियतेहव्य
वाहिवाकप्रजापतयेश्वासीत १२ तेहैतेहैवारेतस्यर्मंत्रायस्मिन्नामधुस्तद्दूसमए।

ब्रा॰
प्र॰
६६

66

कृत्यैवेवत्सा १ हितितंतोऽग्निः संवभृवतस्मादामाग्नेयो योऽपिनेन स्मेतस्ये दियोषा
यैवावोदेवतायापतेसंभृताः ५ चतुर्थोऽध्यायः ब्राह्मणम् १ सवैप्रवरायायासा
वयति त्र्यृत्स्वरायाश्रवयति यत्तोवाश्राश्रावयां यत्तमभिव्याहरत्यायथ्रोतारं प्रह्
णाश्रतितस्मात्प्रवरायाश्रावयति १ सश्यसत्रदत्नान्येवाभिपद्याश्रावयति सय
हानारभ्ययत्तमधर्षुराश्रावयेहैपतोवादस्मादन्योवाग्निमार्छेत् २ तद्वैकेवेदे।
स्तीर्णीयेमर्हिरभिपद्याश्रावयन्तीष्मस्यवशाकलमपविध्याभिपद्याश्रावयन्ती
दंवैकिञ्चियत्तस्येदंयत्तमभिपद्याश्रावयामइतिवदन्तस्तदुतथानकुर्यादेतद्वै

६६

किंविद्यत्तस्यैप्रियःसत्रद्धोभवत्यग्निंहस्मैमन्नन्तितदेवखलुयत्तमभिपद्या।
श्रावयतितस्मात्प्रियसत्रद्धानायेवाभिपद्याश्रावयेत १ सप्राश्राश्राय्याप्येवदेवा
नांहोतातमेवाग्रेप्रवृणीते सग्निमेवतदग्रयेवैवैतद्देवेभ्यश्चनिह्नुतेयदाग्ना
ग्नेग्निंप्रवृणीतेतनदग्रयेनिह्नुतेथयोदेवानांहोतातमग्नेप्रवृणीतेनत्द्देवेभ्यो
निह्नुते ४ सप्राहग्निर्देवोदैव्योहोतेत्यग्निर्हिदेवानांहोतातस्मादाहाग्निर्देवोदै
व्योहोतेतितदग्रयेवैवैतद्देवेभ्यश्चनिह्नुतेयद्दाग्नेग्निमाहतदग्रयेनह्नुतेथयो
देवानांहोतातमग्रआहतन्नदेवेभ्योनिह्नुते ५ देवान्यत्तहिद्दाश्विवकिवातिवे

ब्रा॰
प्र॰
६२

ष्वै देवाननुविद्वांस्यदृषयः स एनाननुविद्वाननुख्यायदस्पादित्येवैतदाह ६ मनुव

द्भरतवदिति मनुर्ह वा अग्रे यज्ञेनेजे तदनुकृत्येमाः प्रजा यजन्ते तस्मादाह मनुवदि

ति मानवो यज्ञस्मवा आहुस्तस्मादाह मनुवदिति ७ भरतवदित्येष हि देवेभ्यो ह

व्यं भरति तस्माद्भरतोऽग्निरित्याहुरेष उ वा इमाः प्रजाः प्राणो भूत्वा बिभर्ति तस्मादेवा

भरतवदिति ८ अथार्षेयं प्रवृणीत ऋषिभ्यश्चैवैनमेतद्देवेभ्यश्च निवेदयत्ययं महा

हावीर्यो यो यज्ञं प्रापदिति तस्मादार्षेयं प्रवृणीते ९ परस्तादर्वाक्प्रवृणीते परस्ता

द्ध्यर्वाच्यः प्रजाः प्रजायन्ते ज्यायसस्पतय उ चैवैतन्निह्नुतेऽदः पितैवाग्रेऽथ पुत्रोऽथ पौ

६८

67

उतस्मात्परस्तादर्वाक्वृणीते ९ स आर्षेयमकार ब्रह्मेति ब्रह्म ह्यग्निस्तस्मादाह।
ब्रह्मण्वदित्या च वक्षदिति तद्या एवैतद्देवता आवोढवा आह ता एवैतदाहा च वक्षदि
ति ॥ ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्राविताऽर इत्येते वै ब्राह्मणा यज्ञस्य प्राविता ये ऽनूचा।
ना एते ह्येनं तन्वत एत एनं जनयन्ति तदेतेभ्यो निह्नुते तस्मादाह ब्राह्मणा अस्य यज्ञ
स्य प्राविताऽर इति ११ असौ मानुष इति तदिमम्मानुषं होतारं प्रवृणीते होता दैव।
पुराथैतर्हि होता १२ स प्रवृतो होता जपति देवता उपधावति यथानुष्ठ्या देवेभ्यो वषड्कु
र्यां यथानुष्ठ्या देवेभ्यो हव्यं वहेयं यथा न ह्वले देवान्देवता उपधावति १३ तद्यज्ञस्येतन्नादे।

श्री· प्र· १८

देवसवितरेतन्तइतितत्सविताऽरंप्रसवायोपधावतिसहिदेवानांप्रसविताग्निर्होत्रा
येतितदग्नयेचैवैतद्देवेभ्यश्चनिह्नुतेऽथयद्दहाग्नेग्निमाहतदग्नयेनिह्नुतेऽथयोदेवानाꣳ।
होतातमप्यप्राहतदुदेवेभ्योनिह्नुते १५ सहपित्र्यावैश्वानरेणेति संवत्सरोवैपितावैश्वा
नरःप्रजापतिस्तत्संवत्सरायचैवैतत्प्रजापतयेनिह्नुतेऽग्नेपूषन्बृहस्पतेप्रचवदप्रचय।
जेत्यनुवदस्वाव्याप्तत्वात्तन्भवतितदेताभ्यएवैतद्देवताभ्योनिह्नुतेयूयमस्मृत्हूतस्येय।
ज्ञेतेति १६ वसूनाꣳरातौस्याम रुद्राणामुर्व्यायाꣳस्वादित्याअदितयेस्यावमानेहः। १८
सइत्येतैवैत्रयोदेवायद्वसवोरुद्राआदित्याएतेषामभिगुप्तौस्यामेत्येवैतदाह १७ जुष्टा।

मद्यदेवेभ्यो वाचमृध्यासमिति इष्टमद्यदेवेभ्यो नु ऋध्यासमित्येवैतदाह तद्धि समृद्धं ।
योन्विष्टं देवेभ्योऽनुब्रवत १८ इष्टं ब्रह्मभ्य इति इष्टमद्य ब्राह्मणेभ्यो नु ऋध्यासमित्येवै
तदाह तद्धि समृद्धं योन्विष्टं ब्राह्मणेभ्योऽनुब्रवत १९ इष्टान्नराशंसायेति प्रजा वै
नरास्तत्सर्वाभ्यः प्रजाभ्य आह तद्धि समृद्धं यश्च वेद यश्च न साध्वनोचावत् साध्ववोच
दित्येव विसृजन्ते यद्द्यद्धोतरवर्षैत्तिद्धं चवदः परापतत् अग्निरिष्टस्तनराभ्याज्ञातवेदा
विवर्षमिरिति यथायानन्येग्नीन्द्रोग्राय यश्चाहूणानतेप्रायघन्त्वंवेयन्मेउश्चवैरेणामाधि
तन्मेषुनराण्णाय यैरैवैतदाह तयाह्यासेतन्नराण्णायते २० अग्न्यायर्षुंश्चागीघंच

ब्रा॰
प्र॰
६५
69

संदधाति मनो वा अस्य ध्रुवं वाङ्मनोतानं मनस्येवैतद्वाचं च संदधाति २१ तदु जपति
षण्मोर्वीरंहसस्पान्त्वग्निश्च पृथिवी चापश्च वाजश्चाहश्च रात्रिश्चेत्येता मा देवता
आर्तेर्गोपायन्त्वित्येवैतदाह तस्यो हि न ह्वलास्ति यमेता देवता आर्तेर्गोपायेयुः २२
अथ होतृषदनमुपावर्तते महो होतृषदनादेकं तृणं निरस्यति निरस्तः परावसुरि-
ति परावसुर्हैवैनामासुराणां होतास तमेवैतद्धोतृषदनान्निरस्यति २३ अथ हो-
तृषदनमुपविशति इदमहमर्वावसोः सदने सीदामीत्यर्वावसुर्हवै नाम देवानां हो-
तास तस्यैवैतत्सदने सीदति २४ तदु जपति विश्वकर्मंस्तनूपा असि मा मोदोषिष्टमा

६५

माहिंसिष्टमेघवाङ्क्षोकस्तु दंडे जुष्यन्तां गावा पतन्त आहवनीयं च गार्हपत्यं चालेन
इत्यभ्याविद्धते मामो दोषिष्ट मा मा हिंसिष्टमिति तन्थ्यो देजमेतो न हिंसन्तः २५
अथाग्निमीतमाणो जपति विश्वे देवाः शास्तन मा यथेह होता वृतो नेवेषद्विः ।
अथ प्रमेसूत भागधेयं यथा वो येन पथा हव्यमा वो वहानीति यथा येभ्यः पकारः ।
स्यात्तन्नूयादङ्गमा शास्त यथा वश्याह रिष्याम यथा वः परिवेद्यामीत्येवमेवैत
हे वेश्य प्रशासन मित्वक्ते तुमा शास्त यथा वो उड्ढाव षड्वयो मनुड्वा हव्यं मेद यामि
तित स्माद्देवं जपति २६ ब्राह्मणम् २ अग्निर्दैनावेव नये देरो त्रमित्याग्निरिदं होता ।

ब्रा॰ प्र॰ ७॰

वेति तस्यैवैनदाहाग्ने होत्रमिति तस्मोहि होत्रं वृत्र प्राविशमिति यत्तो वै प्राविशं वे
नयन्तमित्यैवैतदाह साधुते यजमान देवेति साधुते यजमान देवतायस्यने
ग्निहोतेत्यैवैतदाह घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्वेति तद्यथ्रुं प्रसौति स यदे।
कामिवाह १ यजमानएवब्रह्मनुयोस्माऋतातीयति सउपभृतमनुसय
हेश्वद्गृयायजमानायदिहिषंतं भ्रातृव्यं प्रसुवामितं ऋत्वोदैवैव ब्रह्मनबाधउप।
भृतमनुसयहेश्वद्गृयाद्द्याधंप्रदमुयामिनं ऋयोस्मादेकामिवेवाह २ देव
युवं विश्वकारामिस्युयत्तो त्यैवनामेतन्मद्यत्यैवयदाहदेवयुवं विश्ववारामिती

७॰

70

ग्रामैर्हैदेवाँ३ऽइदैश्यान्तमस्यामनमस्यामयज्ञामयज्ञियानितीग्रामैर्हैतान्देवान्पर३ऽइत्या
नमस्यामतान्येनमस्यायज्ञामयज्ञियानितिमनुष्यावा३ऽइदैश्याः पितरोनमस्या।
देवायज्ञियाः १ यावैप्रजानयसेन्वाभक्ताः पराभूतावैताएवमेवैतद्याइमाः।
प्रजाअपराभूतास्तायज्ञआभजतिमनुष्याननुपशवोदेवाननुवयाᳪस्योषध
योवनस्पतयोयदिदंकिञ्चैवमुतत्सर्वंयज्ञआभक्तम् ४ तावाएतानवव्याहृतयो
भवन्तिनवैमेपुरुषेप्राणाःप्राणानेवास्मिन्नेतद्दधातितस्मान्नवव्याहृतयोभवन्ति ५
यज्ञोहदेवेभ्योपचक्रामतन्देवाअब्रुवंमेउपन्तानःश्रुणुयपनआवर्तस्वेतिसोस्तुतथेत्ये

ब्रा॰
प्र॰
७१

वेदेवाउपावर्त्तन्तेनोयातयाम्नेनदेवाअयजन्ततेनेष्ट्वैतदभवन्यदिदन्देवाः ६ स।
यदाश्रावयति यज्ञमेवैतदनुमन्त्रयतआनःशृणुएतन्न्यावर्त्तस्वेत्यथयत्प्रत्याश्रा
वयतियज्ञएवैतदुपावर्त्ततेस्तुतथेतितेनोपाहूतेनेवसम्भृतेनतन्विज्ञःसंश्रा।
दायंचभन्तियजमानेनपरोक्षंयथाशूर्पपात्रेणान्नंप्रदायंचरेयुरेवमेतेनविज्ञःसंश्र
दायंचरन्तितद्धैवैतत्संप्रदायंचरन्तिवाग्घियज्ञोवागुद्दितैतत्तदेतेनैवैतत्संप्रदा
यंचरन्ति ७ सोऽत्रब्रूयादग्नेवोकायद्युञ्जोपभ्याहृत्येनोपवदेतापभ्याहृत्येदाश्रावयत्यग्र
श्रुत्सदग्नीधंयज्ञउपावर्त्तते ८ सोऽग्नीन्नापभ्याहृत्येदाप्रत्याश्रावणात्प्रत्याश्रावयत्यग्नी

७१

त्नासुतनाध्वर्युं यत्नरुपावर्तते ९ ग्रहेष्ठपावकः सोऽध्वर्युं त्वोपव्याहरेदायजेतिवक्तोर्थं

त्रेत्येवाध्वर्युर्होत्रयत्नं संप्रयच्छति १० सहोतानापव्याहरेदावषट्कारान्तेवषट्कारेण।

ग्रावैवयोनौरेतोन्नतं सिञ्चत्यग्निर्वैयोनिर्यत्तस्यसततःप्रजायतइतिनुदर्विर्यत्तेष।

सौम्यध्वरे ११ सैवग्रहंस्तहोताध्वर्युंत्वोपव्याहरेदोणाकरणादुपावर्तन्तेथमित्येवाध्वर्युरुद्गा

त्रभ्यो यत्नं संप्रयच्छति १२ तउद्गातारोनापव्याहरेयुरोन्नमायापछान्तमेत्येवोद्गाता

रोहोत्रेयत्नं संप्रयच्छन्ति १३ सहोतानापव्याहरेदावषट्कारान्तेवषट्कारेणग्रावैवयो।

नौरेतोभृतं सिंचतियग्निर्वैयोनिर्यत्तस्यसततःप्रजायते १४ सयद्धसोपव्याहरेथंयत्न

ब्रा॰
प्र॰
७२

79

उपावर्त्तंते यथा श्रेयस्यागतेऽस्मिन्नेवं देवाः इमं यजमानमन्वास्मिन्नेतस्य यज्ञे देव ऋत्विजः

संविदाना यज्ञं तन्वन्ति सर्वमेव तत्र कल्पते तन्न मत्तानि तस्मादेवमेव यज्ञो भर्त्तव्यः ५

ता वा एताः पंच व्याहृतयो भवन्त्यो श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वौषडिति पाङ्क्तो

यज्ञः पाङ्क्ताः पशवः पंचर्त्तवः संवत्सरस्यैषैका यज्ञस्य मात्रैषा संपत् ६ तामाऽ सप्तदशा।

क्षराणि सप्तदशो वै प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञ एषैका यज्ञस्य मात्रैषा संपत् ७ ओ श्रावये

ति वै देवाः पुरोवातं ससृजिरेऽस्तु श्रौषडित्यभ्राणि समप्लावयन्यजेति विद्युतं ये यजाम

हे इति स्तनयित्नुं वषट्कारेणैव प्रावर्षयत् ८ स यदि वृष्टिकामः स्याद्यदीत्पावायजेतद।

७२

येप्राणेमामयोर्वैवक्ष्याहृष्टिकामोवाअस्मीतितंजोग्रधर्युंह्र्याम्मेवातेवविषुतेव

मनसाध्यायेत्प्राणिमनसाध्यायेत्प्रग्रीष्मः स्तनयन्तंवषट्कुर्वन्मनसाध्यायेतिहोतारः

मध्यासेप्ताताानिमनसाध्यायेतिब्रह्माणंवषट्कृतेहैवतत्रयथैवमस्तिव्रतः संविदानायजेतव

रन्ति ॥ १८ ॥ ॐ श्रावयेतिवैदेवाविराजमभ्यजन्नस्तुश्रौषडितिवत्समुपावासृजन्य

जेत्युदनयन्येयजामहइत्युपासीदन्वषट्कारेणैवविराजमदुहन्नेयंवैविराडस्यैवाएषदोह

एवंहवाअस्माइयंविराट्सर्वान्कामान्दुहेयएवमेतंविराजोदोहंवेद ॥ २ ॥ ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥ ऋ

तवोहवैप्रयाजास्तस्मात्पंचभवन्तिपंचह्यृतवः ॥ १ ॥ देवाश्चवाअसुराश्चोभयेप्राजापत्याः

ब्रा॰ प्र॰ ७३ 73

पस्पृधिरएतस्मिन्नस्मे प्रजापतौ पितरि संवत्सरेऽस्माकमयं भविष्यत्यस्माकमयं भ।
विष्यतीति १ ततो देवा अर्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुस्त एतान्प्रयाजान्ददृशुस्तैरयजन्त
तैरृतूंत्संवत्सरं प्राजयन्नृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरायंस्तस्मात्प्रयाजाः प्रजया।
ह वै नामैतद्यत्प्रयाजा इति तथो एवैष एतैरृतूंत्संवत्सरं प्रजयत्यृतुभ्यः संवत्सरात्स
पत्नानन्तरेति तस्मात्प्रयाजैर्यजन्तेसेते २ ते वा आज्यहविषो भवन्ति वज्रो वा आज्यमे।
तेन वै देवा वज्रेणाज्येनर्तूंत्संवत्सरं प्राजयन्नृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरायंस्तथो ए
वैष एतेन वज्रेणाज्येनर्तूंत्संवत्सरं प्रजयत्यृतुभ्यः संवत्सरात्सपत्नानन्तरेति। ७३

तस्मादाग्नेयहविषोभवति ४ एतद्धैसंवत्सरस्यसंपयो यदाऽपन्तस्वैवैनमेतस्य
यस्मादेवाःस्वकर्वतनयोपवैनमेषएतत्स्वैवपयस्मात्स्वीकरुतेतस्मादाग्नेयहविषो
भवति ५ सयत्रैवतिष्ठन्नयाजेभ्यआश्रावयेत्तनएवनापक्रामेत्संग्रामोवाएष।
संनिधीयतेयःप्रयाजैर्यजन्तेयतरोवैसंयत्तयोःपराजयतेपवैसंक्रामत्यतितराउ
वैजयःक्रामतितस्मादभितरामेवक्रामेदभितरामाहुतीर्जुहुयात् ६ तदुतथान।
कुर्याद्यत्रैवतिष्ठन्नाश्रावयेत्ततएवनापक्रामेद्यत्रोएवसमिद्धतमम्मन्येत।
तदाहुतीर्जुहुयात्समिद्धहोमेनहैवसमृद्धाआहुतयः ७ सआश्राव्याहसमिधोयजेति।

ब्रा॰
प्र॰
७४

74

नद्दसंतऽसमिन्धेसवसन्तःसमिद्धोन्यानृतून्त्समिंद्धऋतवःसमिद्धाःप्रजाश्चप्र।
जनयन्त्योषधीश्चपचन्तितद्देवाखलुसर्वानृतून्त्रिराह्राण्ययजन्यजेत्येवोवाता।
ह्राजामितायेजामिहकुर्याद्यदन्ततनूनपातंयजेद्देयजेन्निरूयात्तस्माद्यजन्यजेत्येवो।
ताराताहः ८ सवैसमिधोयजतिवसन्तोवैसमिद्वसंतमेवतद्देवाअवृंजतवसन्ता
त्सपत्नानन्तरायन्वसन्तमेवैषएतद्वृंक्तेवसन्तात्सपत्नानन्तरेतितस्मात्समिधो।
यजति ९ अथतनूनपातंयजति ग्रीष्मोवैतनूनपाद्ग्रीष्मोह्यासांप्रजानांतनूंस्त।
पतिग्रीष्ममेवतद्देवाअवृंजतग्रीष्मात्सपत्नानन्तरायन्ग्रीष्मोह्यासंप्रजोनमेवैष

७४

पतङ्क्षे ग्रीष्मात्सपत्नानन्तरेतितस्मान्न तृणानेयजति १० अथेड्रोयजतिव

र्षावाऋतवइतिद्विवर्षाऋतवोयदिदंत्वदृष्ट्वः सरीसृपग्रीष्महेमन्ताभ्यांनित्यक्तंभव।

तितद्वर्षाऋतवइतिमिवान्नमिच्छमानञ्चरन्तितस्मादृषाऋतवर्षापवतद्देवाश्रर्छन्त

तवर्षाभ्यः सपत्नानन्तरायंस्तवर्षाउपवेषपतङ्क्षेवर्षाभ्यः सपत्नानन्तरेतित।

स्मादिडोयजति ॥ अथवर्हिर्यजति शारदैवर्हिरितिद्विशारद्वर्हिर्योऽसावोषधयो

ग्रीष्महेमन्ताभ्यांनित्यक्ताभवन्तितावर्षावर्द्धन्तेताः शारदिवर्हिषोरूपंप्रस्तीर्णाः

शेरेतस्माद्धर्हिः शारदमेवतद्देवाश्राछुंजन्तशरदः सपत्नानन्तरायंस्वक्षरदस्मे।

ब्रा॰
प्र॰
७५
75

वै षष्ठ ऋतूंः शारदः सपत्नानन्नो ऽति तस्माद्द्वितीयंजति ए अथ स्वाहा स्वाहा स्वाहेति य
ज्ञतो वै यज्ञस्य स्वाहाकारो ऽन्त ऋतूनाः हेमन्तो वसन्ताद्धि पराद्ध्यो ऽन्ते नैवत
दन्नं देवा ऋतूनामन्तेनान्तात्सपत्नाननुदायन्नन्ते नो एवैष एतदन्तवृक्षूंन्तेना
न्तात्सपत्नाननुदते तस्मात्स्वाहा स्वाहेति यजति ए तद्वा एतद्धेमन्त एवेदं मन्ता ऽस।
ना हेदं तस्माद्धेमन्नूतर्भवति पुनर्देवा ग्रामे श्रेयो ऽके भवति पप्वमेतद्धेद ।५ स वै व्य।
न्त्वे वेति यजत्यनामिता वैज्ञामिहरूपं यो यद्यन्तव्यन्त्विति वै वयज्ञे हे तन्वेवेति वा
व्यन्त्विति वै योषा वेवेति वृषा मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तस्माद्व्यन्त्वेवेति।

७५

यति १५ प्रथ्वन्तर्थ्यै प्रयाजेषु समानयति बर्हिषि प्रजा वै बर्हिरेतत् आज्यन्तस्या।
ज्ञास्वेवैतद्रेतः सिञ्चन्ति तेन रेतसा मिथुनेनेमाः प्रजाः पुनरभ्यावर्तं प्रजायन्ते तस्मा
च्चतुर्थे प्रयाजे समानयति बर्हिषि १६ संग्रामो वा एष सन्निधीयते यः प्रयाजैर्य।
जते यतरो वै संयतयोर्मित्रमागच्छति स जयति तं देवा उपभृतो ऽधि जुह्वमित्रमाग
च्छन्ति तेन जयन्ति तस्माच्चतुर्थे प्रयाजे समानयति बर्हिषि १७ यजमान एव जुहू
मनु यो ऽस्मादरातीयति स उपभृतमनु यजमानायैवैतद्द्विषन्तं भ्रातृव्यं बलिं हा।
रयत्येनैव जुह्वमन्वाय उपभृतमन्वप एवैतद्दाय बलिं हारयति तस्माच्चतुर्थे यया।

ब्रा॰
प्र॰
७६

न्नेतत्समानयति १८ स वा आग्नावस्थान्त्समानयति स द्वावस्थेयजमानं हि षवताभ्यात ।
षोणावस्थेदत्तारमाधेनावस्थोतस्मादत्तवस्थान्समानयति १९ अथोत्तरा ।
न्त्वद्दमधृहति यजमानमेवैतद्द्विषतिभ्रातृव्येषृहत्युत्तरमाधेषृहतितस्मादुत्तरा ।
न्त्वद्दमधृहति २० देवास्त्वाअसुरैर्विजितमेवासुसर्वंयज्ञंसंस्थापयामयद्यभय
दितोसुररक्षसान्यासजेयुः संस्थितएवनोयज्ञःस्यादिति २१ तउत्तमेप्रयाजे ।
स्वाहाकारेणैवसर्वंयज्ञंसमस्थापयत्स्वाहाग्निमितितदाग्नेयमाज्यभागंसम ।
स्थापयत्स्वाहासोममितितत्सौम्यमाज्यभागंसमस्थापयत्स्वाहाग्निमितियएष

७६

28

उभयत्राच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तदु समस्थापयन् २२ अथ यथा देवतं स्वाहा
देवा आज्यपा इति तत्प्रयाजानुयाजान्त्समस्थापयन् प्रयाजानुयाजा वै देवा आज्यपा जु
षाणो अग्निराज्यस्य वेत्विति तदग्निं स्विष्टकृतं समस्थापयन्नग्निर्हि स्विष्टकृत्सप
द्योप्येनं हि तद्धैव यत्तः सन्निष्ठेनं ह्येवैनं देवाः समस्थापयंस्तस्मादन्नमेव प्रयाजेष्वा
हाश्वाहेति यन्ति यावन्ति हवींषि भवन्ति विज्ञितमेवैतदनु सर्वं यज्ञं संस्था।
पयति तस्माद्यदत ऊर्ध्वं विलोमयज्ञे क्रियेत न ततो द्रियेत संस्थितो मे यज्ञ इति ह।
विद्यात्स्वैदेष यज्ञो यातयामेवा मयच्यावषट्कृतं हुतं स्वाहाकृतम् २२ ते देवा अ।

ब्रा॰ प्र॰ ७७

77

कामयन्त कथन्विमंयज्ञंपुनराप्याययेमायातयामानंकुर्याम तेनायातयाम्नाश्च

चरेमेति २४ सयद्ध्रुवामाज्यंपरिशिष्टमासीत्तेनयज्ञं ऽ समस्थापयंस्तेनैवयथा।

पूर्वेद्युः ऽ दर्वीः ऽ ष्वभिघारयन्पुनरेवैतानिन्यूनान्याप्याययन्नयातयामान्यकुर्वंस्त्वयातया

मह्याज्यन्तस्मादुत्तमेप्रयाजेमिस्वारययथापूर्वेद्युः ऽ दर्वीः ऽ ष्वभिघारयतिपुनरेवैता

निन्यूनान्याप्याययत्ययातयामानिकरोत्ययातयामह्याज्यन्तस्माद्यस्यकस्यचहविषो।

वद्यतिपुनरेवतदभिघारयतिस्विष्टकृतएवतत्पुनराप्याययत्ययातयामकरोति ७७

ययदास्विष्टकृतेवद्यतिनततःपुनरभिघारयतिनोहिततःकांचनहविषोग्रावाडू

तिꣳह्येष्णम्भवति २५ ब्राह्मणम् ४ सवैसमिधोयजति प्राणावैसमिधःप्राणै।
वैतत्समिन्धेप्राणैर्ह्ययंपुरुषःसमिद्धस्तस्मादभिमृशतिब्रूयाद्यद्युपतापीस्या
त्सयद्युष्णःस्यादेवतावच्छꣳसेतसमिद्धोहिसतावद्भवतियद्युशीतःस्यादाश
ꣳसेततत्प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधातितस्मात्समिधोयजति १ अथतनूनपातंय
जति रेतोवैतनूनपाद्रेतएवैतत्सिञ्चतितस्मात्तनूनपातंयजति २ अथेडोयज
ति प्रजावाइडोयदावैरेतःसिक्तंप्रजायतेथतदीडितमिवान्नमिच्छमानंचरतित
स्मैवैतज्जनयतितस्मादिडोयजति ३ अथबर्हिर्यजतिभूमावैबर्हिर्भूमानमेवैतत्य।

श्रा॰
प्र॰
७८

78

जनयन्तितस्माद्धृदयंजनति ४ अथस्वाहास्वाहेतियजन्तिहैमेन्तोवाऋतूनाᳲस्वा
हाकारोहैमन्तोहीमाःप्रजाःस्वंवशमुपनयतेतस्माद्धेमन्म्लायन्त्योषधयः।
प्रवनस्पतीनांपलाशानिप्रमुच्यन्तेप्रतितरामिववयांᳲसिभवन्त्यधस्तरामिव
वयांᳲसिपतन्तिविपतितलोमेवपापःपुरुषोभवतिहेमन्तोहीमाःप्रजाःस्वं
वशमुपनयतेश्रीर्हवैतमर्द्धुंकुरुतेश्रियेन्नाद्याययस्मिन्नेवंभवतियएवमेतद्वेद।
६ ५ देवाश्चवाअसुराश्चोभयेप्राजापत्याःपस्पृधिरेतेहदेवाहैवर्तुभिर्व्यजयन्तते।
हाविजयमानाऊचुर्हन्तवाअयेवयमविजिगीषामहैसयोनोवाचंव्याहृतामिथु

७८

नैतेनात्वतिक्रामात्ससर्वंपर्याणयत्ताश्चसर्वेमितौजसायातिनिविनथेतिदेवाश्च

स्तुवेसोदेवाइन्द्रमब्रुवन्याहरेति ६ सइन्द्रोऽब्रवीदेकोममेतद्यथास्माकमेकैतीतरे

ब्रुवंस्तद्वैतन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनंह्येकश्चैकाव ७ द्वौममेतीन्द्रोऽब्रवीद्यथास्मा

कंद्वइतीतरेब्रुवंस्तद्वैतन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनंहिद्वौवैद्वेच ८ त्रयोममेतीन्द्रो

ऽब्रवीद्यथास्माकंत्रिस्रइतीतरेब्रुवंस्तद्वैतन्मिथुनमेवाविन्दन्मिथुनंहित्रयस्तिस्रइति।

स्रश्च ९ चत्वारोममेतीन्द्रोऽब्रवीद्यथास्माकंचतस्रइतीतब्रुवंस्तद्वैतन्मिथुनमेवाविन्द

न्मिथुनंहिचत्वारश्चचतस्रश्च १० पंचममेतीन्द्रोऽब्रवीन्नतस्त्वतरेमिथुनन्नाविन्दन्नो।

ब्रा॰
प्र॰
७९

79

स्तत उ हैव मिथुनमस्ति पंच पंचेति हैवैऽतदु भयं भवति ततोऽसुराः सर्वे पराजयन्त स
र्वस्मादेवाऽसुरानन्तयत्सर्वस्मात्सपत्नानसुरान्निरभजत् ॥ तस्मात्प्रथमे प्रया
जे ब्रूयादेको ममेत्येकातस्य यमहं द्वेष्मीति यद्यु न द्विष्याद्योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च व
यं द्विष्म इति ब्रूयात् २ द्वौ ममेति द्वितीये प्रयाजे द्वे तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्वि।
ष्म इति ३ त्रयो ममेति तृतीये प्रयाजे त्रिस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इ।
ति ४ चत्वारो ममेति चतुर्थे प्रयाजे चत्वारस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्म इति
५ पंच ममेति पंचमे प्रयाजे न तस्य किंचन योऽस्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्म इति स पंच पं

७९

चैतेवभवत्यराभवतिनयाश्यसर्वं संवृङ्क्ते सर्वस्मात्सपत्नान्निर्भजतियएवंवे।
तहैद १८ ब्राह्मणम् ५ अध्यायः ऋतवोहवैदेवेषुयज्ञेभागमीषिर आनोयज्ञे
भजतमानोयज्ञादन्तर्गातानास्त्वेवनोपियज्ञेभागइति १ तद्वैदेवानजज्ञुस्तऋ
तवोदेवेष्वजानत्स्वसुरानुपावर्तन्ताप्रियान्देवानान्द्विषतोभ्रातृव्यान् २ तेहैता।
मेधतुमेधाञ्चक्रिरेयामेषामेतामनुशृण्वन्तिकृषन्तोहस्मैवपूर्वेवपन्तोयन्तिलु
नन्तोपरेमृणन्तःशश्वद्धैभ्योकृष्टपच्याएवौषधयःपेचिरे ३ तद्धैदेवानामागा।
आस कनीयस्तवतोहिद्विष्मोद्विषतेरातीयतिकिमेतावन्माज्ञउपजानीतयथेदमिनो

ग्रा· प्र· ८·

८०

आप्यामसदिति ४ तेहोचुर्हन्तनेवात्रमंत्रयामहाइतिकेनेतिप्रथमानेवैनान्य।
त्तेयज्ञामेति ५ सहाग्निरुवाचा थयन्मांपुराप्रथमंयजथमंक्वाद्दंतवानी।
तिनत्वामयतनाद्व्यावयामइतितेयहन्तनभिह्वयमानाग्रथाग्निमायतना
नाद्व्यावयंस्तस्मादग्निरच्युतोनहवाआयतनाच्यवतेयस्मिन्नायतनेभवति
यएवमेतमग्निमच्युतंवेद ६ तेदेवाअग्निमब्रुवन्परेहितेनाह्नमेवात्रमंत्रयहे
तिसहेत्याग्निरुवाचावर्नवोविदेवैवोदेवश्रयत्तेभागमितिकथत्रोविदइतिप्रथ
मानेववोयज्ञेयहन्तीति ७ तत्र्रतवोग्निमब्रुवन्नावयनामस्माहभजामोये।

८·

नोदेवेषुयत्तेभागमविदन्निति सएषोऽग्निरष्टधाभक्ताः समिधोऽग्नेतनूनपा
दग्नइडोऽग्नेबर्हिरग्नेस्वाग्निमित्याभक्तोऽह्यैवेनस्यांशुएएवकृत्स्नायांभवतियामस।
स्पसमानोब्रुवाणःकरोत्यग्निमनेदेवाअग्रस्याऽग्निमनन्तरन्तवच्छथीःपवन्ती
दसंमेधेयएवमेतमग्निरष्टधाभक्तंवेद ८ तदाहुर्यदिष्टमाप्रयाजानानावदृय।
न्यथकस्मादेनाप्रथमाज्ञत्त्रीष्वनमान्येतान्यसेवाकल्पयन्तप्रथमान्वोप
नामेत्यब्रुवंस्तस्माऽइत्तमानावाहयन्तिप्रथमाप्यजन्ति ९ चतस्रैनैवप्रयाजेनतदे
वायजन्मास्वंस्तपञ्चमेनसमस्यापयत्रप्यपदतत्रंममतःस्विनंयत्तस्मस्वर्गेमेवते

ब्रा॰ प्र॰ ८।

नलोकं समाप्नुवन् १ ते स्वर्गंल्लोकं यन्तोऽसुररक्षसेभ्य आसंगाद्बिभयांचक्रुस्ते।
ग्निं पुरस्तादकुर्वत ततो दक्षिणं रक्षसामपहन्तारमग्निं मध्यतोऽकुर्वत ततो दक्षिणं र।
क्षसामपहन्तारमग्निं पश्चादकुर्वत ततो दक्षिणं रक्षसामपहन्तारं म् ॥ स यद्ये।
तास्व पुरस्ताद्रक्षांस्यासिषंस्तत्राग्निरेव तान्यपाहन्तोदाद्रक्षसामपहन्ताय।
दि दक्षिणत आसिषंस्तत्राग्निरेव तान्यपाहन्तोदाद्रक्षसामपहन्ताय दि पश्चादासि
षंस्तत्राग्निरेव तान्यपाहन्वा दोदाद्रक्षसामपहन्तात एवं सर्वतोऽग्निभिर्गुप्यमानाः स्व
र्गंल्लोकं समाप्नुवन् २ तयोपवेशपतचतस्रैवप्रयाजेनयत्समाप्नोतिते पंच मे

८।

नमः स्वापयमथ यदनडुमसं स्त्रियन्ते यज्ञस्य स्वर्गमेवैतेन लोकं समश्नुते ३

स यदाग्नेयमाज्यभागं यजत्यग्निमेवैतत्स्वालाक्कुरुते रक्षोहणं रक्षसामापह

न्तारमथ यदाग्नेयः पुरोडाशो भवत्यग्निमेवैतन्मध्यतः कुरुते रक्षोहणं रक्षसा

मपहन्तारमथ यदग्निं स्विष्टकृतं यजत्यग्निमेवैतत्पश्चात्कुरुते रक्षोहणं रक्ष

सामपहन्तारं स ४ स यद्येनं पुरस्ताद्रक्षो रक्षसामासीदिमं तदग्निरेवैतान्यपह

न्ति रक्षोहा रक्षसामपहन्ता यदि पश्चादासीदिमं तदग्निरेवैतान्यपहन्ति रक्षोहा रक्ष

सामपहन्ता स एवं सर्वतोऽग्निभिर्गुप्यमानः स्वर्गं लोकं समश्नुते ५ स यद्येनं

श्रा॰ श्रस्ता यज्ञस्यार्त्तुं व्याहरेत्तं प्रतिब्रूयादन्धस्त्वा मार्त्तिमारिष्यस्यन्धो वा बधिरो
प्र॰ वा भविष्यसीत्येता वै श्रुत्व्याश्रोत्रे यस्तथा हैव स्यात् १६ यदि मध्यतो यज्ञस्या
८२ र्त्तुं व्याहरेत्तं प्रतिब्रूयादप्रजा अपशुर्भविष्यसीति प्रजा वै पशवो मध्यन्तथा है।
८२ व स्यात् १७ यद्यन्ततो यज्ञस्यार्त्तुं व्याहरेत्तं प्रतिब्रूयादप्रतिष्ठितो दरिद्र इति प्र
मुष्ट्रो कमेष्यसीति तथा हैव स्यान्न स्मा इ ह ना दुर्व्याहारी व स्या इ त स्रेवे विद्य।
रो भवति १८ संवत्सरं ह वै प्रयाजैर्जयंति यजति स ह वै वै तं जयति योस्यहा। ८२
गीत्वेदकिं हि सन्ते रदेहैक्रुयो यानन्तरतोनध्यवविद्याद्यथायथा स्यातेभव

न्वितस्य वसन्त एव द्वारः ६ हेमन्तो द्वारन्ते वा एत ८ संवत्सरः ६ स्वर्गाल्लोकं प्रपद्य
न्ते सर्वे वै संवत्सरः सर्वे वा अत त्या मेते नो द्वास्माद् द्वायाः ८ स्वकृतं भवत्यदक्षो।
लोकः १९ नद्धः किन्देवत्यान्याज्यानीति प्राजापत्यानीति ब्रूयादनिरु।
क्तो वै प्रजापतिरनिरुक्तान्याज्यानि तानि हैतानि यजमानदेवत्यान्येव यज्ञ।
मानो हेव स्वे यज्ञे प्रजापतिरेनेन स्तुकाऽस्व विजस्तुवते तज्जनयन्ति २० सप्रा।
ज्यस्योपस्तार्थे हिर्दै विप्रो वदायाथो परिष्टादाज्यस्याभिघारयति सैषाज्येन मि।
श्राङ्गतिर्हूयते यजमानेनै हैवैष तन्मिश्राहूयते यदिदं वाअपि ह्ये सम्यन्नते यद्य।

ए॰
ब्रा॰
८२

83

न्निकेयथाहैवानेमतःश्रथंस्यादेवंहैवैवंविद्वषःश्रेयंभवति यद्धस्तापिवदि
वणापश्रुःरोतिनोहैवमदिद्धोयत्नाऽवतियएवमेतवेद ॥२॥ ब्राह्मणम् ६ चत्वा
र्थः अपाठकः समाप्तः कण्डिकासंख्या ॥२॥ यतेनवैदेवा इमाञ्जितिञ्जिग्यु
र्येषामियञ्जितिस्तेहोचुःकथन्नइदम्मनुष्यानभ्यारोहेयुःस्यादितितेयज्ञ
स्यरसन्धीत्वायथामधुमधुकृतोनिर्धयेयुर्विदुग्ध्वायज्ञंयूपेनयोपयित्वातिरो।
भवंस्तद्यदेनेनायोपयंस्तस्माद्यूपोनामतद्धाऋषीणामनुश्रुतमास । यते

८२

नहैवैदेवाइमांजितिंजिग्युर्येषामियञ्जितिस्तेहोचुःकथन्नइदम्मनुष्यानभ्या

गोह्यं स्मारितिनेयत्तस्मात्संधीनायष्टामपुमपुरकृतोनिर्हृयेयुर्बिंडत्यायत्ते।
धूपेनधूपयित्वानितोभवंस्त्रितिनमद्वेष्टदध्रिरे २ तेबंतनःश्रामपत्नखेतःश्र
मेणहस्मैतेदेवाजयन्तियदेषाज्ञ्च्चमासर्वंयस्ततेभ्योदेवावैवप्रोच।
यान्त्वकुःस्वर्गंवैवदह्निरेपेततदेच्छामोयतोदेवास्वर्गंल्लोकंःसमाश्नुवते
तितकिंप्रोचतेकिंप्रोचतनइतितेहदेस्युरोइशमेवकूर्मंभूत्वासर्प्यंनतनेर
सर्वंएवमेनिरेयंवैयत्तइति ३ तेहोचुरपिवभ्यान्तिएसस्वैयेतिङ्कुन्दायति
बोतेसमसमर्थ्येचाग्नयेतिषैतितनत्स्याविग्नयेवाप्रस्यादितितमग्नावेव

ब्रा॰
प्र॰
८४

परिगस्तसर्वंहुतमन्नहुत्वुराक्तनिर्हिदेवानन्नतत्पभ्योयत्तःप्राशोवततम।
स्तन्नत्तमनवतसोयंपरोवरंयत्तोनूव्यतेपितेव३जायत्रस्वाचारिणे ४ स
वापभ्यत्समरोदाशायद्यपभ्योयत्तेप्राशोवयत्वस्माग्रेरोदाशः१रोदाशो
हवैनाभैनघस्रोडशारत्तिमपघ३भयत्राच्युतप्राग्नेयोष्टाकपालः१रोडा
शोभवति ५ सनपौर्णमासम्ह्‌हविर्न्नामावास्यमग्नीषोमीयपवपौर्णमा
सम्ह्‌हविःसान्नाय्यमामावास्यंयत्तपवैष३भयत्रावक्रमोनेघत्तादयानी।
तिदेवपुरस्तात्पौर्णमासमस्यक्रियपवमग्नामावास्येनतत्त्रुनयस्मादत्तक्रि।

८४

84

यते ६ यएकएतमुपधावे द्दिष्मामायाज्ञपेत्पेतयैवयाज्ञयेयकामामावाप

तमस्थयोऽत्रद्रुः सएष्मः कामः समाद्धोतयकामोऽद्धवाप्तेतेनयज्ञेनयजते

सोऽस्मै कामः समृध्यतेयस्मैवैकस्मैचदेवतायैद्दविर्गृह्यतेऽग्नौवैतस्यैजुहुत

ग्रा३वेहोष्यन्त्याकिमम्यस्यैदेवतायाआशिषेत्तस्मादग्नेयएवा ७ अग्निर्वैस

र्वादेवता अग्नौहिसर्वाभ्योदेवताभ्योऽत्रहूतिंतथ्यथासर्वादेवताउपधावे

देवन्तस्मादग्नेयएवा स्याते ८ अग्निर्वैदेवानामद्धातमं येवाप्रद्धातमा।

मपेनतमुपधावेत्तस्मादग्नेयएवा ९ अग्निर्वैदेवानामस्रउद्यतमो यैवेमरइ

श्रा॰
प्र॰
८५

85

हृदयेनमनस्येतत्तस्मुपधावेत्तस्मादृग्यपवा १ अग्निर्वैदेवानांहोतेदिद्वैयंवैने।
रिष्टुप्सर्व्यानाम्मनस्येतत्तस्मुपधावेत्तस्मादृग्यपव ॥ सयदीष्टिक्रुद्धेतिस
मद्दशसामिधेनीरनुब्रूयाद्धपाङ् ६ स्त्रुदेवलोयज्ञतितद्दीष्टिरूपमस्तुदेवनस्योधा
ऽग्नानुवाकेस्यातांवाङ्ग्रावाऽऽभामौविराजौसंयाज्ये ७ ब्राह्मणम् । त्वष्टुर्हवै
पुत्रस्त्रिशीर्षाषडक्षआसतस्यत्रीण्येवमुखान्यासुस्तद्यदेवंरूपआसतस्माद्वि
श्वरूपोनाम । तस्यसोमपानमेवैकम्मुखमासमुरापाणमेकमन्यस्माअशना
यैकन्तमिन्द्रोदिद्वेषतस्यतानिशीर्षाणिप्रचिच्छेद २ सयत्सोमपानमासततःक।

पिञ्जलः समभवत्तस्मात्स बभ्रुक इव बभ्रुरिव हि सोमो राजा ३ अथ यत्सुरापा।
णमास ततः कलविङ्कः समभवत्तस्मात्सोऽभिमाद्यत्क इव वदत्यभिमाद्यन्निव हि
सुरां पीत्वा वदति ४ अथ यदस्यान्नमशनायामास ततस्तित्तिरिः समभवत्तस्मा।
त्स विश्वरूपतम इव सन्त्येव घृतस्तोका इव त्वन्मधुस्तोका इव त्वत्पर्णेष्वाश्चुतिता एव
ंरूपमिव हि स तेनाशनमावयत् ५ स त्वष्टा चुक्रोध कुविन्मे पुत्रमवधीदिति।
सोऽपेन्द्रमेव सोममाजह्रे स यथायं सोमः प्रसुत एवमपेन्द्र एवास ६ इन्द्रो ह वा ई
क्षांचक्रे इदं वै मा सोमादन्तर्यन्तीति स यथा बलीयानबलीयस एवमनुपहूत

ब्रा॰
प्र॰
८९
86

पवयोद्रोणकलशेशुक्रआसतंभक्षयाञ्चकारसहैनन्निर्हिहिंससोस्यविष्वङ्द्रुवसा।
णेभ्योद्रवल्लोहैवास्यनड्डावायसैभ्योक्षिभ्यःप्राणेभ्योद्रवत्तद्दःसीसमाम
णीतीश्चित्तस्मान्नश्याव्याध्यायतेयथैनन्देवाअभिषज्यन् ७ सत्वष्टानुक्रोधकुवि
न्मेनुपहूतःसोममभक्षदितिसस्वयमेवयज्ञवेशसंचक्रेसयोद्रोणकलशेव
शुक्रःपरिशिष्टआसतंप्रववर्तयांचकारेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेतिसोग्निमेवप्राप्यसंबभू
वान्तरैवसंबभूवेत्यहैकआहुःसोग्नीषोमावेवाभिसंबभूवसर्वाविद्याःसर्वंय।
शःसर्वमन्नाद्यंसर्वांश्रियम् ८ सयद्वर्तमानःसमभवत्तस्माद्वृत्रोथयदपा।

त्समभवत्तस्मादहिंसन्तत्रश्वरन्नायश्चमातेवचपितेवचपरिजगृहतुस्तस्मात्तेनवउस्मा

ज्जः १ अथयदस्यवीदिव्यशत्रुर्वैदेवेतितस्माउद्धैनामित्रपवज्जवानाथयद्दशास्वद

वत्यादिव्यस्यशत्रुर्वैदेवेतिशास्वडद्दमपवेत्रमद्दतिष्ठत १ अथयदस्यवीर्ह्देवे।

तितस्माउद्दस्मैषुमात्रमेवतिर्यङ्हृदंतस्युमात्रंप्राश्नौवैवावरञ्सस्वद्दन्यथावपूर्वेड्

सयावत्तस्यप्रासमस्मैवतावदन्नादत्वम ११ तस्मैहस्मपूर्वाह्णेदेवा अशनमभिहर।

न्तिमध्यन्दिनेमनुष्या अपराह्णेपितरः १२ सवाउद्दस्तयैवात्तन्नस्वर न्त्वग्नीषोमाउप

मंत्रयांचक्रेअग्नीषोमौयुवंवैममस्थोयुवयोरहमस्मिनयुवयोरेषकिन्नुनकस्माउस्मन्।

ब्रा॰
प्र॰
९७

स्यैवं हैंयथ उपमावत्तैथामिति । १२ तौ होवतः किमावयोस्ततः स्यादिति ताभ्या
मेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालपुरोडाशन्निर्वपन्तस्मादग्नीषोमीयएका
दशकपालःपुरोडाशोभवति १६ तावेनमनुप्रावर्त्ततां स्तावत्सर्वेदेवाःप्रेयुः
सर्वाविद्याःसर्वंयशःसर्वमन्नाद्यं सर्वाश्रीस्तेनेन्द्र एतदभवद्यदिदमिन्द्र।
स उपौर्णमासस्यबंधः सयोहैवंविद्वान्पौर्णमासेनयजतएतांहैवश्रियंगच्छत्ये
वंयशोभवत्येवमन्नादोभवति १७ तद्हैवत्सलस्तोवृत्रः सयथादृतिर्निष्पीत।
एवं संलीनःशिश्येयथानिर्हृतःसक्तुभस्त्रैवं संलीनःशिश्येतमिन्द्रोऽभ्यादुद्राव।

९

इतिध्यात ८ सहोवाचमातुमेप्रहार्षीस्त्वंवैतदेतर्ह्यसियदहद्वेवमाकृत्स्नमातु।
याभूवमितिसवैमेत्वमेधीतितथेतितंद्वेधाव्यभिनत्तस्ययत्सौम्यम्न्यक्तमास।
तञ्चन्द्रमसञ्चकाराथयदस्यासुर्यमासतेनेमाः प्रजाउदरेणाविध्यत्तस्मादा
हुर्वृत्रएवतर्हिअन्नादश्चासीद्वृत्रएवतर्हीतीदं हियदस्मावापूर्यतेस्मादेवैतंलोका
दाप्यायतेस्मादेवैषयदिमाःप्रजाअशनमिच्छन्तेस्माएवैतद्वृत्रायोदरायब।
लीं हरन्तिसयोहैवमेतंवृत्रमन्नादंवेदान्नादोहैवभवति ९ तांहैतांदेवता
उचुर्यांऽस्माग्रीष्मावच्चाजगम्मग्रीष्मोऽमुवंवैनोभूयिष्ठनाजग्मोस्योययोबो।

ब्रा॰
प्र॰
८८

मिदं युवयोरस्मान्नाभजतमिति ९ तौ होचतुः किमावयोस्ततः स्यादिति यस्मै
कस्मै च देवतायै हविर्निर्वपांस्तद्वां पुरस्तादाज्यस्य यजानिति तस्माद्यस्मै कस्मै च दे
वतायै हविर्निर्वपन्ति तत्पुरस्तादाज्यभागावग्नीषोमाभ्यां यजन्ति तत्रैसोम्याध
रेन पशौ यस्मै कस्मै च देवतायै हविर्निर्वपान्ति तिसभुवत ९ सहाग्निरुवाच मय्ये
व वः सर्वेभ्यो जुहुत तद्वोऽहमस्मिन्नाभजामीति तस्मादग्नौ सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति।
तस्मादाहुरग्निः सर्वा देवता इति १० अथ ह सोम उवाच मामेव वः सर्वेभ्यो जुहुत
तद्वोऽहमस्मिन्नाभजामीति तस्मात्सोमं सर्वेभ्यो देवेभ्यो जुह्वति तस्मादाहुः सोमः स

८८

र्वादेवता २१ अथयदिन्द्रंसर्वेदेवास्तस्माना तस्मादाहुरिन्द्रःसर्वादेवताइन्द्रश्रेष्ठा
देवास्तेनहवैदेवास्वेष्वेकदेवत्याअभवन्तयोहैवमेतद्वेदकथाहैवस्वानांश्रे
ष्ठोभवति २२ द्वयमाइदन्नतृतीयमस्त्यार्द्रञ्चैवशुष्कञ्चयच्छुष्कन्तदाग्नेयंय।
दार्द्रन्तत्सौम्यमथयदिदंद्वयमेवाथकिमेतावत्कियतइत्यग्नीषोमयोरेवास्य
भागावग्नीषोमयोरूपाऽऽअथातोग्नीषोमयोःप्रोज्ञशोयदत्तपक्वतमेनैवेद
ऽसर्वमाप्नोत्यथकिमेतावत्कियतइत्यग्नीषोमयोर्हैवैतावतीमिभूतिःप्रजाति
२३ सूर्यएवाग्नेयश्चन्द्रमाःसौम्योहरेवाग्नेयंऽरात्रिःसौम्यायएवापूर्यतेर्द्धमासः

ब्रा॰
प्र॰
८९

स्याग्नेयोघोयोपत्नीयस्मैस्मैसास्य: २४ आज्यभागाभ्यामेव सूर्याचन्द्रमसावाप्नो।
त्युपांश्वयाजेनैवाहोरात्रेआप्नोतिपुरोडाशेनैवार्द्धमासानाप्नोतीत्युहैकआहुः २५
तदुहोवाचासुरिराज्यभागाभ्यामेवतोयतमेमेवायतमेवाहेआप्नोत्युपांशु
याजेनैवातोयतमेवायतमेवाहेआप्नोतिपुरोडाशेनैवातोयतमेवायतमेवा
हेआप्नोतिसर्वमस्याप्तमसमस्तंसर्वंजितंसर्वेणहवाएतनातिसर्वेणहिवत्न
आत्मनंहुतानीतितस्माद्दापतावत्क्रियतइति २६ तदाहुःकिमिदंजामि
क्रियतेग्नीषोमयोरेवाज्यस्याग्नीषोमयो:पुरोडाशस्ययदनन्तर्हितंतेनजामी

८९

स्यैतेनहैववाजिनामभ्याप्तमस्येतरंपुरोडाशस्येतरत्तदस्यहविरितरमस्यहविरितरंभव
त्यथमनुष्यहविषाणेनयजन्त्यथमनुष्यहविर्योयजन्तितदस्यहविरितरमस्यहविरितरंभ।
वत्येतेनहैवास्यवाजिनामभ्युपांश्वाज्यस्ययजन्तेऽभैःपुरोडाशस्यस्यपद्उपांशुतस्मा।
ज्जायन्मांऽहृपन्तस्मात्तदुभयमन्तरेवाकाममन्नादंवाएवंतत्पुरुषविप्रजापतिः २
यतेनवैदेवा उपांशुयाजेनयंयमसुराणाममकामयन्ततस्सपत्नस्यर्यवज्रेणावघ्न।
ह्रेणात्रेन्तथोपैवैषएतेनोपांशुयाजेनपाप्मानंद्विषन्तंभ्रातृव्यंसपत्नस्यर्यव
ज्रेणावघ्नह्रेणाहन्तितस्मादुपांशुयाजंयजति १८ सवाअथमनुष्यहविषाणेन

अ॰
प्र॰
५॰

90

यजन्ति नेदिमा अन्यतरतोदन्ताः प्रजाः प्रजायन्तेस्थिह्वा गास्थि हिदन्तोऽ
न्यतरतो ह्येतदस्थि करोति ४ अथ यर्वेमनूत्यर्वा यजन्ति नेदिमा उभयतोदन्ताः
प्रजाः प्रजायन्तेस्थिह्वा गास्थि हिदन्त उभयतो ह्येतदस्थि करोत्येता वा इमा द्वय्याः
प्रजा अन्यतरतोदन्ताश्चैवोभयतोदन्ताश्च स यो हैवं विद्वानग्नीषोमयोः प्रजाप
तिं यजति सहैवैव प्रजया पशुभिर्भवति ३॰ स वै पौर्णमासेनोपवत्स्यन्नसद्या।
सहितश्च स्यात्तेनेदमुदरं महयेत्क्षिनात्याऽभिः प्रातर्हैवमेष उ पौर्णमासस्यो
पचारः ३। स वै संप्रत्येवोपवसेत्संप्रतिहि वज्रं इन्तानि संप्रतिहि एनं आरभ्यत इ

५॰

जानीति ॥ २२ ॥ सवाउत्तरामेवोपवसे न्नस्मिन्वाएषक्रमतेयः संप्रत्युपवसत्य
नद्धावैसंक्रान्तयोर्येहीनतरोवेतरमभिभवतीनतरोवेतरमयथउत्तरामुपवसे।
तियथापराञ्चमावृत्तंसंपिंष्याद्यमालभमानंसोऽत्यतोघ्रामेवस्या।
देवन्तयउत्तरामुपवसति ॥ २३ ॥ सवैसंप्रत्येवोपवसेद्यथावाअग्रमस्पृष्टंतंसं।
पिंष्याद्देवन्तयउत्तरामुपवसतिसोऽस्मैसेवकृतानुकरोऽस्योपावसायी
भवतितस्मादुसंप्रत्येवोपवसेत ॥ २४ ॥ प्रजापतेर्हवैप्रजाःससृजानस्यपर्वाणि
विसस्रंसुःसवैसंवत्सरएवप्रजापतिस्तस्यैतानिपर्वाण्यहोरात्रयोःसंधीपौ।

ब्रा॰
प्र॰
९१

र्णमासी चामावास्या चर्त्तुमुखानि २५ स विस्रस्तैः पर्वभिर्न्न शशाक संहातुं

तमेतैर्हविर्यज्ञैर्देवा अभिषज्यन्नग्निहोत्रेणैवाहोरात्रयोः संधी तत्पर्वाभिषज्यंस्त

त्समदधुः पौर्णमासेन चैवामावास्येन च पौर्णमासीं चामावास्यां च तत्पर्वाभिषज्यं

स्तत्समदधुश्चातुर्मास्यैरेवर्त्तुमुखानि तत्पर्वाभिषज्यंस्तत्समदधुः २६ स संह

हितैः पर्वभिरिदमन्नाद्यमभ्युत्तस्थौ यदिदं प्रजापतेरन्नाद्यं स यो हैवं विद्वान्त्सं।

प्रस्युपवसति संप्रति हैव प्रजापतेः पर्वाभिषज्यत्यवति हैनं प्रजापतिः स पर्वशैवान्ना

दो भवति य एवं विद्वान्त्संप्रस्युपवसति तस्मादु संप्रस्येवोपवसेत् २७ चतुर्वीरत्वाप

९१

तेयज्ञस्ययज्ञस्यभागौ तस्मात्पुरस्ताज्जुहोतिपुरस्ताद्धीमेचक्षुषीनस्पुरस्ताद्देवा।
नचक्षुषीदधातितस्मादिमेपुरस्ताच्चक्षुषी १८ उत्तरार्द्धेश्वोहैहैक स्यायेयमा
स्यभागमजुहुतिरक्षिणार्द्धेश्वोहैसोमस्यमाऽस्यभागमेतत्पुरस्ताच्चक्षुषीदधाति
वदन्तस्तदुतदाविर्ताम्यमिवहृवीः षिहवाआत्मायज्ञस्ययदेवपुरस्ताद्धवि
षोजुहोतितत्पुरस्ताच्चक्षुषीदधातियज्ञोपवसमिद्धतमस्मयेतन्नदाहुतीर्जुहु
यात्समिद्धेहोमेननेवसमृद्धाआहुतयः १९ सवाएषमनुष्यज्ञपाणेनयजति
तस्मादिमेऽत्रस्यन्तस्यन्तशिकेचक्षुषीआस्त्रिहेस्त्रष्ययद्दवमनुष्यद्यीयस्मैदक्षिपैदेवज्ञ

योनूचानः ४ ते वा एते अग्नीषोमयोरेव रूपमभ्यायत्ते यच्छुक्लन्तदाग्नेयं यत्कृ
ष्णन्तत्सौम्यं यदि वेतरथा यदेव कृष्णन्तदाग्नेयं यच्छुक्लन्तत्सौम्यं यदेव लोहितं ते
न्तदेतदाग्नेयं रूपं शुक्रमिव हि वीतमानस्यालोहिनी भवतः शुक्रमिव ताग्नेयं यदे
व बभ्रुपिङ्गलं तत्सौम्यं रूपमाहुरेव हि सबभ्रुर्होलोहिनी भवतः प्राईव हि सोमस्यान
रसः ह्येवास्मिंल्लोके चक्षुष्मान्भवति सचक्षुरमुष्मिंल्लोके सम्भवति य एवमेतौ वे
द बीज आज्यभागौ वेद ५। ब्राह्मणम् २ इन्द्रो ह यत्र वृत्राय वज्रं प्रजहार सोऽबलीयान्
मन्यमानो नास्तृषीतीव बिभ्यन्निलयाञ्चक्रे स परां परावतो जगाम देवा ह वै विद

चकृन्ततो वै वृत्रोग्नेभ्योन्त्यलेषेति १ तमनेकुन्दब्धिरे ग्निर्हैवतानाङ्‌ दिशाण्यस्त्यपस्पृषी
णांमृहती छन्दसान्तमग्निरतु विविदते नैतांङ्‌ गत्रिङ्‌ महाराजं नाम स वै देवानां।
वसहीरोसेषाम २ तेदेवाअब्रुवन्नमावैनोघव सहेसतियोनः प्रवान्सीदिति।
ताभ्यामेतद्यथा ज्ञातिभ्यां वा सखिभ्यां वा महाभागाभ्याङ्‌ समानमोदनं पचेदह।
मानुषङ्‌ हवि हैवाभ्यामेवमाभ्यामेतत्समानङ्‌ हविर्निरवपन्नैन्द्राग्नन्द्वादशक
पालं पुरोडाशन्तस्मादैन्द्राग्नो द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ३ सइन्द्रोब्रवीद्य
दैव वृत्राय वज्रं प्राहरन्नह्यसमयेसकृशारवास्मिन्नैवेमदधिन्तोति यन्माधिनवत्त

श्रा॰
प्र॰
९३
93

नेकृत्स्नेनेति तथेति देवा अब्रुवन् ५ ते देवा अब्रुवन् न्त्वा वाऽइममस्मत्सोमाहिंसिषुर्या सो
मेवास्मै संभरामेति तस्मै सोमᳪ समभरंस्तेषं वै सोमो राजा देवानामन्नं यच्चन्द्र
माः स यत्रैष एतां रात्रिं न पुरस्तान्न पश्चाद्ददृशे तदिमं लोकमागच्छति स इहाप
श्चौषधीश्च प्रविशति स वै देवानां वस्वन्नं ह्येषां तद्यदेष एतां रात्रिमिहामा
वसति तस्मादमावास्या नाम ५ तं गोभिरनुविद्याप्य समभरन्यदोषधीराश्नंस्त
दोषधिभ्यो यदपोपिबंस्तदद्भ्यस्तमेवं संभृत्यानत्या तीव्रीकृत्य तमस्मै प्रायच्छन्त
ह सोऽब्रवीद्धिनोत्येव मेदं तेनैव नमयिष्यथ नेयं चेदमयिष्यथ यानेतन्मोपजानीते।

९३

तिनꣳ सृष्टेनेवाश्रयन ७ तद्धापितत्समानमेवसत्त्रायणप्वमहिस्तु स्यैवसत्वसु
नत्त्रेतेवाचक्षतेयदद्भ्वीहिनोतिमेतितस्माद्दृह्यायपदेनꣳ सृष्टैनेवाश्रये
त्तस्माच्छ्रुतꣳ म ८ अथैः प्रपाठकः सयथाꣳ श्रवण्यायैते वमाण्याघताप।
पाप्मानꣳ हरिमाणमहैतेषाञ्श्रमावाप्याप्यमंधुः सयोहैवंविद्वान्सत्त्रयेसे
वꣳ हैवाप्रजयापशुभिराप्यायैतेपयाप्मानꣳ हतेतस्माद्धैसत्त्रयेत ९ तदाहु
र्नोसोमयाजीसत्त्रयेत्सोमाइतिर्ग्रोपघासात्तवरुहुः सोमयाज्जिनस्तस्मान्ना।
सोमयाजीसत्त्रयेदिति १० तदुसमेवतद्ये न्नवद्यान्तरेणाश्रुक्रमसोमेनतुमाया।

ब्रा० प्रं० १४

94

न्नयतास्यमपतदाप्यायनं संभरिष्यामेत्यब्रुवीदितित्वैवेमेदध्यन्वेतोनियन्मापि।
नवैतन्मेकृतेनेतितस्मा एतदाप्यायनं समभरंस्तस्मादप्यसोमयाजीसंन।
नयेत ॥ वार्त्रघ्नं वै पौर्णमासम् इन्द्रो ह्येतेन वृत्रमहन्नथैतदेव वृत्रहत्यं यदा
मावास्यं वृत्रं ह्यस्मा एतज्जघ्नुष आप्यायनमकुर्वन् ॥ तद्वा एतदेव वार्त्रघ्नं यत्
पौर्णमासमथैष एव वृत्रो यच्चन्द्रमाः स यत्रैष एतां रात्रिं पुरस्तान्न पश्चाद्द
दृशे तदेनमेतेन सर्वं हन्ति नास्य किंचन परिशिनष्टि सर्वं ह वै पाप्मानं
हन्ति न पाप्मनः किंचन परिशिनष्टि य एवमेतद्वेद ॥ तद्धैके दृष्ट्वोपवस।

१४

न्ति स्योनोदेवेष्वन्यतमोऽदेवमभवद्देवानामविदीणमन्नंभवत्स्थैभ्योवयमितउ
पप्रदास्यामइतिवहिमस्तंहेयदत्तीणपवसृष्टेस्मिन्नन्तेष्वापरमन्नमागछ।
तिसहृवहूत्वपवमभवत्सोमयाजीनत्तीरश्राज्यदोऽदेवसोमोराज्ञाभवति ४
श्रथयथैवपुरःकेवलीरोषधीरश्नंतिकेवलीरपःदिमश्चिताःकेवलमेवप।
योऽहृपवन्तदेषवैसोमोराज्ञादेवानामन्नंयच्चन्द्रमाःसयत्रैषएतांरात्रिं
श्रत्नाग्नपश्चाहदृश्येतनदिमङ्लोकमागछतिसइहापश्चौषधीश्चप्रविशतित
देनमश्रद्धंषपिभ्यःसंभत्याहुतिभ्योधिजनयतिसएषश्राहुतिभ्योजानःप

स्याद्दृशे ५ तद्यथैतद्वितीयमेव देवाञ्चामन्त्रायं परिस्रवतेवितीयाः दृवाश्च
स्यास्मिँल्लोके त्वं भवस्यन्न यमगुष्मिँल्लोके स्वकृते यथैवमेतद्वेद ६ तद्यथैताः।
गाञ्च देवेभ्यो ज्ञायं प्रच्यवते तदिमँल्लोकमागच्छन्ति ते देवाश्च कामयन्त कथं न्वन
श्वं पुनरागच्छेकथं न्विदं परमोवन प्रपात्स्यापेदीति तद्यथैवमस्तव पश्यन्ति ते श्वाशाः स
न्त पत्तयवन्तः सं भत्य प्रदायसन्नीयाद्दृवाश्च सिन्नाशव निद्यास्त्वशाः सन्ते यथैव।
मेतद्वेद यो वै परमतां गच्छति तन्निस्त्राशाः सन्ते ७ तद्यथैतवन्ते यथैतय
त्वं यैतवद्दृत्यो यज्ञन्त्माः सो स्पैष आत्मव्यक्तञ्जते वन स्मायथापिपुत्रा विहस्मिवो

द्वितीयेनैवमेतान्ः रात्रिमुपैव नाप्नोति तेमोस्यात्ममापद्यते १८ तं त्रसितोदीति
सन्नुग्रस्तान्नपश्यादहृश्चोग्रमतेहृवैहिषन्तं भ्रातृव्यमथमेवास्ति नास्य सपत्नाः।
सन्तीस्मादूर्ध्वपवमेतहेद १९ नत्विंहीयतिस्मपति सपश्चपीनः पश्चादृशोसगु
नग्लायते सपत्नैवान्नाद्याय गुनः प्याय्यते यदिहवाग्रस्य हिषन्भ्रातृव्योव।
एकयावाकेन विहासंभवतेन स्वैवान्नाद्याय गुनः संभवति यपवमेतहेद २०
तं हैके महेन्द्रायेति कुर्वन्तीन्द्रो वाएषपुरा हृत्रस्य वधादथ हृत्रं हत्वा यथा महा
राजो विजिग्यानन्त एवं महेन्द्रोऽभवत्तस्मान्महेन्द्रायेत्येव कुर्यादिन्द्रो वाएषपुरा येतिनैन्द्रा १

वृत्रस्यवधादिन्द्रोहव्यन्तविवाक्षस्मादिन्द्रायैवकुर्वीतप ॥ ब्राह्मणम् १ अ
ध्यायः ६ सर्वैःपर्णेशाखयावत्सानपाकरोति तद्यत्पर्णेशाखयावत्सानपा
करोतियत्रवैगायत्रीसोममच्छापतत्तस्याआहरन्त्याअपादस्ताभ्यायत्यप
र्णोमछिद्यद्गायत्र्यैवासोमस्यवाराज्ञस्त्रस्यनिवापर्णोभवत्तस्मात्पर्णोनाम
तद्यदेवात्रसोमस्यन्यक्तन्तदिहाप्यसदितितस्मात्पर्णशाखयावत्सानपाकरो
ति । तामाछिनत्ती षेत्वोर्जेत्वेतिवृष्टेनदाहयदाहेषेत्वेत्यूर्जेत्वेतियोवृष्टादूर्ग्रसो
जायतेतस्मैतदाह २ अथमातृभिर्वत्सान्समवार्जेन्ति सवत्साः शाखयोपस्पृश

ति वायव स्थेत्यथ वै वायुर्योऽयं पवत एष वा इ`` सर्वं प्याययति यदिदं किञ्च।
वर्षत्येष एवैना एतत्संप्याययति तस्मादाह वायव स्थोपायव स्थेत्येकस्मा अह
परिहितीयो वतीतिनिदध्यान्न कृयात् १ अथ मातॄणामेकाऽशाखयोपस्पृ।
शति वत्सेन व्याकुर्यात् देवो वः सविता प्रार्पयत्विति सविता वै देवानां प्रसविता स
वितृप्रसूता यज्ञं संभरानिति तस्मादाह देवो वः सविता प्रार्पयत्विति ४ श्रेष्ठ।
तमाय कर्मण इति यज्ञो वै श्रेष्ठतमं कर्म यज्ञाय हीति तस्मादाह श्रेष्ठतमाय कर्म
ण इति ५ आप्यायध्वमघ्न्या इन्द्राय भागमिति तथैवाथैतद्देवताभ्यो हविः कृत्वा।

श्रा॰
प्र॰
९८

97

दिशात्येवमेवैतद्देवतायायाआदिशतियदाहाप्यायध्वमघ्न्याइन्द्रायभागमिति ६ प्रजा
वतीरनमीवाअयक्ष्माइति नात्रतिरोहितमिवास्तिमावस्तेनईशतमाघशांऽस।
इतिमावोनाष्ट्रारक्षांऽसीशतेत्येवैतदाहध्रुवाअस्मिन्गोपतौस्यातबह्वीरित्यन
पक्रमिण्योस्मिन्यजमानेबह्व्यःस्युरित्येवैतदाह ७ अथाहवनीयागारस्यवापुर।
स्ताद्गार्हपत्यागारस्यवाशाखामुपगूहतियजमानस्यपशून्पाहीतितद्ब्रह्मणैवै
तद्यजमानस्यपशून्परिददातिगुप्त्यै ८ तस्योपवित्रंकरोतिवसोःपवित्रमसी।
तियज्ञोवैवसुस्तस्मादाहवसोःपवित्रमसीति ९ अथयद्वागैवताऽंराचिसमिन्द्धे।

त्रेव होम इष्टं वा एतद्देवतानां यद्धविर्भवति यत्प्रयः सयत्यय सान्नङ्याय यायान्यैसै
देवतायै हविर्गृहीतं न तद्देवस्यै सोन्नङ्कुयाद्देवतान्तम्क्षायद्वा यैतानाऽ रात्रिमस्मिद्धोत्रे
ज्ञरोतिन्त्वद्धसम्निद्धोत्रग्नुपङ्गमोधाभवन्त्यैदेवद्धोपस्त्रद्धोप्रञ्चनादिनियद्धाश्रा
द्धोपसृष्टेति १ अथोत्वामादन्ने घोरसिसृष्टिव्यसीन्हपत्नोत्सैवैनामेतन्मर्द
यत्येवयदाह घोरसि सृष्टिपसीति मानरिस्वनो त्वस्मों सीति यत्त्रमेवैतत्करोति
यथात्वमंसंप्रहृत्याद्देवंप्रहृत्य नक्किविश्वधायाश्चसि परमेणधाम्नाद्दृहंद्दस्वमा ।
ह्वारिति दृहं दत्यैवैनामेतदशिथिलाङ्करोति मा ते यज्ञपतिर्ह्वार्षीदिति य ।

श्री·
प्र·
९८
98

न्नमानोवैयत्तपतिस्तयज्ञमानायैवैनदहलामाशास्ते ॥ अथपवित्रेत्रि।
दध्यातितेहैप्राङ्क्ष्यात्तस्मावीदिदेवानादिगथोउद्गुदीवीद्विमनुष्याणादि
गयेवैपवित्रेयोयंपवतेसोयमिमाल्लोकांस्तिर्यङनुपवतेतस्माद्दहेदध्या
त् ॥ तद्यथैवादः सोमं राजानं पवित्रेणसंपवयन्त्येवमेवैतत्संपावयत्स।
दीवीतद्दर्शवैतत्पवित्रंभवतियेनतत्सोमं राजानं संपावयन्तितस्माद्
दहेदध्यात ॥ तन्निदधीति वसोः पवित्रमसीतियज्ञो वसुस्तस्मादाहवसोः   ९८
पवित्रमसीतिशतधारं सहस्रधारमित्युपतोमेवैनदेतन्महयत्येवयदाहश

तथारमिति ४ अथवाएंयमोभवत्यतिस्थान्तोमह्योर्ह्यांशैवयज्ञोविद्धोय
स्तत्नवारति ५ तदेनीयमानमभिमंत्रयते देवस्त्वासवितापुनातुवसोःप
वित्रेणशतधारेणसुप्वेतितद्यथैवादःसोमंराजानंपवित्रेणसंपावयन्त्ये।
वमेवैतंसंपावयति ६ अथाहकामधुक्षत्यमूमितिसाविश्वायुरित्यथद्वि
तीयांपृच्छतिकामधुक्षत्यमूमितिसाविश्वकर्मेत्यथतृतीयांपृच्छतिकामधु
क्षत्यमूमितिसाविश्वधायाइतितद्यत्पृच्छति वीर्यंवाएतद्दधातीतिसोदे
द्वित्रयोवाइमेलोकाएभ्यएवैनदेतल्लोकेभ्यःसंभरत्यथकामंवदति ७ अथोत

ब्रा॰
प्र॰
९९

99

मेन्द्रोदधिका येनरोहयति यज्ञेन तस्मिन्नुदलोकमालीयपल्पङ्क्षयस्मानय
तिपदचषयमोदायितदिहायसदितिरमस्योवैवमर्वेतायेट्ऽद्वियदावर्षम
योघधयोजायन्तेऽषधीर्जग्धापः पीत्वा ततएषरसः संभवति तस्मादरस
स्योवैवमर्वेतायनऽद्धास्मात ततक्षतीश्रीकरोत्येवैनदेतत्तस्माद्धास्मातत
क्ति १८ सर्वान्ततन्तीनुरूपतामागाऽ सोमेनाततक्षीतितयच्चैवादोदेवता
येदविर्गृहीत्वादिशोवमेवैनदेवतायाश्चादिशतियदादेनुरूपतामागमि
तिसोमेनाततक्षीतिहरूपयत्येवैनदेतहेवेभ्यः १९ अथोदकवनोत्वानेनया

९९

त्रेणापिदधाति नेदेनदुपरिष्टान्नाष्ट्रा रक्षांस्यवमृशानिति वज्रो वा आप
स्तद्वज्रेणैवैतन्नाष्ट्रा रक्षांस्यतोऽपहन्ति तस्मादुब्जेनोत्तानेन पात्रेणापिद
धाति २० सोऽपिदधाति विष्णो हव्यं रक्षस्वेति यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञायैवैतद्धविः
परिददाति गुप्त्यै तस्मादाह विष्णो हव्यं रक्षस्वेति २१ ब्राह्मणम् ४ ऋणं ह वै
जायते योऽस्ति स जायमान एव देवेभ्य ऋषिभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यः १ स यदे
व यजेत तेन देवेभ्य ऋणं जायते तद्ध्येभ्य एतत्करोति यदेनान्यजते यदेभ्यो जुहो
ति २ अथ यदेवानुब्रुवीत तेनर्षिभ्य ऋणं जायते तद्ध्येभ्य एतत्करोत्यृषीणां नि

श्रा॰
प्र॰
१०

100

धिगोपइतिह्यनूचानमाहुः ३ अथयदेवप्रजामिछेत तेनपितृभ्यऋणंजायतेत
द्ध्येभ्यएतत्करोतियदेषांसंतताव्यवछिन्नाप्रजाभवति ४ अथयदेववासयेत।ते
नमनुष्येभ्यऋणञ्जायतेतद्ध्येभ्यएतत्करोतियदेनान्वासयतेयदेभ्योशनन्ददाति
सयएतानिसर्वाणिकरोतिसकृतकर्मातस्यसर्वमाप्तंसर्वंजितंस ५ सये
नदेवेभ्यऋणञ्जायते।तदेनांस्तदवदयतेयद्यजतेथयदग्नौजुहोतितदेनांस्तद
वदयतेतस्माद्यत्किंचाग्नौजुह्वतितदवदानन्नाम ६ तद्वैचतुरवत्तंभवतीदेवाअनु
वाक्यायाज्यायवषट्कारोथसादेवताचतुर्थीयस्यैदेवतायैहविर्भवत्येवंहिदेव

१०

ताश्चवदानान्यवायन्त्याश्चवदानानि वादेवताश्चवायन्त्यास्मतिरिक्षद्दतदवदा
नेयमेवमेकस्मात्र्द्धिन्नदवघेत्तस्माच्चतुरवत्तं भवति ७ अतो पंचावत्तमेव भवति
पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशुः पंचर्तवः संवत्सरस्यैषो पंचावत्तस्यासंपद्दृढ्दैव प्रजनयाप।
शुभिर्भवति यस्यैवं विदुषः पंचावत्तं क्रियत पत्न्यैवैव प्राजातं कौरु पांचालं यच्चत
रवत्तिनस्माच्चतरवत्तं भवति ८ सवैयावन्मात्रमिवैवावद्येन्मात्रुषहृदक्वयोध।
मदृदवघेद्यूहैवेनघत्तस्य यन्मात्रषन्तेद्यूहं यत्तेकरवाणीति तस्माद्यावन्मात्रमि
वैवावघेत ९ सप्राडास्योपस्तीर्ये। हिर्दैविषोवदायाघोपरिष्टादाज्यस्याभिघारय।

ग्रा· प्र· ११

तिदेवा आहुती सोमाहुतिरेवान्याऽन्याहुतिरमृतातेनएषा केवली यत्सोमाहुतिरथै
षाऽन्याहुतिर्यद्धवियज्ञो यदग्नौ जुहोति तदात्स्यमेवैतत्करोति तस्मादुभयत आज्यं भवत्येतद्धि ह्यस्य
देवानां यदाज्यं तत्स्वमेवैतद्देवेभ्यः करोति तस्मादुभयत आज्यं भवति ९ अथो
वा अत्र वाके ऽयं याज्याते उभे योषे तयोर्मिथुनमस्ति वषट्कार एव वषट्कारो एष एव वषट्का
रो एष एव तपति स उ एव वाऽमृतमधि देवस्यस्ते यत्रिमाममधि देवति ते देवेन ह्येस मां प्रजाति
प्रजायते ते येन योनिं प्रजातिः ११ सोऽत्र वा का ममर्त्या । याज्यामनु उदयप श्चाद्धषट्करो ।
तिपश्चाद्धै परीत्य वृत्ता यो षा मधि देवति ते देवे ते उभे ग्रहस्त्वा न्कृत्वा ह्मत्वा वषट्कारेणाधि ११

101

श्रावयति तस्मादु समद्धैव वषट्कारेणानुद्रुत्याह वषट्कृतेवा १२ देवपात्रं वा एष यद्वषट्का
रः स यथा पात्रमुद्धृत्य प्रयच्छेदेवं ˘ ˘ थ यदस्माद्वषट्काराज्जुहुयाद्यथाग्नौ भस्मोनि दि
ध्यात्तादृक्तद्यथा स्याद्देवपात्रं तस्मादु समद्धैव वषट्कारेणानुद्रुत्याह वषट्कृतेवा १३ प्राते ९‥
यथा योनौ रेतः सिञ्चे । देवक्तद्यथास्माद्वषट्काराज्जुहुयाद्यथा योनौ रेतः सिक्तन्तद्
युथा स्याद्देवपात्रं तस्मादु समद्धैव वषट्कारेणानुद्रुत्याह वषट्कृतेवा १४ असौ वावानुवा ।
क्ये यदस्मा । सा वै गायत्री यं त्रिष्टुबसौ स वै गायत्रीमन्वाह तदमुमनुब्रुवन्नसौ लच्छे ।
वाऽऽसौ मामनुब्रूहीत्येवं हि गायत्री १५ अथ त्रिष्टुभा यजति । तदनया गायत्रीत्रिष्टुभा ह्रिया

ब्रा॰
प्र॰
१०२

ज्यामुष्या अधिवषट्कारोऽन्यस्मा उ हि त्रिष्टुभ्सदेतेन समुत्सौ करोति तस्मादिमे संतन्जाते अन
योरन्नसंभोगमिमाः सर्वाः प्रजा अनुसंभुञ्जते ९ स वा अग्रे विषयन्निवैवानुवाक्या
मनुब्रूयात् । द्यौर्वा अनुवाक्या पृथ्वी सौम्यार्द्धेतद्‌ हितद्रूपं हि प्रणवयाज्ययान्वेते
यद्धियाज्यारणम्नरद्दीयद्गायन्नरद्धि तद्रूपं ह्वयति वा अनुवाक्यया यष्ट
तियाज्ययानस्मादनुवाक्यायै रूपं स्ववेद्वामदयागादेवस्महिः सीदेति यद्यपति हि
तयाप्रच्छेयेति याज्ययति सा माधाज्यायै तद्रूपं वीहि द्विजेषस्वद्विराहूषायस्वाहेति ।
मध्रेति यत्रहि तयायजति ९ सायाप्रश्लालहताणा । सानुवाक्यास्याद् द्यौरानुवा

१०२

102

क्रान्तस्याऽअस्थ्याऽअवक्लाह्रत्समवन्समानत्वङ्गाणि स्युर्थः १८ अथ योपरिष्टाल्लक्ष्मा।
णा। सा याऽस्यास्यादिषट्ङ्ह्रियाऽस्यातस्याऽअस्याऽउपरिष्टाल्लक्ष्मौषधयो वनस्पतय।
आपोऽग्निरिमाः प्रजाः १९ सा ह त्वेव समृद्धाऽनुवाक्या यस्यै प्रथमात्पदाद्देवताम भि
व्याहरति सो एव समृद्धा याज्या यस्याऽउत्तमात्पदाद्देवताया अथ वषट्करोति वीर्यं वै
देवतन्त्वेतदुभयत एवैतद्वीर्येण परिगृह्णाति यस्यै देवतायै हविर्भवति तस्यै प्रयच्छति
२० स वै वौषडिति करोति। वाग्वै वषट्कारो वाग्वै रेतो रेत एवैतत्सिञ्चति षडित्यृतवो वै ष
ड्ऋतुष्वेवैतद्रेतः सिच्यते तदृतवो रेतः सिक्तमिमाः प्रजाः प्रजनयन्ति तस्मादेवं।

ब्रा॰
प्र॰
१०२

103

वषट्करोति २१ देवाश्चवाअसुराश्च। उभयेप्राजापत्याः प्रजापतेः पितुर्दायमुपेयु
रेतावेवार्द्धमासौ यएवापूर्यतेतन्देवाउपायन्योपक्षीयतेतमसुराः २२ तेदेवा।
अकामयन्त। कथंन्विममपिसंवृञ्जीमहियोयमसुराणामितितेर्चन्तः श्राम्य
न्तश्चेरुस्तएतद्धविर्ददृशुर्दर्शपूर्णमासौताभ्यामयजन्तताभ्यामिष्ट्वे
ममपिसमवृञ्जत २३ यएषोसुराणामासी। यदावाएताउभौपरिप्लवेतेअथमासो
भवतिमासशः संवत्सरः सर्वंवैसंवत्सरः सर्वमेवतद्देवाअसुराणांसमवृञ्ज
तसर्वस्मात्सपत्नानसुरान्निरभजन्त्सर्वम्वेवैषएतत्सपत्नानांसंवृङ्क्तेसर्वस्मा

१०२

स्पन्नाग्निर्भंजन्तियएवमेतद्वेद २४ सयोदेवानामसीत्सयवागुवन्नहितेन
देवायोसुराणांसोयवानहितेनासुराअयुवत २५ अथोइतरथाहुःयएव।
देवानामासीत्सोयवानहितमसुराअयुवतयोसुराणांसयावागुवतहित
देवाःसहमहःसगरास्त्रिर्ध्वामासाःक्रमकःसंवत्सरःस्वेकोरद्वैनामैत।
घन्त्समेकइतियवाचद्दिवाअयवायद्वेतीवषष्ठ्यैनेनेभाःहोताभवतितद्या।
विरोहमिमावर्तते २६ ब्राह्मणम ५ पंचमःप्रपाठकःसमाप्तःकण्ठिका
संख्या २१ यत्तेनवैदेवा।दिवमुपोदक्रामन्तयोयन्देवःपशूनामीहेसदद३।

ब्रा॰
प्र॰
१४

हाहीयत तस्माद्वास्तव्य इत्याहुर्वास्तौ हि तदहीयत १ स येनैव देवा दिवमुपो
दक्रामंस्तेनैवार्चन्तः श्राम्यन्तश्चेरुरथ यो ऽयं देवः पशूनामीष्टे स इहाहीयत
२ स ऐक्षताहास्यदन्तर्यज्ञमायन्तीति सोऽनूत्क्रामं समायत योत्तरत उपो
त्पेदे य एष स्विष्टकृतः कालः ३ ते देवा अब्रुवन्मा वि स्राक्षीरिति ते वै मा यज्ञा
न्मान्तर्गताहुतिं मे कल्पयतेति तथेति स समहरत्स नास्यत्स न कं चनाहिन
त् ४ ते देवा अब्रुवन्यावन्तीनो हवींषि गृहीतान्यभूवन्सर्वेषां तेभ्य इहू
तमुपजानीत यथास्मा आहुतिं कल्पयामेति ५ ते ऽध्वर्युमब्रुवन्यथापूर्वं हं द।

१४

वीं॰ष्यभिघारयत्येकस्मा अवदानाय पुनराप्याययत्ययातयामानि करोति तत्पकै

कमवदानामवद्यति ६ सोऽध्वर्युर्यथापूर्वं हवीं॰ष्यभ्यघारयदेकस्मा अवदा

नाय पुनराप्याययदयातयामान्यकरोत्तत्पकैकमवदानमवाद्यत्तस्माद्वास्य

प्यस्याद्धर्वांस्तद्दितयत्तस्य यद्धुतेषु हविःषु तस्मादर्यस्यैकस्यै च देवतायै हविर्गृह्य

ते सर्वैर्वैव स्विष्टकृद्वाभवत्ः सर्वैर्ह्येवैनन्देवा अन्वाभजन् ७ तद्वा अग्नय इति

क्रियते। अग्निर्वै स देवस्तस्यैतानि नामानि शर्व इति यथा प्राच्या आचक्षते भव इति।

यथा बाहीकाः पशूनां पती रुद्रोऽग्निरिति तान्यस्याशान्तान्येवेतराणि नामान्यग्नि

रिमेवशान्ततमन्तस्मादग्नयइतिक्रियतेस्विष्टकृतइति ८ नेहोत्तार्थेनवषट्
त्रसमस्यदमहितत्रः स्विष्टंकृर्विनितदेभ्यः स्विष्टमकरोत्तस्मात्स्विष्टकृतइति ९
सोऽनुवाक्यामनूच्यासेपश्यति। येनयाग्निः स्विष्टकृतमयाडग्निरग्नेः प्रियाधा
मानीतितदाग्नेयमाज्यभागमाहायाडोमस्यप्रियाधामानीतितत्सौम्यमा
ज्यभागमाहायाडग्नेः प्रियाधामानीतितद्यएवैतमयजाच्युतस्याग्नेयः पुरोडा।
शोभवतितमाह ९ अयाडयाड देवता। मयाड्देवानामाज्यपानांप्रियाधामानी
तितत्प्रयाजानुयाजानाहप्रयाजानुयाजानांवैदेवाआज्यपायदग्नेहोतुः प्रियाधा

मानीतितदश्श्रिंऽहोतारमाहतदस्मापतादेवा आहुतिंकल्पयित्वा येनैनैनैत

ड्यः समश्शामाप्त्रियपत्न्यामत्तुपाह्वयत्ततस्मादेवं संपश्यति ॥ तेहि।

केदेवतोश्शृब्रोङ्कुर्वन्त्याह्वानादयेरयाद्येमस्यापाद्रितितद्वतथानकुर्याद्धि

लोमदत्तेयत्तेकुर्वन्तियेदेवतोश्शृब्रोङ्कुर्वन्त्याह्वानादिदंऽहिप्रथममभिव्या

हरत्वयाह्वानमेवाभिव्याहरतितस्मात्स्याह्वानमेवश्शृब्रेंऽकुर्यात ॥ २ ॥ यदत्तत्व।

महिमानमिति। यत्रवा अदोदेवता आवाहयतितदपिहेमंमहिमानमावाह

यतितदस्तः प्रेक्षैवकिञ्चस्वायमहिम्नइतिक्रियतेतदस्तेपीतातितथोदः।

ब्रा॰
प्र॰
१९६

सैषोमोघायावादिनोभवतितस्मादादद्यतन्स्वमहिमानातिमेति ३ आयन्।
तामेस्माउपद्वइति। प्रजावाउपब्लाप्यैतद्यायन्नकःकरोतितारइमाःप्रजायन्तमा
नाप्रवेनपः आमघ्नत्यप्स्वति ४ सोग्रयराज्ञानवेदात्तुपत्नाऽऽद्रविरितिात
यत्तस्यैवैतत्स्वमहिमापशात्तेयथ्हिदेवाहविर्जुषन्तेतेनहिमजयतितस्मादाह
स्वधताऽऽद्रविरिति ५ तद्यदेतेत्राऽयाज्यानुवाकेऽवक्रमन्तेभवतस्तौ
यम्भवतंवैश्विष्टकृद्वैश्वदेवमेवैतत्तीयम्भवतंपिप्रीहिदेवाँ २ उशतोयविष्ठविद्वाँनृत
दत्तवाकार्यैवैश्वदेवमग्रेयज्ञविशोऽत्रधरस्यदोनरितितद्याज्यायैवैश्वदेवन्त।

१९६

106

घ्रेतैपवङ्‌-रूपेभवतस्तेनोपतेन्स्तीयसवनस्यरूपन्तस्मादाप्तेयश्चयाज्यात्र।
वाकेश्ववल्कमतमेभवतः ६ तेवैत्रिष्टुभौभवतो।वास्त्ववाएतद्यत्तस्ययत्त्रिष्टु
कृद्वीर्यैवैवास्त्विन्द्रियंवीर्यंत्रिष्टुमिन्द्रियमेवैतद्वीर्यंवास्तोत्रिष्टुकृदिदधाति।
तस्मात्त्रिष्टुभौभवतः ७ अतोअनुष्टुभावेवभवतो।वास्त्वनुष्टुभास्त्वत्रिष्टुकृद्धास्त्वा।
वैवैतद्धास्त्वदधातिपेत्तकंवैवास्त्वपिस्पतिष्टप्रजयापशुभिर्यस्मैवंविद्वस्मेनुष्टुभौ
भवतः ८ तद्धृदमालमेया।ऽनुष्टुभमन्त्रवाकौचक्रेत्रिष्टुभेयाज्यामेतद्भयेपरि।
स्कामीतिसरध्यातपातमपतिवायाऽनुपिशश्रेमपतिमस्शेयत्किमकरोत।

ब्रा॰
प्र॰
१०८

107

स्मादिदमापरीतिसंदैतद्देवमेवैयद्विलोमयज्ञेकरामितितस्मात्रविलोमकुर्यात्स
ह्वन्स्मावेवस्यातामभवैवानुष्टुभाउमेवात्रिष्टुभौ ९ सवाउत्तरार्द्धोद्वयस्याःत्तरा
हैन्नहोत्येषाह्येतस्यदेवस्यदिकस्मादुत्तरार्द्धोद्वयस्योत्तरार्द्धैन्नहोत्येतस्यैवदिशउद
पद्यतनन्ततपवाशमयंत्तस्मादुत्तरार्द्धोद्वयस्योत्तरार्द्धैन्नहोति १० सवाश्वस्यर्द्धे३
वेनराभ्यश्वाहुतिभ्योजुहोती।तनाश्वाहुतीःपशवोनुप्रजायन्तेकृद्वियःसेघकृद्।
द्वियेणादपश्रूस्वसन्नेघदितराभिराहुतिभिःसङ्गस्नन्नेत्तेस्यरद्रहाःपशवउपमूर्ये।
माणाद्देद्युत्तस्मादश्वस्यर्द्धे३वेनराभ्यश्वाहुतिभ्याञ्जुहोति ११ पषैवैसप्रयत्तो।येनतदे

१०८

वात्स्विस्पृपोऽत्क्रामन्नेषश्चाहवनीयो यश्च यश्च हार्दीपत स गार्हपत्यस्तस्मादेतं ब्रू
हेपत्न्यात्मानं च स्मृहरन्ति २२ ते वा अष्टाक्षरविक्रमेणाद्धीता। ष्टाक्षरा वै गायत्री।
गायत्र्यैवैतद्दिवस्पृपोत्क्रामति २३ एकादशाक्षराधीतै। कादशाक्षरा वै त्रिष्टु।
त्रिष्टुभैवैतद्दिवस्पृपोत्क्रामति २४ द्वादशाक्षराद्धीतद्वादशाक्षरा वै जगती ज।
गत्यैवैतद्दिवस्पृपोत्क्रामति नात्र मात्रास्ति यद्वैव स्वयमातृणामध्येतन्तदाद।
धीत स यद्वा अप्यल्पकमिव ग्राम्ये मृहरति तेनैव दिवस्पृपोत्क्रामति २५ तद्वा
ह्या गार्हवनीयेरुनीऽभिष्णपयेत् ऋतो वै देवा दिवस्पृपोत्क्रामेस्तेनोपवाचन्त:

आ॰
प्र॰
१०८

आत्मन्नन्नश्रेष्ठन्तस्मिन्नधीऽथिश्रपयामतस्मिन्नन्नन्तन्न वा महा३ इत्यषस्वल।
इवदहमह विधां यज्ञार्दधात्येतमेवाग्रपयेषु पर्यंह्ल श्राहवनीयाय हैषं तेन तन्न वा महा३ इति

२९

उतो गार्हपत्यमपचवश्रपयन्त्या। हवनीयो वा एष न वा एष तस्मै यदस्मिन्नश्नन्तऽ
श्रपयेयुस्तस्मै वा एष वयस्मिञ्जुतेऽन्नं दधुरिति तो यतरथाकामयेत तथा कुर्या
त् १२ स हैष यज्ञस्य वाचान्न प्रज्ञा यावैभिर्मिमीते कातेन यज्ञेत्यभित एव मा प
रिस्तृणन्ति तस्मादेनदग्निमभितः परिस्तृणन्ति तस्मा यावैभिर्मिमीते

१०८

कातेरभिरिति निधाय ब्राह्मणसैव तदभिमन्त्रयमिति तस्मात्तं स्तिपनेयद्धे।

1048

ब्राह्मणन्तर्प्पयितवैब्रूयाद्यत्तमेवैतत्तर्प्पयति १८ ब्राह्मणम् १ प्रजापतिर्ह।
वैस्वांदुहितरमभिदध्यौ। दिवंवोषसंवामिथुन्येनयास्यामितितांसंबभूव।
तद्वैदेवानामागआसयइत्थंस्वांदुहितरमस्माकंस्वसारंकरोतीति २ तेहदे
वाऊचुः। योयन्देवःपशूनामीष्टेतिसन्धंवाअयञ्चरतियइत्थंस्वांदुहितरमस्मा
कंस्वसारंकरोतिविध्येममितितंरुद्रोभ्यायत्यविव्याधतस्यसामिरेतःप्रचस्क
न्दतथेन्नूनन्तदास ३ तस्मादेतदृषिणाभ्यनूक्तं। पितायत्स्वान्दुहितरमधिष्कन्क्ष्म
यारेतःसञ्जग्मानोनिषिञ्चदितितदाग्निमारुतमित्युक्थन्तस्मिंस्तद्व्याख्यायते।

यथ्यानदेवाऽसुराः प्राजनयंस्तेषांयद्देवानामिन्द्रोयोऽवेद्यप्रजापतिमभिवव्रे
सस्मतऽपाल्पविकृन्तन्तस्मैवेयह्लवप्रजापतिः ४ तेहोचुः कुपज्ञानीतपश्ये
दग्नाभ्रुयामकनीयोदाइतेयश्चेदऽस्मादिति ५ तेहोचुः भगायेनदृष्टिमणत।
आसीनाययपरिहरतनत्वगाः प्राशिष्यतित्वयथाइतमेवंभविष्यतीतितदुगा
यदृशिमणत आसीनायपर्याजहुस्तद्गोवेत्तोचक्रेतस्मातिशीनिर्दैदादतश्चे
द्वतन्नदासतस्मादाद्रयोभगाइति ६ तेहोचुः त्वौवेवाऽपाशमनुसपतत्या।
विहृतेतितत्सेपर्याजदृस्तत्स्पशाप्राशानसदऽत्तोनिर्जवानतश्चेत्नन्नदा

मतस्मादाहुरदन्तकः पूषेति तस्माद्यं पूष्णे चरुं कुर्वन्ति प्रपिष्टानामेव कुर्व

न्ति यथादन्तकायैवम् ७ तेहोचुः । ब्रह्मैवाऽआशाम बृहस्पतये परिहर

तेति तद्बृहस्पतये पर्याजह्रुः स बृहस्पतिः सवितारमेव प्रसवायोपाधाव

त्सविता वै देवानां प्रसवितेदं मे प्रसुवेति तदस्मै सविता प्रसविता प्रासुव

त्तदेनं सवितृप्रसूतं नाहिनत्ततोऽर्वाचीनं शान्ततदेतन्त्रिदातेन यस्मा

शिवम् ८ स यस्माशिवमवद्यति । यदेवाऽऽविद्धं यत्तस्य यद्ङ्धियन्त दैवत

त्रिर्मिमीते घात उपस्पृशन्ति शान्तिरापस्तदद्भिः शमयन्त्यथैडां पशून्समव ।

श्रा॰
प्र॰
११॰

110

ष्यति ९ स वै यावन्मात्रमिवैवावद्येन्न यथा शल्यः प्रच्यवते तेन स्मा यावन्मात्रमिवै
वावद्येदन्यतरत आज्यं कुर्यादथ यत्कांडो होपरिष्टाद्धा न तथा खदति । स यथा वङ्गव
ति तथा निम्नवते न स्मादन्यतरत आज्यं कुर्यादथ यत्कांडो होपरिष्टाद्धा ९ स यथा
न्यस्योपस्तीर्य । हिरण्यं विष्णोवदाया यायोपरिष्टादा जस्याभिघारयति नयष्टैव
यत्तस्मावदानमेवमेव तत ॥ तत्र प्रदर्शेणापरिहरेत्स ब्रैणदैके परिहरन्ति ३
रत्नाहैप्रयन्त्रो यजमाने पशव उपतिष्ठन्ते हृदयेणदपशून्प्रसजेपरस्ब्रै । ११
णपरिहरेत्तेस्परहरः पशव उपमूर्ध्नमाणाइ श्रुत्तस्मादित्येवनियकाजि ।

रीतंतथाद्रह्रियेणापसूतंप्रसजनितितिर्यगेवैनत्त्रिर्गृह्णीते ॥२ तत्प्रतिगृ
ह्णाति।देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांप्रतिगृह्णा
मीति ॥३ तद्यथैवादोबृहस्पतिः।सवितारंप्रसवायोपाधावत्सवितावै
देवानांप्रसवितेदंमेप्रसुवेतितदस्मैसविताप्रसविताप्रासुवत्तेनेदंस
वितृप्रसूतंतद्ग्रारितंदेवमेवैषएतत्सवितारमेवप्रसवायोपधावतिसवि।
तावैदेवानांप्रसवितेदंमेप्रसुवेतितदस्मैसविताप्रसविताप्रसौतितेनेदं
सवितृप्रसूतंतद्गृह्णाति ॥४ तस्मात्स्थान्येन।ग्रेम्णास्येनप्राश्नामीतितद्वाअ

श्रा॰
प्र॰
१११

ग्रिं किञ्चन हविर्न स्कन्नतयोद्दैनमेनन्न हविर्नाप्ति ५ नत्रद्रडिः स्यादे । न्वेनमा२द्ङ

ष्टिष्टियत्तं तोहविर्न सिद्धितितस्मान्न दण्डिः स्यादेत ६ अथापस्थावामति । शा

न्ति रापस्मरेद्धिः श्रा न्त्याशमयते थपरिवाल्पपात्रम् ७ अथासौ ब्रह्म भा

गं पर्योहन्ति । सयावै यज्ञस्य स्विष्टत्सृष्टेऽभिगो मा स प्रते भागं प्रति ।

विद्वान आग्नेयस्याशिवन्नदैसैपर्योहन्त्स्याशीरध्यं यमैसैस्व ब्रह्म भागं प

र्योहरन्ति तेन भागी सयदत्र ऽ ईमसः ष्ट्रितं यज्ञस्य तदभिगोपयतितत

स्मादत्र अस्मै ब्रह्म भागं पर्योहरन्ति ८ सवैवावंयमस्यस्ता । हृदस्यस्यास्यामी

१११

सैतस्माद्धैव सो विच्छृद्धिन्नि वा एते यज्ञं द्दाणवस्त्रियेमध्ये यज्ञस्य एनाकं यन्ति यये
ड्याचरन्त्रि ब्रह्मा वा ऋत्विजां भिषक्तमस्तद्ब्रह्मा सन्स्थाति न हमन्त्रध्यायद्धा
वर्धमान आसीत्तस्माद्धवीं यमपव स्यात् ॥१९॥ स यद्द्विगुणा मानुषीं वा वेव्या
हरेत्तद्यो वैष्णवीमृचं वा यजुर्वा जपेद्यज्ञो वै विष्णुस्तद्यज्ञं पुनरारभते तस्यो है
षा प्रायश्चित्तिः ॥२०॥ स यत्राह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीति तद्ब्रह्मा जपत्येतं ते देव
सवितर्यज्ञं प्राहुरिति तत्सवितारं प्रसवायोपधावति स हि देवानां प्रसविता
बृहस्पतये ब्रह्मण इति बृहस्पतिर्वै देवानां ब्रह्मा तद्य एव देवानां ब्रह्मा त।

आ॰
प्र॰
११२

स्मा एवैनमस्मा इदन्नमस्मादादमदस्यन्नेमस्याण इति तेन यज्ञमवते न यज्ञपति

न्नेनमामवेति नात्र तिरोहितमिवास्ति २१ मा नो ह्रुतिज्जुषतामाज्यस्येति।

मनसा वा इदं सर्वमाप्तं मनसैवैनत्सर्वमाप्नोति मदस्यति यज्ञमिम

न्नो विदधातु यज्ञं समिमं दधात्विति यदिदं हुतं तत्संदधाति विश्वे देवास इह

मादयन्तामिति सर्वं वै विश्वे देवाः सर्वेणैवैनत्समर्धयति स यदि कामयेत ब्रू

यात्प्रतिष्ठेति यद्युकामयेतापि नाद्रियेता २२ ब्राह्मणम् २ मनवे ह वै प्रात

रवनेग्यमुदकमाजह्रुर्यथेदं पाणिभ्यामवनेजनायाहरन्त्येवं तस्यावनेनिजा

११२

112

नस्पृशन्तः पापानि पापेदे १ महादेव उवाच। निर्भर्हि मां याचयिष्यामि।
वैतिकस्मान्मा पारयिष्यसीत्यो यः इमाः सर्व्वाः प्रजा निर्व्वोह्यतन तस्मात्पारयि
ष्यसीति कथं तेऽभूत्विति २ महादेव उवाच। यावद्देहं तु लोकाभयामो मद्भावे न
स्थावरजङ्गमं भवस्तत्तमस्य एवमनस्य हि लतिक्रम्यात्मा गेर्भिभरासिमयदा।
तामतिवर्त्तो यः क ईस्ता वा तस्मात्मा भिभरासि मयदातामतिवर्त्तो यः समा
समुद्रमभ्यवहरासि तर्हि वायुरतिनातो भविता स्मीति २ शङ्खद्रुकपद्मासः। स
हिमवद्वहेने वतिष्ठीः समानन्तरोपगच्छा गतान् तस्मान्नावञ्जपकल्प्योपास्य

ब्रा॰ मैसत्त्वशम्येतेनावमाप्य मौनन्तत्वा पारयिता स्मीति ४ नमेवं श्रुत्वा सत्रं समभ्य
प्र वनद्दारा सयती थीन्तत्समां परिदिदेशा तन्तथी ट समाज्ञावसुपकल्पोपासत।
११३ न्त्रके सन्त्र घउम्येतेनावमापेदेन ट समनस्य उपस्था उस्त्र वेत स्य शृङ्गे नावाः पा
शेप्रतिश्रमोचतेनैतश्रुत्तगाङ्ग्ः हिमयिइस्राव ५ सद्दोवाचापीपरं वेत्वाद्दुहेता
वेप्रसक्त्रीषतन्तत्वामाणिरोसत्रश्रुद्दकमन्तस्यैश्चेत्सीपाव उद्दकं ट समवा।
यात्मावत्नावदन्त्व वसर्प्यासीति सहत्नावत्नावदेवात्व वसमर्प्यन्तरप्येतउत्तरस्य
गिरेर्मनोरवसर्प्पणमित्यौघोदत्ताः सर्व्वाः प्रजानिरुवाहाथेदमत्रैवैकःपा। ११३

ञ्छिश्रिये ६ सोऽर्चञ्छ्राम्यंश्चचारप्रजाकामस्तत्रापिपाकयज्ञेनेजेसघृतन्द
धिमस्त्वामिक्षामित्यप्सुजुहवांचकारततःसंवत्सरेयोषित्संबभूवसाहपिब्दमा
नेवोदेयायतस्यैहस्मघृतंपदेसन्तिष्ठतेतयामित्रावरुणौसंजग्माते ७ तांह
होचतुःकासीति। मनोर्दुहितेत्यस्यावयोर्ब्रूष्वेतिनेतिहोवाचयएवमामजीजनत्
तस्यैवाहमस्मीतितस्यामपित्वमीषातेतद्धाजज्ञौतद्धानजज्ञावत्येवत्वेयाय
सामनुमाजगाम ८ तांहमनुरुवाचकासीति। तवदुहितेतिकथंभगवतिमम
दुहितेतियाअमूरप्स्वाहुतीरहौषीर्घृतन्दधिमस्त्वामिक्षान्ततोमामजीजनथाः

साशीरस्मिंतामस्मा यज्ञेवकल्पय यज्ञे चेद्वै मावकल्पयिष्यसि बहुः प्रजया पशुभि
र्भविष्यसि यामु मया कांचाशिषमाशासिष्यसे सा ते सर्वा समर्द्धिष्यत इति तामेत
न्मध्ये यज्ञस्यावकल्पयन्मध्यं ह्येतद्यज्ञस्य यदन्तरा प्रयाजानुयाजान् ९ तया
र्चञ्छ्राम्यंश्चचार प्रजाकामः। तयेमां प्रजातिं प्रजज्ञे येयं मनोः प्रजातिर्यामुवेनया।
कांचाशिषमाशास्त सास्मै सर्वा समार्द्ध्यत १० सैषा निदानेन यदिडा। स यो हैवं
विद्वानिडया चरत्येतां हैव प्रजातिं प्रजायते यां मनुः प्राजायत यामुवेनया कां।
चाशिषमाशास्ते सास्मै सर्वा समृध्यते ११ सा वै पञ्चावत्ता भवति। पशवो वा इडा पा

ष्टूवैवैषशवस्तस्मात्तेञ्चावम्माभवति १२ सममेवरायेञ्जे। सूर्व्वोर्हैपुरोजशास्यशीर्षे
पुरस्ताद्भुवायैनिदधातितनाःंदोत्रेश्रदायदक्षिणामेति १३ सदोत्वरिदूनिर्लिंपति।त
द्धोतैःषृयोर्न्निर्लिंपतेमनसस्पतिनातेह्रुतस्याश्नामीषेप्राणायेति १४ अथद्धोत्वरि
दूनिर्लिंपति। तद्धोतैःषृयोर्न्निर्लिंपतेवावस्पतिनातेह्रुतस्याश्नाम्यूर्ज्जेउदानायेति १५
एतद्धैवैमत्रुर्विभर्याञ्चकारे। दैवेमेतन्निह्वयन्तस्यपदिदयमिडापाकयत्तिपायद्धैमर
द्रालाङ्ंसियजन्नहिंस्युरितितामेतस्मारत्तोभ्यःशुरारत्तोभ्यस्तेवप्रपयतेथ
यस्मान्तन्नप्राश्नातिनेदड्डपहूतीप्राश्नानितिएतदैवैनांप्रपयनेयसेषृयोर्न्निर्लिंप।

ब्रा·
प्र·
११५

त १६ अथ होतुः पाणौ समवद्यति। समवत्तामेव सतीं क्तदेतां प्रस्तरं होत
रि श्रयति तयासंछिन्नया होता यजमानायाशिषमाशास्ते तस्माद्धोतुः पाणौ
समवद्यति १७ अथोपांशूपह्वयते। एतद्वै मनुर्बिभयाञ्चकारेदं वै मे तनिष्ठं
यत्तस्य यदियमिडा पाकयज्ञिया यथा मेऽसुररक्षांसि यज्ञं नावश्नुयुरिति तामेत
स्मादात्मनः पुरादात्मभ्य एवोपांशूपाह्वयत तथोऽएवैनामेष एतस्मादात्मनो
भ्यः पुरादात्मभ्य एवोपांशूपह्वयते १८ स उपह्वयते। उपहूतं रथन्तरं स
ह पृथिव्योप माᳫं रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयतामुपहूतं वामदेव्यं सहान्तरि

११५

115

देवोपमं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणाह्वयतामुपहूतं बृहत्सह दिवोपमां बृहत्सहि
वाह्वयतामिति तदेतामेवैतदुपह्वयमानस्मास्माल्लोकादुपह्वयत एतानि व सामा
नि १९ उपहूता गावः सहर्षभा इति । पशवो वा ऋतं तदेनां परोक्षमुपह्वयते सहर्ष
भा इति समिथुनामेवैनामेतदुपह्वयते २० उपहूता सप्तहोत्रेति तदेनां सप्तहोत्रा
सोमस्येनाध्वरेणोपह्वयते २१ उपहूते ऽग्नं तन्नविरिति । तदेनां प्रत्यक्षमुपह्वयते तन्न
विरिति सर्वं ह्येष पाप्मानं तरतीति तस्मादाह तन्नविरिति २२ उपहूताः सखा भक्ष३ इ
ति । प्राणो वै सखा भक्षस्तं प्राणमुपह्वयत उपहूतं ह्वे इति तच्छरीरमुपह्वयते

ब्रा॰
प्र॰
११६

116

तस्माद्वा इडोपहूयते २३ अथ प्रतिपद्यत। इडोपहूतोपहूतेडोपो अस्माँ इडा ह्वयतामि।
डोपहूतेति तदुपहूतामेवैनामेतत्सतीं प्रसत्य उपहूयते यां वै सा सीडौ वै सा सी च्वत
त्पारीवैगोस्तस्माद्वत्स उपहूयते २४ स वै वत्स उपहूयमानो। यत्नानेवोपहूयतेज्ञा।
मितां वै ज्ञामिरुकुर्यां यदिडोपहूतेडोपहूतेत्येवोपहूयेतोपहूतेडेति वेडोपहूतेति।
तद्वाचीमुपहूयत उपहूतेडेति तत्पराचीमुपो अस्माँ इडा ह्वयतामिति तद्रात्मानमेवै
वैतज्ज्ञानत्रेतन्यष्येव वच भवतीडोपहूतेति तत्सन्तरर्वाचीमुपहूयते तदर्वाचीचैवैता
मेतत्पराचीर्व्वीपहूयते २५ मानवी घृतपदीति। मनुर्ह्येतामग्रेऽजनयत तस्मादाह मा

नवीतिघृतपदीतियदेवास्यैघृतंपदेसमतिष्ठततस्मादाहघृतपदीति २६ उतमैत्रा

वरुणीति। यद्देवमित्रावरुणाभ्याꣳ समगच्छतसैषवैमैत्रावरुणीब्रह्मह्योस्यादे

वकृतोपहूतेतिब्रह्मास्येषादेवकृतोपहूतोपहूतोदैव्याअध्वर्यवउपहूतामनुष्या

इतितद्देवाꣳश्चैवैतदध्वर्यूꣳश्चोपह्वयतेयेचमानुषाएतद्वैदैव्याअध्वर्यवोयदेवाअथयइतरेतेमा पे

नुषाः २७ यइमंयज्ञमवान्येचयज्ञपतिंवर्धानितिये। तेवैयज्ञमवन्तियेब्राह्मणाः

शुश्रुवाꣳसोऽनूचानास्तेह्येतन्तन्वतएतंजनयन्तितउहैतेभ्योनिह्नुतेवतस्माउवै

यज्ञपतिंवर्धानितियस्माएतेभूयिष्ठाभवन्तिसहियज्ञपतिर्वर्धतेतस्मादाहयेचयज्ञ

श्वा॰
ब्र॰
५२

117

पतिर्बर्हीतिति १८ उपहूते द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतवरी देवी देवपुत्रे इति तदिमे द्या
वापृथिवी उपह्वयते ययोरिदं सर्वमध्युपहूतोऽयं यजमान इति तद्यजमानमुप
ह्वयते तद्यदस्य नाम न गृह्णाति परोक्षं ह्याशीर्यदिहयास्मात्र प्रत्यक्षं कुर्वीत।
त्राममर्त्कीयाद्यद्वै तद्यत्परोक्षमस्मात्प्रत्यक्षं ह्येते करवाणीति तस्मान्नाम न गृ
ह्णाति १९ उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूत इति। तदस्मा उपतज्जीवातुमेवपरोदस्मा।
शास्ते जीवन्हि पूर्वेमिश्राण्यापरं यजते २० तदस्मा उपतत्प्रजामेवपरोदस्माशास्ते।
यस्माद्दिप्रजाभवत्यमुष्मिंल्लोकमात्मनैतमथास्मिंल्लोके प्रजायते तेन तस्मात्प्रजात्वारादे

५२

वयज्ञा २१ तदस्मा एतन्नूनेव परोक्षमाशास्ते। यस्माद्धि पशवो भवन्ति स पूर्वोमि
स्माद्यजमानाद्यजते २२ भूयसि ह विकरणा उपहूतेति। तदस्मा एतञ्जीवो न्वेव प।
रोक्षमाशास्ते जीवन्हि पूर्वो मिस्माद्भूयो भूय एव ह विकरोति २३ तदस्मा एत।
त्प्रजामेव परोक्षमाशास्ते। यस्माद्धि प्रजा भवत्येक आत्मना भवत्यथो दशदशाम।
नयाद्ह विक्रियन्ते तस्मात्प्रजा भूयो ह विकरणम् २४ तदस्मा एतन्न्परोक्षमाशास्ते।
यस्माद्धि पशवो भवन्ति स पूर्वो मिस्मात्तथ भूयो भूय एव ह विकरोति २५ यथा वा आ
शी। जीवेयं प्रजामस्नूनवपनामेस्याब्छि यज्ञ-ब्धे यमिति तनघमन्नूना शास्ते न क्षिप्य

ग्रा॰ प्र॰ ११८

118

माषास्तेश्नीहिपशवस्तदेताभ्यामेवैमदाषीर्भ्याꣳ समर्द्धेमामस्तस्मादाप्यतेऽत्रहै
आषिषोक्रियते २६ देवामइदꣳहविर्जुषन्तामिति। तस्मिन्नुपहूतइतितद्यत्से
वैतत्समर्द्धिमाषास्तेयद्धिदेवाहविर्जुषंतेतेनहिमहज्जयतितस्मादाहजुषन्ता
मिति २७ शतं १०० तांवैप्राश्नन्त्येव। नाग्नौजुहोतिपशवोवाइडानेत्पशूनग्नौप्रदहा।
णज्ञामेतितस्मान्नाग्नौजुहोति २८ प्राणेष्वेवजुहूयते। होतरिवयज्ञमानेनवदध्ययौ।
नवदथयत्रबर्हिष्प्रोक्षणाप्रास्यप्रशीर्यप्रस्ताद्वायेनिदध्यातियज्ञमानोवैप्रस्त

यजमानस्यप्राशितंभवत्यथयत्स्तरस्तत्प्राश्नातिनेदस्मꣳस्थितेयज्ञेप्राश्नानी। ११८

तेनतेवास्यप्राशितंभवतिसर्वेप्राश्नन्तिसर्वेउमेऽन्तर्हितासदितिपंचप्राश्नन्तिपश
वोवाइडापांक्तावैपशवस्तस्मात्पञ्चप्राश्नन्ति १९ अथयत्रप्रतिपद्यतेतच्चतु।
होउरोशशंकृत्वामर्हिषदह्व॰रोतितदस्यपितॄणांभाजनेनैवतस्मोवाअवान्तर
दिशोवान्तरदिशोवान्तरदिशोवैपितरस्तस्माच्चतुर्होउरोशशंकृत्वामर्हिष
दह्व॰रोति ४॰ अथयत्राहोपहूतेद्यावापृथिवीइति।तदग्नीधआदधातितद
ग्नीत्स्वाशास्योपहूतापृथिवीमातोपमांपृथिवीमाताह्वयतामग्निराग्नीध्रा।
त्स्वाहोपहूतोद्यौष्पितोपमांद्यौष्पिताह्वयतामग्निराग्नीआत्स्वाहेतिद्यावापृथि

ग्रा·
प्र·
११९
119

ओंवाएवयदाशीःप्रस्तस्मादेवंप्राश्नाति ५१ अथयत्राशिषमाशास्तेतज्जपतिम।
यीदमिन्द्रइन्द्रियंदधात्वस्मान्रायोमघवानःसचन्ताम् अस्माकंसन्त्वाशिषःस।
त्यानःसन्त्वाशिषइत्याशिषमेवैतत्प्रतिगृह्णात्येवार्त्विज्येयजमानायाशि।
षमाशास्तेतामेवैतदात्मन्कुरुते ५२ अथपवित्रयोर्मोक्षेयज्ञोपाकय।
त्रियेवैवापतदिश्यायावाशिषःपवित्रपूतायदत्तेऽहंममसंस्थितेयत्तस्यतन्न।
वामहाइतितस्मात्पवित्रयोर्मोक्षेयजते ५३ अथतेपवित्रेप्रस्तरेऽपिसृजतियज्ञ ११९
मानोवैप्रस्तरःप्राणोदानौपवित्रेयजमानेतत्प्राणोदानौदधातितस्मात्तेपवित्रे

प्रत्नैरपिसृजन्ति ४४ ब्राह्मणम् २ तेवाएतेउल्मुकेउद्धरन्त्य् । नृत्नेभ्योयातयामेव ।
वाएतदग्निर्भवतिदेवेभ्योह्ययज्ञमथैवान्नवमयातयामान्नयाज्ञाह्मनवामदार
तितस्मादेवाएतेउल्मुकेउद्धरन्ति । तेपुनरेतनुसमंस्पर्शयन्ति । पुनरेवैतदग्निमा ।
प्याययन्त्ययातयामानंकर्वन्त्ययातयामाग्निर्यदेनऽहैमसंक्षिप्तंयज्ञस्यानवानन
वामदारितितस्मेवनरानुसमंस्पर्शयन्ति २ अथसामिधेयमभ्यादधाति । समिंधयेवै
नमेतत्समिद्धेयदेनऽहैमसंक्षिप्तंयज्ञस्यानवानवामदारितितस्मात्सामिधमभ्या
दधाति २ ताऽहोतानुमंत्रयते । एषातेअग्नेसमित्तयावर्द्धस्वचाचप्यायस्व । वर्हिषी

ग्रा॰
प्र॰
१२॰

मरिच्चवयमाचण्यासिषीमहीतितथैथेवाद्ः समिद्धमानायाब्रोद्देवमेवैतद ।
न्वाहतदेतद्धोतः कर्मसयदिमश्चेतनद्धोतावेदेमपिसयमेवयज्ञमानोऽनुमंत्रये
त ४ ग्रथयसमाप्तिः । युनक्तैवैतमेतयुनक्तोयदतद्धैसमसंस्थितेयज्ञस्यतद्धदा ।
दितितस्मात्समाप्तिंसकृत्सकृत्समाप्तिंशिशिर्वाग्रेदेवेभ्यः समसृजन्तिते ।
न्यथाकरवामयथादेवेभ्यइतितस्मात्सकृत्सकृत्समाप्तिंजामितायैजामिद्कु
र्योयदिः पूर्वंत्रिपरस्तस्मात्सकृत्सकृत्समाप्तिं ५ सतस्माछ्रेग्निवाजजिद्दाज्ञ
न्वासस्त्वाङ्संवावजितंसमार्ज्मीतिसरिष्वन्तमितिवाग्रग्रयाद्दसरिष्य ।

१२॰

१२०

त्रिर्वा इतरा हविर्भवत्यथाज्यं सकृद्वाऽऽसमिति सकृद्वेवैतत्तद्भवति तस्मादाह सकृद्वा
ऽऽसमिति ६ अथानुयाजान्यजति । यावा एतेन यज्ञेन देवता ह्वयति याभ्य एष य
ज्ञस्तायते सर्वा वै तास्तत्प्रीता भवन्ति न ह्यत्राह सर्वो हि शिष्टस्त्वेतस्य ज्ञेवानुयज
ति तस्मादनुयाजा नाम ॥ ७ अथ यदनुयाजान्यजति । छन्दांसि वा अनुयाजाः
पशवो वै देवानां छन्दांसि तद्यथेदं पशवो युक्ता मनुष्येभ्यो वहन्त्येवं छन्दांसि
युक्तानि देवेभ्यो यज्ञं वहन्ति तद्यत्र छन्दांसि देवान्समतर्पयन्नथ छन्दांसि दे
वाः समतर्पयंस्तदस्लेतेऽन्योन्यमभ्यच्छन्दांसि युक्तानि देवेभ्यो यज्ञमवाक्षुस्तद्यदे।

ब्रा॰
प्र॰
१२।

नात्मानमतीनयन् ८ अथ यदनुयाजान्यजति । छन्दांसि वा अनुयाजाश्छन्दांसि
स्येवैतत्पुनर्युनक्ति तस्मादनुयाजान्यजति तस्माद्येनैव वाहनेन धावयेत्तद्धिमुञ्चेयुः ।
यान्मा यथैनेनन्नहिनं करनेन्येघ्नवाहनस्यापहृवः ९ सवैवलबर्हिः प्रथमंय ।
न्ति ॥ तद्वैकनिष्ठछन्दः सद्गायत्री प्रथमा छन्दसां युज्यते तद्दतद्दीर्घपोत्तवयःश्वे
नोभूत्वा हिवः सोममाहरत्तद्यथायथमस्मन्नेतद्यत्कनिष्ठछन्दः सद्गायत्री प्रथमा
छन्दसांयुज्यतेथात्रयथायथन्देवाश्छन्दांसि सकल्पयन्त्यनुयाजेषु नेत्पापवस्यसम
सदिति १० सवैवलबर्हिः प्रथमं यजत्य । यं वै लोको बर्हिरोषधयो बर्हिरस्मिन्नेवै

।३।

तस्लोकमैच्छत्धीहं धानितिनाइ माश्रमिङ्गोकोओषधयः प्रतितिष्ठिनास्तदिदं सर्वमन्न ।
गदस्मात्तेनेयन्नगतीतज्जगतीं प्रथमामकुर्वत ॥ अथ नराशंसं द्वितीयं यज
न्यानीति वै नराशंसः प्रजा वै नरस्ता रमास्यन्तरिक्षमनुवावद्यमानाः प्रजाश्च
रन्ति यद्वै वदन्ति शंसतीति वै नराशंसस्तस्मादन्तरिक्षं नराशंसोऽन्तरिक्षं वै ।
त्रिष्टुप्स त्रिष्टुभं द्वितीयामकुर्वत ॥ अथाग्निरुत्तमो गायत्री वा अग्निस्तद्गायत्रीमुत्त
माममकुर्वंस्त्रैव यथायथं छन्दांसि प्रत्यतिष्ठंस्तस्मादिदमपापवस्यसम् ॥ २
देवान्यजेत्येवावषट्करोति देवानेवमिति सर्वं वषट्करोति देवानां वै देवाः सन्ति छन्दांसि

ब्रा॰
प्र॰
१२२

सेवपशवोहेवांस्तद्दाहिणस्थावःप्रतिष्ठेहिस्तद्धखल्वाऽऽस्विवाअनुयाज्यात्स्मा
देवामन्नेनेवाभ्रुष्ठेशाद्देदेवदेवमितिमद्वैषुरोला ॥१४॥ वमत्ववेनेवमृधेयस्मेतिदेव
नायापववषड्किंयनेदेवनायेहूयतेनवायञ्चदेवनामनुयाजेषुदेवमर्हितितत्र
नाग्निर्नैदेनमोमोदेवोनराशंसःशलिनानपकच्चनयोवाअग्राग्निर्गायत्रीसा
निदानेन ॥१५॥ अथयद्दवनेवमृधेयस्मेतियजमानायैवैवमृधेयोस्तिवैकद्दः।
मानेवतेन्द्राग्नीपवेवमैवेतदेवनायापववषड्किंयनेदेवनायेहूयते ॥१६॥ अथेयानम
मनुष्यास्तमिच्छामसमानीयज्ञहोति। अथयाजानुयाजावापनेनघथेवाटःप्रयाजे

१२२

पुयजमानायद्विषन्तंभ्रातृव्यंमलिम्लुंद्रावयत्यग्न्याघंमलिम्लुंद्रावयत्येवमेवैतद
नयाग्नेष्टमलिम्लुंद्रावयति ९ ब्राह्मणम् ४ षष्ठमःप्रपाठकः समाप्तः । कण्डि ।
कासंख्या ॥ सवैस्तैबोव्रूहता। अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषंवाजस्यमाप्रसवेन
प्रोद्ग्राभीतीन्द्रंइभावीन्द्रितिणेनपाणिनाग्नीषोमौतमपनुदतांयोस्मान्द्वेष्टियञ्च
वयन्द्विष्मोवाजस्यैनंप्रसवेनापोद्ग्राभीस्वपभन्तंप्रतीवीड्सव्येनपाणिनायदिद्वि
यंयजमानो । यथा ब्रह्मा धृष्ठे। अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जयतयंयजमानोवाजस्यै
नंप्रसवेनप्रोद्ग्राभ्यग्नीषोमौतमपनुदतांयमयंयजमानोद्वेष्टियश्चैनाद्वेष्टिवाज

ब्रा॰
प्र॰
१२२

सैनं प्रसवेनापोहामीति यौऽस्मा मा स्मा मग्री धोमी यस्ङ् द्विषो मा म स्ङ् दूविर्भव।
ति २ अथा मा वास्या या। मिन्द्राग्नोरुज्जितिमनूज्जेषं वाजस्य मा प्रसवेन प्रो।
हामीन्द्राग्नी तमपनुदतां यो स्मान्द्वेष्टि यञ्च। वयन्द्विष्मो वाजस्यैनं प्रसवेनापो
हामीति यद्दिश्यं यजमानो २ यद्यश्यधर्त्तु। मिन्द्राग्नोरुज्जितिमनूज्जयवनयज
मानो वाजस्यैनं प्रसवेनप्रोहामीन्द्राग्नी तमपनुदतां यमयं यजमानो द्विष्ट्यैश्चै
नन्द्वेष्टि वाजस्यैनं प्रसवेनापोहामीत्य मा वा स्या या मैन्द्राग्नाऽऽश्लाम वा स्सङ् द्दवि
र्भवत्येवं यथा देवतं व्यूहति न यदेवं व्यूहति ४ यजमानपदवज्जूहमत्र। यो स्मा अग्रा

नीयति स उपभृतमनु प्राञ्चमेवैनं यजमानमनु हरन्त्यपाञ्चन्तमपोदन्ति यो ऽस्मा

अरातीयत्यथैनं वज्रं ह्वयन्नाध उपभृतमनु प्राञ्चमेवैतस्मारात्सु हरन्त्यपाञ्चमाघ

मपोदन्ति ५ तद्वा एतामस्मानपवकर्मन्त्याक्रियतेतस्मादु समानादेव पुरु

षात्सखावा घ्नन्नायेनेदं हविरर्थे पुरुषे रतीयंसंगच्छामराः इति विदेवदी

प्यमानानां तान्याग्रामस्तपतस्मादुतत् ६ अथ जुह्वा परिधीन्त्समनक्ति। यथादे

केभ्यो होत्रीयायायज्ञं समतिष्ठिपन्नेवैनन्परिधीन्प्रीणाति तस्माज्जुह्वा परि

धीन्त्समनक्ति ७ स समनक्ति। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वादित्येभ्यस्त्वेत्येते वै त्रया देवा

ब्रा॰
प्र॰
१२४

यद्वस्मैवोरुद्धा आदिष्णापतेभ्यस्तस्मैवैतद्दाद ८ अथ परिधिमभिपद्याश्रावयति।
परिधिभ्यो ह्येतदाश्रावयति यज्ञो वा आश्रावणं यज्ञेनैवैतन्यहं परिधीन्प्रीणाति।
तस्मात्परिधिमभिपद्याश्रावयति ९ स आश्राव्याहेषिता दैव्या होतार इति देवा
वा एते होतारो य एते परिधयोऽग्नयो ह्येते दैव्या होतारस्तेभ्य एवैतदाह यदाहेषिता दैव्या।
होतार इति भद्रवाच्यायेति स्वर्ग्यं वा एतत्सैव देवा गुज्ञा भवन्ति यत्साधु वदेयुर्यत्साधु
कुर्युस्तस्मादाह भद्रवाच्यायेति प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायेति तदिमसमानुष
ं होतारं सूक्तवाकाय प्रसौति १० अथ प्रस्तरमादत्ते यजमानो वै प्रस्तरस्तद्यदस्य।

१२४

यज्ञो स्तै दैवैन यजमानं स्वर्गं करोति देवलोकं वा अस्य यज्ञो यं देवलोकमेवेन यज
मानमपि नयति ॥ स यदि वृष्टिकामः स्यादेतेनैवाद्दीन संज्ञाता द्यावापृथिवी
इति यदा वै द्यावापृथिवी सञ्ज्ञानाते अथ वर्षति तस्मादाह संज्ञाना द्यावापृथिवी
इति मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्यावतामिति तद्यो वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्येवैतदाहायं वैव
ईस्येष्टे यो यं पवते सोयमेक इवैव पवते सोयं पुरुषेन्तः प्रविष्टः प्राङ् प्रत्यङ् ताविमौ
प्राणोदानौ प्राणोदानौ वै मित्रावरुणौ तद्य एव वर्षस्येष्टे स त्वा वृष्ट्यावत्वित्येवैतदाह ।
नमेतेनैवाद्दीन यदा स्वेव करावचृष्टिः शमिव तमनु स्यादिति मेवैनं करोत्यादिति ।

ब्रा॰
प्र॰
१२५

र्भूत्वा देवलोकरूक्रामदिति ॥ २ ॥ सवाग्रेऽन्नहाममनक्ति । मध्यमुपभृतिमूलं पुरा

यामगुमिव दिव्ज्ञं हर्मस्थमिवोपभृन्मूलमिव पुरा ॥ ३ ॥ सोऽनक्ति । यान्नवयोमङ्

विहारणाशतिवयपवैनमेवङ्गतमस्मान्मनुष्यलोकाद्देवलोकमभ्युत्पातयतीति त्री

वैरिवहन्ति हयन्त्यस्मात्त्रीवैरिवद्देयज्ञमानौवैप्रस्तरोऽस्मात्पवैनमेतत्स्यति ष्टाये

नोऽन्नीद्दोपवहृष्टिर्निर्यच्छति ॥ ४ ॥ स हन्ति । मरुन्तीपघतीर्गच्छेति देवलोकं गच्छेत्ये

वैनदाहयदाह मरुतां पृषतीर्गच्छेति वशा पृश्निर्भूत्वा दिवङ्गच्छ ततो नो वृष्टिमावहे ।

तीयेवै वशा पृश्निर्यदिदमस्मान्मूलिवा मूलेवान्नाद्यं प्रतिष्ठितन्तेवै यं वशा पृश्निरि

१२५

ये भूत्वा दिवञ्छ्रेयैवैतदाह ततो नो वृष्टिमावहेति वृष्टाद्ध्यद्यमः संभूतं तज्जायते
तस्मादाह ततो नो वृष्टिमावहेति ॥१५॥ अथैकं तृणमपगृह्णाति । यजमानो वै प्रस्त
रः स यत्कृत्स्नं प्रस्तरमनुप्रहरेत् क्षिप्रे ह यजमानोऽमुं लोकमियात्तथो ह यजमानो ज्यो।
ग्जीवति यावदेवास्येह मानुषमायुस्तस्मा एवैतदपगृह्णाति ॥१६॥ तन्न हस्तेनान्वार
थित्वानुप्रहरति । तद्यद्धास्यैतत्स्वमासीत्स्वदेवास्यैतद्भवत्यथ यद्यन्वनुप्रहरेदन्त
रियाद्ध यजमानमँल्लोकात्तथो ह यजमानमस्माल्लोकान्नान्तरेति ॥१७॥ तं प्राञ्चमनुसमस्य
ति । प्राची हि देवानां दिग्यथो उदञ्चमुदीची हि मनुष्याणां दिक् समङ्गुलिभिरेव योश

आ. प्र. १२६

126

ण्येरन्तकाङ्केहोतृभिर्वांस्तनाङ्गशावेद्युषन्तिद्वैतथाकरवामयथैतनाङ्गशावमि

तिनस्मादङ्कुलिभिरेवयोयुण्येरमन्त्रकाङ्केर्यदाहोतास्मन्त्रकवाकमाह १८ अथा

ग्नीदाह्वानुप्रहरेति। नयन्नास्येतस्यान्मागमन्तदेवास्येतद्ध्मयथेमैवैतदाहतस्मी।

मेवानुप्रहरन्यवन्तग्याग्रेमिवन्तमैपादीत्यान्मानमुपस्पृशतितेनोआयुष्यात्मा

नमन्तप्रच्युतात्कि १९ अथाहसंवदस्वेति। संवाद्येनत्रैवैरिम्यैवैतदाहगानग्नीदि

तिगावल्विम्यैवैतदाहगन्निनीतिरःप्रत्याहम्प्रावपतिनेवैदैवैःश्रावयतमन्त्रवोधये

म्यैवैतदाहश्रौषडितिविद्वर्वोपनमन्त्रवापनमभुत्सनेवैतदाहवमधर्युश्राग्नीचदेवलो

१२६

कंयजमानमपिनयतः २० अथाहस्वगादैव्याहोतृभ्यइति। दैव्यावाएतेहोतारो।
यत्परिधयोग्नयोहितानेवैतत्स्वगाकरोतितस्मादाहस्वगादैव्याहोतृभ्यइतिस्वस्ति
र्मानुषेभ्यइतितदस्मैमानुषाययज्ञायाशिषमाशास्ते २१ अथपरिधीननुप्रहरति
समध्यममेवाग्रेपरिधिमनुप्रहरतियंपरिधिंपर्यधत्थाअग्नेदेवपणिभिःगुह्य।
मानःतंतएतमनुजोषंभराम्येषनेत्वदपचेतयाताइत्यग्नेःप्रियंपाथोपीतमि
तीतानेवैतत्समर्पयति २२ अथजुहूपभृतौसंप्रगृह्णाति। होदैवाहूतिंकरो।
तियदेतन्नवाहूतिर्भूत्वादेवलोकङ्गच्छादितितस्माज्जुहूपभृतेवसंप्रगृह्णा।

श्रा॰
प्र॰
१२

ति २२ स वै विश्वेभ्यो देवेभ्यो संप्रगृह्णाति । यद्वा अनादिष्टं देवतायै हविर्गृह्यते
सर्वा वै तास्मिन्देवता अपित्विनो मन्यन्ते न वा एतन्मत्स्यै वत देवतायै हविर्गृह्णा ।
दिशति यद्वा अपनमस्मा हि विश्वेभ्यो देवेभ्यः संप्रगृह्णाति तेन ह वैश्वदेवं हविर्यंह्ते २४
स संप्रगृह्णाति । सं ह्यवभागास्येवाश्रुहन्त इति । सं ह्येवो हि वा वल्लपरिशि
ष्टो भवति यत्तृतीयसवनः परिप्याणस्मदेवा इति यन्तरश्च हि परिधयः ग्रावानुप्रहृता भवन्ती
मो वा अवमति विश्वे रण्वन्त इमे तद्वै वैश्वदेवं करोतोनामयाग्निमतिहितिभिमा द्यपयंस्ता
हावाशितिनियच्छावषट्कृतं जुहुतेमेवमसैनद्वति २५ सयस्मान्नमो हविर्गृह्णन्

१२

127

नसत्तस्यापुरि विमुञ्चन्ति यतो युनजाम ततो विमुञ्चामेति यतो ह्येव युञ्जन्ति त
तो विमुञ्चन्ति यस्यो वा श्रेयस्तो तस्य यतो युनजाम ततो विमुञ्चामेति यतो ह्येव यु
ञ्जन्ति ततो विमुञ्चन्ति २६ युञ्जो ह्वा एतद्यत्तस्य यत्स्वैतेपत घाइ यत्स्य वा निस
यन्त्रिधा याव धेय स्या वा द्वतो म वा ह्वै देवत्तेपत त्विर्ष्ट्कृति विमोचनमागछ
न्तेतत्तस्मादयति तद्विमुञ्चन्ति तेपतन्नसृतः प्रपुङ्क्ते पाञ्जेषु सोत्रु याञ्जे स्वरिवेत ।
द्विमोचनमागछ्नतितेतत्तस्मादयति तद्विमुञ्चन्ति तेपतन्नसृतः प्रपुङ्क्ते यत्संप्रराह्ला
तितयाङ्कृतिमभियुङ्क्ते ताङ्कृति ङ्क्र वा विमुञ्चते यत्ने वाश्रत्रु प्रनास्त स्मादयं पृह्लो

ब्रा॰ युङ्क्ते य विश्वजनीनेष युङ्क्ते तथा ऋतिमतियुङ्क्ते ता ऋतिरू वान्नतो विश्वं वेतेसमाद ।
प॰ यतिहूताद्वीध्योपुर्यौ पातङ् सम्नेभ्यः सम्नेमायत्नमितिमाङ् द्यौभ्यः साधीमा ।
१२८ धत्तमितिसैवैतदाह २१ ब्राह्मणम् । अष्टमोध्यायः । सप्तपदाः पिता दैव्या होतारो
भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायेति यदेतो होता न्वाह सत्यैवैतदाहाथ
नमानायैवैतदाशिषमाशास्तेतदाह पतङ्परिष्टाद्यजमानस्याशिषमाशास्ते इदं यन्नय
स्मा उपरिष्टाद्यजमानस्याशिषमाशास्ते । यत्तेवा पष्टन्ननयति । यजनत पतेनयज्ञकाम्र १२८
तिनमत्नवतेत्नज्ञनयनस्याशिषमाशास्तेतामस्मैयजमानाशिषङ् सन्नमयति या

माशिषमाशास्ते यो मा नीचैर्ननेतीति तस्माद्धा उपरिष्टाद्घृतस्याशिषमाशास्ते २ दे
वानामपश्रीणाति । यो यजननपतेनयस्तेनर्भिरिवल्यघन्नर्भिरिववदाहूतिभि
रिववन्तस्देवान्स्रीवानेषपिवीभवतितेषपिवीभूत्वाथाशिषमाशास्तेतामस्मै ।
देवाश्राशिषंः सन्नमयन्तियामाशास्ते यो नो द्वेष्टीति तस्माद्धा उपरिष्टाद्घृतास्या
शिषमाशास्ते १ अथ प्रतिपद्यते । रन्त्यागा पृथिवी भद्रमभूदिति भद्रंः त्वमयो
पतस्मसंः स्यामगान्नार्थसत्‌कवाकसूक्तनमोवाकमित्यभयंवापतघृतपवय ।
स्तकेवाकस्यनमोवाकस्यारामस्मयन्नमविदामयत्तमिमेवैतदाहाग्नेवंः सूक्तवा

ब्रा॰
प्र॰
१२९

कस्मपश्चतीदिवस्पृथ्योरित्यग्निर्मे वैनदाह ३ त्रस्कवागास्यपश्चएव नयोर्घोवा
पृथिव्योरित्योमन्वतीतेस्मिन्यन्तेयजमानद्यावापृथिवी स्तामित्यत्र वयौने।
स्मिन्न्यन्तेयजमानद्यावापृथिवी स्तामित्येवैनदाह ४ शाङ्कवीजीवदानवइति।
शाङ्कवीतेजीवदानवस्तामित्येवैनदाहात्र स्तु स्त्वस्य प्रवेदे रितिमाहकस्मात्र्व नय
ञासी मैतारेतं पुष्टंक स्मन्न प्रविदन्ते त्येवैनदाह ५ उरुगानूती ग्रभयङ्कृता विर
रुगावूतीतेभयेस्तामित्येवैनदाह वृष्टिद्यावारीत्यापति वृष्टि मन्योते स्तामि।
त्येवैनदाह ६ शंभुवौ मयोभवाविति। शंभुवौ ते मयोभुवौ स्तामित्येवैनदाहे।

१२९

129

ज्ञेषु सतीषु विपद्य सतीषु चेति रसवत्यो त उपजीवनीयेत्वामित्येवैतदाह ७ सूपचरणा
च स्वधिचरणा चेति । सूपचरणा हि ते मा वस्तया मध्यस्थादुपचरसि स्वधिचरणोत
इयमस्या ह्युपरिष्टादधिचरसीत्येवैतदाह तद्यो राविदीति तिनयो रुत्तममन्यमानयो
रित्येवैतदाह ८ अग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तदाग्नेय
स्याज्यभागस्याह सोम इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तत्सौम्यस्या
ज्यभागस्याहाग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति तद्य एष उभयत्रा
च्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति तमाह ९ यथायथा देवता । देवा आज्यपा आज्यम ।

ब्रा॰ न्वषन्नावीरुधन्तमहोऽस्मायोऽक्रुतातेतितन्वयानान्वयानानादश्रयानान्त्रयानावैदे।
प्र॰ वाग्वाऽऽत्मपाश्रग्निहोत्रेणाद्दं हविरन्वषन्नावीरुधन्तमहोऽस्मायोऽकृतेतिदग्निंऽहो।
१३॰ त्रेणाहान्वषतेऽस्यैवं याश्शाद्देवताभवन्तिताः सैषश्रयासोऽद्दविरन्वषतासोऽद्दवि
130 रन्वषतेतितयत्तस्यैवेतन्महिमाशास्तेयद्धिरेवाऽऽद्दविरन्वषन्तेतेनद्धिमहन्त्र।
यतितस्माद्दाद्दन्वषतेऽस्यवीरुधतेतियद्दैदेवाद्दविरन्नैषत्तेनद्पिगिरिमात्रेक
र्वतेतस्माद्दाद्दवीरुधतेति ९ महोऽस्मायोऽक्रुतेतेति। यत्तो वै देवानामसद्दस्तनं।
सेतन्मायाऽऽसमिवक्रुर्वतेतस्माद्दाद्दमहोऽस्मायोऽक्रुतेतेति ॥ अस्मा स्पर्धेदेवायादे। १३॰

वह्नमाणमिस्यामस्याऽ यग्रोणेनहोत्राया एवं वह्नमाणमिमेवैतदाहाशास्तेऽयं यज

मानोऽसाविति नाम गृह्णाति तदेनं प्रत्यक्षमाशिषा संपादयति ॥१२॥ दीर्घायुत्व

माशास्त इति । साध्वायुरेन रादेवयज्यातरस्य तद्दीर्घायुत्वम ॥१३॥ सुप्रजा

स्त्वमाशास्त इति । नद्यद्भुव भूयो हविष्करणन्तदिदं प्रत्यक्षं सुप्रजास्त्वमाशास

नऽ सक्रयोघपवेक्रयोऽहनरादेवयज्यामाशास्त इति देवत्रूयानदेवज्ञीवात

त्वयज्ञानन्तमश्नुत ॥१४॥ भूयो हविष्करणमाशास्त इति । तद्धैवतत्सजातेवनस्या

माशास्त इति प्राणा वै सजाताः प्राणैर्हि सह जायते प्राणानाशास्ते ॥१५॥ दिव्यं

ब्रा॰
प्र॰
१३१

धामाशास्तःशश्वनिति देवलोकेमेप्यसदितिवैयजन्तेयोयजतेतद्देवलोकएवैतमेतदपिनि
तंकरोतियदेवैतद्विधाशास्तेनतदस्मैसर्वं समृद्धमनामिष्टैवैतदाह ९ तावा
वतःपञ्चाशिषःकरोतितिस्रःप्रयाजान्ताःप्रषट्कारवषट्कारातावैगायत्रीवीर्यंगायत्री।
वीर्यमेवैतदाशिषोभिसंपादयति ९ नातोभूयसीःकुर्याद्यदतिरिक्तंहकुर्याद्य
दतोभूयसीःकुर्याद्यद्वैयज्ञस्यातिरिक्तं द्विषन्तं हास्यतद्भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते
तस्मान्नातोभूयसीःकुर्यात् ९ अपिहिकनीयसीमाशासानस्तदस्मैदेवाःसन्नामितित
दस्मैदेवाःसर्वमसन्नामितित्यैवैतदाहतदग्निर्वैदेवेभ्योद्रवत्तांवयमेवः परिमाउपा

१३१

131

इतितदग्निर्हि वै देवेभ्यो ऽनुवनों ऽवयमग्रेनह्यस्मा पनह्नवामहा इत्येवैतदाह १९ इहैं।
च वितन्वैतै। चिक्षुरिव वा एतद्यत्तन्नमवितंत्तस्मादाहेहेंच वितन्वेत्युभे वै ते द्यावापृथि
वी अग्र इदम आतामिस्तुभैवैनं द्यावापृथिवी आर्हैगोपायतामित्येवैतदाह २० तद्देहू।
क आह। रुभेवमेतिन्नयाहोनाशिषआन्मान त्रान्तरेतीति न इतयान ब्रूयाद्यजमान।
स्यैवयत्तआशीः किन्नु तत्र विजों यो वै कान्वयत्तत्र विजानआशिषमाशास्ते यजमान
स्यैवमानतहसएतोङ्कवनाशिषंप्रतिष्ठापयति यआहोभवमेतितस्माद्ब्रूयादुभैवै
नमित्येवा २१ इहगातिर्वामस्येति। तद्यदेव यत्तस्य साधु तदेवास्मिन्नेतद्धाति तस्मा।

ब्रा॰
प्र॰
१३२

द्वेदेव्यात्निर्व्वोमस्येति २१ इदञ्च नमो देवेभ्य इति। न यत्तस्यैवैनत्सङ् स्थाङ्कत्वा नमो दे
वेभ्यः करोति तस्मादाहुरिदञ्च नमो देवेभ्य इति २३ अथ शंयोराह शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्ज
सा यज्ञस्य सम्स्थां विदाञ्चकार स देवलोकमपिपाय तन्नरदन्तर्हितमिव मनुष्येभ्य आ
स २४ तद्वा ऋषीणामनुश्रुतमास। शंयुर्ह वै बार्हस्पत्योऽञ्जसा यज्ञस्य सम्स्थां विदाञ्च
कार स देवलोकमपिपायेति तेनो मेव यज्ञस्य सम्स्थामनुपायंस्तस्माच्छंयुर्बार्हस्पत्यो वे।
घ शंयोरन्तुवेत्तामेवैतदुपनयति यज्ञस्य सम्स्थामनुपैति यस्माच्छंयुर्बार्हस्पत्यो व घ शंयोरा
ह तस्माच्छंयोराह २५ स वस्ति पद्यते। तच्छंयोराहुरणीमह इति तद्यज्ञस्य सम्स्थामाह

१३२

णीमहे याः शंयुर्बार्हस्पत्यो वेदित्येवैनं तदाह २६ गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इति।
गातुं ह्येष यज्ञायेच्छति गातुं यज्ञपतये यो यज्ञस्य समृद्धिं स्याद्देवी स्वस्तिरस्तु नः स्व
स्तिर्मानुषेभ्य इति स्वस्ति नो देवत्रास्तु स्वस्ति मनुष्येष्वित्येवैतदाहोर्ध्वं जिगातु भेषज
मित्यूर्ध्वं नोऽयं यज्ञो देवलोकं जयत्वित्येवैतदाह २७ शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पद।
इति। एतावद्वा इदं सर्वं यावद्द्विपाच्चैव चतुष्पाच्च तस्मा एवैतद्यज्ञस्य समृद्धिं स्यात्कृत्स्नं शं कु
रोति तस्मादाह शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पद इति २८ अथ यानेवैतदुपस्पृशत्यामातु
घरक्वा एतद्भवति यदा बर्हिः प्रहरत्ययमेवैष पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्र

ब्रा० प्र० १३३

तितिष्ठन्तितदुवैलुप्तनम्नोवृषोभवतितस्मादेनंनेत्युपस्पृशन्ति २९ ब्राह्मणम् २

तेवैपत्नीःसंयाजयिष्यन्तःप्रतिपरायन्ति। जुहूंचस्रुवंचाध्वर्युरादत्तेवेदंहोतास्य

विलापत्नीमसीत १ तद्धैकेषामध्वर्युः। पूर्वेणाहवनीयंपर्येतितदुतथानकुर्याद्ब

हिर्द्धोहयज्ञात्स्याद्येनेनेयात् २ जघनेनोहैवपत्नी। मेकेषामध्वर्युरेतितदुपवतथा

कुर्याद्बहिर्द्धोहैवयज्ञस्याध्वर्युर्जघनार्द्धःपत्नीयथाभमतःशिरःप्रतिरध्यादेवत्ता।

द्बहिर्द्धोहैवयज्ञात्स्याद्येनेनेयात् ३ अन्तरेणोहैवपत्नी। मेकेषामध्वर्युरेतितदुपवत

थाकुर्यादन्तरियाद्धयज्ञात्पत्नीयेनेनेयात्तस्मादुपूर्वेणैवगार्हपत्यमन्तरेणाहवनी १३३

133

यज्ञैवेतितन्थाहनवर्हिर्देयज्ञाङ्गवतियथोपवादः प्रचरन्नन्तोरेणसंचरन्तिसउप।
वास्यैषसञ्चरोभवति ४ अथपत्नीःसंयाजयन्ति। यज्ञाद्वैप्रजाःप्रजायन्तेय
ज्ञात्प्रजायमानामिथुनात्प्रजायन्तेमिथुनात्प्रजायमानाअन्ततोयज्ञस्यप्र।
जायन्तेतदेनाएतदन्ततोयज्ञस्यमिथुनात्प्रजननात्प्रजनयतितस्मान्मिथुना
त्प्रजननादन्ततोयज्ञस्येमाःप्रजाःप्रजायन्तेतस्मात्पत्नीःसंयाजयन्ति ५ च
तस्रोदेवतायजति।चतस्रोवैमिथुनंद्वेद्वेहिद्वन्द्वंभवतोमिथुनमेवैतत्प्रजननंते
क्रियतेतस्माच्चतस्रोदेवतायजति ६ तावाआज्यहविषोभवन्ति।रेतोवाआज्यं

ब्रा॰ रेतएवैतत्सिञ्चन्तितस्मादाराद्दर्विषोभवन्ति ७ तेजोपाङ्शुचरन्ति । तिरइवैवमि
प्र॰ थुनेनचर्यतेतिरइवैवैतद्यदुपाङ्शुतस्मादुपाङ्शुचरन्ति ८ अथसोमंयजन्ति ।
१४ रेतोवैसोमोरेतएवैतत्सिञ्चन्तितस्मात्सोमंयजन्ति ९ अथत्वष्टारंयजन्ति । त्वष्टा ।
वैसिक्तंरेतोविकरोतितदेवएवैतत्सिक्तंरेतोविकरोतितस्मात्त्वष्टारंयजन्ति ९
अथदेवानांपत्नीर्यजन्ति । पत्नीषुवैयोनौरेतःप्रतिष्ठितंततःप्रजायतेतत्पत्नी
ष्वेवैतद्योनौरेतःसिक्तंप्रतिष्ठापयन्तितत्ततःप्रजायतेतस्माद्देवानांपत्नीर्यजन्ति । १४
सयद्देवानांपत्नीर्यजन्ति । नजघनेनाग्निरःकरोत्युपद्रवैनावहेवताआसतेयावत्तस

134

मिथुयज्ञं क्रीणीरज्ञुनोन्नकृत्तितलाभ्यपं वैतत्त्रिः करोति तस्मादिमामात्र
छक्षियत्तिरःवैवेवपुरुः सोऽग्निहत्सन्नियाःवतनाःवेतिरस्मादयात्तवन्नः
अथाग्निं गार्हपतिं यज्ञस्य । यं वा अग्निर्लोकः सममेवैतल्लोकमिमाः प्रजा अभि
प्रजनयति वाःसम्लोकमिमाः प्रजा अभिप्रजाःप्लेतस्माद्गार्हपतिं यज्ञ
ति ११ तदिष्टं भवति । नह्यत्रपशिधयोभवन्ति तश्पलीयत्रवाअदः अन्तरेणय
जमानः स्वगाकरोति पतिं वा अत्रज्ञायातदेवास्पापिपत्नी स्वगाकृता भवति ।
यस्तितः स्वज्यो ग्लन्तस्पस्वपं क्र्यो तस्मादिज्ञान्तमेवस्याःतोऽयल्लरैस्येवकृप

ब्रा॰
प्र॰
१३५

क्रियते १४ यद्द्विषट्कपालस्य सर्वं भवत्यो यच्छिक्षाः ऽऽयतमेवैतच्छयनं करोति नः॒ष्व।
गाकरोत्येवमेवैतदयन्तीः ऽऽसमाकरोति १५ यदष्टिष्टकपालस्य सर्वं पचेयो ह्येद्दस्मे
केतवमाश्लिष्यायेत्र ह्यामनक्रिम ऽस्यैवेषुत्वं ऽऽशात्मात्मा १६ अथ ग्रीवा।
हानुप्रहरति। तस्मादिमेवात्र प्रत्यवरुन्धा अग्रे सिचवत्समैषा पादीत्यात्मानमुपस्य
शतिलेनोऽग्रण्यात्मानव्रामुप्रहृणाक्ति १७ अथ यद्दसंवद्दसैत्या गानग्रीवदंगोऽस्वाव।
वक्त्रोपहरणादेव्याहोतृभ्यः स्वर्गिमर्थानुमेभ्यः पंयोर्द्वेदीति १८ अथ यज्ञंदेवमत्तुव
स्वसंप्रगच्छाम्या। सेहैवाहुतिं करोति यदनमृत्याहुतिमनुयादेवलोकं गच्छतीति।

135

१३५

तेसमन्नदृच्चस्त्वचस्त्वचंसंप्रयच्छामि १९ सवाअग्नयेसंप्रयच्छत्यग्नेदब्धायोशीत
मेत्यमस्तोह्यग्निस्तस्मादाहादब्धायविमयशीतमेत्यशिष्ठोह्यग्निस्तस्मादाहाशीतमे।
तिपाहिमादिद्योःपाहिप्रसित्यैपाहिदुरिष्ट्यैपाहिदुरद्मन्याइतिसर्वाभ्योमार्तिभ्यो
गोपायेत्येवैतदाहाविषन्नःपितुंकृणित्यन्नंवैपितुरनमीवन्नइदमकिल्बिषमन्नं
कुर्वित्येवैतदाहसुषदायोनावित्यावमस्त्येतदाहस्वाहावाडितितद्यथावषट्कृतं।
हुतमेवमस्यैतद्भवति २० अथवेदंपत्नीविस्रंसयतियोषावैवेदिर्वृषावेदोमि।
[illegible]यवैवेदःक्रियतेयद्येनेनयज्ञउपालभतेमिथुनमेवैतत्प्रजननंक्रियते २१

श्रा॰
प्र॰
१२६

180

अथ यत्पत्नीं विस्रंसयति योषा वै पत्नी वृषा वेदो मिथुनमेवैतत्प्रजननं क्रियते तेन स्मा
द्वै पत्नीं विस्रंसयति २२ सा विस्रंसयति । वेदोऽसि येन त्वं देव वेद देवेभ्यो वेदोऽभव
स्तेन मह्यं वेदो भूया इति यद्यु यज्ञस्याविकीर्षेत्तेनैव कुर्यात् २३ तमावेदेः संस्तृ
णाति । योषा वै वेदिर्वृषा वेदः पश्चाद्वै परीत्य वृषा योषामधिद्रवति पश्चादेवैनामेत
त्परीत्य वृषा वेदेनाधिद्रावयति तस्मादा वेदेः संस्तृणाति २४ अथ समिष्टयजु
र्जुहोति । प्राञ्च्यो यज्ञो वा अत्र संतिष्ठताऽअथ यद्धुत्वा समिष्टयजुः पत्नीः संयाजयन्त्यत्र
हैवास्यैष यज्ञः संतिष्ठते तस्मादु प्रागेव समिष्टयजुर्जुहोति प्राञ्च्यो यज्ञोऽनु संतिष्ठा ।

१२६

नाइति २५ अथ यस्मात्समिष्टयजूंषि नाम। या वा एतेन यज्ञेन देवता ह्वयति याभ्य एष।
यज्ञस्तायते सर्व्वा वै ताः समिष्टा भवन्ति तद्यत्ता स्सर्व्वा स्समिष्टा स्थैतज्जुहोति त।
स्मात्समिष्टयजूंषि नाम २६ अथ यस्मात्समिष्टयजुर्जुहोति। या वा एतेन यज्ञेन देवता
ह्वयति याभ्य एष यज्ञस्तायत उप हैवता आसते यवत्त्र समिष्टयजुर्न जुहतीदन्नुनो हव्य
विरितिता एवैतद्यथायथं व्यवसृजति यत्र यत्रासं चरणं तद्यते वा एतद्यजीनतत
यद्देनमततत जुन तधिता यत्रास्य प्रतिष्ठा तत्प्रतिष्ठापयति तस्मात्समिष्टयजुर्जुहोति
सजुहोति। देवा गातुविद इति गातुविदो हि देवा गातुं वित्वेति यज्ञं वित्वेत्येवैतदाह गा

ब्रा॰
प्र॰
५२

नमितेतितन्दैतेनयथायथं बवहन्तितमनमस्थलरमेदैवयत्तदृह्स्वाहा वातेधारत्स्यै।
वैयज्ञोयो यं पवतेनतद्धिमेघस्तदृह्संभृयैतत्स्मिन्यज्ञे प्रतिष्ठापयति यत्तेनयत्तदृह्सन्वे।
धातितस्मादाह स्वाहा वातेधा इति २८ अथ महिषीं त्वेहोत्र। यं वै लोको महिषी धये
महिष्यास्मिन्नेवैतं लोके गृभीतायं धातिनाम अस्मिँल्लोके यद्यः प्रतिष्ठितास्तस्मा
द्वहिश्चे होति २९ तो वा अतिरिक्तो न्वहोति। समिध्यन्त्वै वा नो यत्तस्य प्रश्चे।
समिध्यन्त्वोतिरिक्तन्तयद्दा हिसमिध्यन्त्वन्ते होत्यथैनाभ्योन्वहोति तस्मादिमा।
अतिरिक्तायसमिनाओषधयः प्रजायन्ते ३० सन्नहोति। संमहिष्यहृदृदविषभृते

५२

137

नसममादित्यैर्वसुभिः संमरुद्भिः । समिन्द्रो विश्वेभिर्देवेभिरङ्क्तान्दिव्यन्नभो गच्छतु यत्स्वाहा ।

हेति ११ अथ प्रणीता दक्षिणतः परीत्य निनयति । युक्तं इव वा एतन्नयन्ते यदेनं तन्वते स

यत्र निनयेमसादुद्धा विमुक्त एव यज्ञो यजमाने प्रतिष्ठितो यान्तयोर्द्वयज्ञो यजमानत्र

प्रतिष्ठितस्तस्मात्प्रणीता दक्षिणतः परीत्य निनयति १२ स निनयति । कस्त्वा विमुञ्च

ति स त्वा विमुञ्चति कस्मै त्वा विमुञ्चति तस्मै त्वा विमुञ्चति पोषायेति तन्नस्त्विष्टि मुञ्चनमो ।

ऽयजमानाय निराह स यैनैव प्रणयति तेनैव निनयति येन ह्येव योगं युञ्जन्ति तेन ।

विमुञ्चन्ति योक्त्रेणाहि योग्यं युञ्जन्ति योक्त्रेण विमुञ्चन्त्यथ फलीकरणान्कपालेना

ब्रा॰
प्र॰
१३८

138

घोषः कुष्माण्डानि नशुणास्यति मेदसी भागो मीति ११ देवाश्च वा असुराश्चो। अथेयं प्राणाप
नाः पशवः पतस्मिंश्च अग्नेते प्रजापतौ पितरि संवत्सरे अस्माकमयं भविष्यत्यस्माकमयं भवि
ष्यतीति १४ ततो देवाः। सर्वं यज्ञं संवृत्यायन्यापि ईं यत्तस्य भागधेयमासीत्तेने।
नाग्निरभजत्तस्मात्पशोः फलीकरणैर्दिविर्यैत्तास्तु निर्भक्ता अग्रत्विं त्रियोऽवैव हतनिर्भक्तो य
भागिन त्रिर्भजन्तन्यच्छ यस्य भागा निर्भजन्त्येवमेतावच्छेदः सैतउत हि विशेलस्मात्तदिकि।
स्मा अभस्थे ति स्मय मेवैभ्यो देवा भागमकल्पयंस्त मेवैभ्य एव एतद्वागद्धः शोमच्छयद
घोषः कुस्मा जिनश्रुपा स्यत्यनयावैवैभ्य एतदन्ये तमसि अवेशायति तथोपवास्त्वा।

१३८

प्रोरत्नसांभागोसीत्यनग्रावच्येतमसिश्रेष्ठाघतितस्मात्पशोस्त्रेदनीत्रकर्वेत्तिरद
माङ्क्ष्मिभागः ३५ ब्राह्मणम् २ सङ्क्षितेयन्ते। दक्षिणतः परीत्य शूर्पाण्यग्निनय
तितस्थात्सुहरभवत्तितस्माद्दक्षिणतः परीत्य शूर्पाण्यग्निनयति देवलोके मेध्यम्।
रितिवैयज्ञतेयोयज्ञतेसोमैषयज्ञोदेवलोकमेवाभिप्रैतितद्दवीरदक्षिणायान्द।
रातिमैतिदक्षिणामन्वारभ्यपमानः १ सपघदेवयानोवापिहयाणोवीपंथ्यास्त।
द्भयतोग्निशिखेसमोघल्पोतिष्टतः प्रतितमोघतोयः प्रमुष्णोस्वतङ्स्त्रेनेतयोति
स्त्रपः शान्तिरापस्तदेतमेवैतत्संष्थानङ् शमयति २ शूर्पेग्निनयति। सर्वैस्वेशूर्पे

ब्रा॰
प्र॰
१३९

ऽसर्वेणैवैनमेतच्छमयति सन्ततमव्यवच्छिन्नं त्रिर्नयति सन्ततेनैवैनमेतदव्यव-
च्छिन्नेन शमयति ३ यद्वेव शूर्पेण पात्रं त्रिर्नयति। यद्वै यज्ञस्य मिथ्या क्रियते व्यस्य तद्धि
क्रियत एवं तस्य शान्तिरापः शान्तिरद्भिः शान्त्या शमयति तदद्भिः संदधाति ४ शूर्पे त्रिर्नय-
ति। सर्वं वै शूर्पं सर्वेणैवैनमेतत्संदधाति सन्ततमव्यवच्छिन्नं त्रिर्नयति सन्ततेनैवैनमे-
तदव्यवच्छिन्नेन संदधाति ५ तदञ्जलिना प्रतिगृह्णाति। सं वर्चसा पयसा सं तनूभि-
रगन्महि मनसा सं शिवेन। त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो यद्विलिष्टमि-
ति यद्विच्छिन्नं तत्संदधाति ६ अथ मुखमुपस्पृशते। इयन्त्यस्मान्मुखमुपस्पृशते सृ

१३९

तेवाअग्नयोऽस्तेनैवैतत्संस्पृशतएतदुचैवैनत्कर्म्मात्मन्कुरुतेतस्मान्नत्वङ्गुपस्पृ।
शेत ७ अथविष्णुक्रमान्क्रमते।देवान्वाएषप्रीणातियोयजतएतेनयज्ञेनऋग्भिर्य
जुर्भिःसामभिराहुतिभिःर्विवत्सदेवान्प्रीतान्तेषांप्रीतोभवतितेषांप्रीतोभूत्वानाके।
वाभिप्रक्रामति ८ यद्वेवविष्णुक्रमान्क्रमतेयज्ञोवैविष्णुःसदेवेभ्यइमांविक्रान्तिं
विचक्रमेयैषामियंविक्रान्तिरिदमेवप्रथमेनपदेनपस्पाराथेदमन्तरिक्षंद्वितीये
नदिवमुत्तमेनैतामुएवैषएतस्मैविष्णुर्यज्ञोविक्रान्तिंविक्रमतेतस्माद्विष्णुक्रमान्क्र
मतेतद्वाइतएवपराचीनंभूयिष्ठाइवक्रमते ९ तद्वनत्पृथिव्यांविष्णुर्व्यक्रंस्तगा

ब्रा॰
प्र॰
१४॰
१५।

यज्ञेण छन्दसा ततो निर्भक्तो यो स्माद्द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्मो न्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रंस्त त्रैष्टु
भेन छन्दसा ततो निर्भक्तो यो स्माद्द्वेष्टि यं च वयन्द्विष्मो दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्त जागते।
न छन्दसा ततो निर्भक्तो यो स्मान्द्वेष्टि यं च वयन्द्विष्म इत्येवमिमांल्लोकान्त्समारुह्या
थैषा गतिरेषा प्रतिष्ठा य एष तपति तस्य ये रश्मयस्ते सुकृतो ऽथ यत्परं भाः प्रजापति
र्वा स स्वर्गो वा लोकस्तदेवमिमांल्लोकान्त्समारुह्याथैताङ्गतिमेतां प्रतिष्ठाङ्गच्छति
परस्तान्न्वेवार्वाङ्क्रमेत यदितो ऽनुशासनं विकीर्षेद्यन्न्वस्मात्परस्मादर्वाङ्क्रमे
ग्रयथ स्वराणाल्लोकाद्देवा अग्रे देवा जयन्तो जयन्दिवमेवाग्रे ऽथेदमन्तरिक्षमथेतो नय[illegible]

१४॰
१५।

णात्मसंपन्नानुद्दन्नतथो एवैष एतदेष राणात्मन एवाग्रेन यज्ञयति रिवमेवाग्रे।
ष्टेदमन्तरिक्षमथेतो न एष राणात्मसंपन्नानुद्दन्नस्थ्यै वै पृथिवी प्रतिष्ठा तदस्यामेवै।
तस्यांतिष्ठायांप्रतितिष्ठति ॥ १ ॥ तदुत हि दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्त जागतेन छन्दसा ततो
निर्भक्तो यस्मां द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्मोन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रंस्त त्रैष्टुभेन छन्दसा ततो
निर्भक्तो यो स्मान्द्वेष्टि यञ्च वयं द्विष्मः पृथिव्यां विष्णुर्व्यक्रंस्त गायत्रेण छन्दसा।
ततो निर्भक्तो यो स्मान्द्वेष्टि यञ्च वयन्द्विष्मो स्मादन्नादस्यै प्रतिष्ठाया इत्यस्माद्धीदं स
र्वमन्नाय प्रतिष्ठितन्तस्मादाहास्मादन्नादस्यै प्रतिष्ठाया इति ॥ २ ॥ अथ प्राङ्प्रेक्षते।

ब्रा॰
प्र॰
१५२

प्राचीदिग्वानाप्तिस्मात्प्राङ्ग्यतते ॥३॥ सप्रेङ्खते । गन्मस्वरितिदेवावैस्वरगन्मदेवाति
यैवैतदाहसंज्योतिषाभूमेतिसन्देवैरभूमेत्यैवैतदाह ॥४॥ अथसूर्यमुदीक्षते । सैषागतिरे।
षाप्रतिष्ठातदेताङ्गतिमेप्रतिष्ठाङ्गच्छतितस्मात्सूर्यमुदीक्षते ॥५॥ सउदीक्षते । स्वयंभू
रसिश्रेष्ठोरश्मिरित्येषवैश्रेष्ठोरश्मिर्यत्सूर्यस्तस्मादाहस्वयंभूरसिश्रेष्ठोरश्मिरिति
वर्चोदाअसिवर्चोमेदेहीतित्वेवाहंब्रवीमीतिहस्माहयाज्ञवल्क्यस्तद्ध्येवब्राह्मणेनै
ष्टव्यंयद्ब्रह्मवर्चसीस्यादितिपोहस्माहौपोदितेयपपवावमह्यंह्वादास्यतिगोदागादे
हीमेवंयज्ञकाममकामयतेस्मोऽस्मैकामःसमृध्यते ॥६॥ अथावर्तते । सूर्यस्यावृतमन्वा

१५२

152

वर्षेश्नुतेति नेदेताङ्कृतिमेतां प्रतिष्ठाङ्कृनैतत्सैवाच्छतमन्नावर्त्तते १७ अथ गार्हपत्यमु।
पतिष्ठते। स यत्तस्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठते गृहा वै गार्हपत्यो गृहा वै प्रतिष्ठा तद्गृ-
हेष्वेवैतत्प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठति यावद्वेवास्येदम्मानुषमायुस्तस्मा उ एवैतदुपतिष्ठ-
ते तस्माद्गार्हपत्यमुपतिष्ठते १८ स उपतिष्ठते। अग्ने गृहपते सुगृहपतिस्त्वयाग्नेऽहं गृ-
हपतिना भूयासं सुगृहपतिस्त्वं मयाग्ने गृहपतिना भूया इति नात्र तिरोहित-
मिवास्त्यस्थूरि णौ गार्हपत्यानि सन्त्वित्यनार्त्तानि नौ गार्हपत्यानि संत्वित्येवैतदा-
ह शतं हिमा इति शतं वर्षाणि जीव्यासमित्येवैतदाह तदप्येतद्धुवन्नाद्रियेत।

ब्रा॰ प्र॰ १५२

पितृभ्याः सिषासतो देवेभ्यः शुक्लषाज्जीवतितस्मादध्येतदुःवाङ्गाघट्टियेत १९
अथावर्त्तते। सूर्यस्यावृतमन्वावर्त्त इतितदेताः। निमेलोप्रतिष्ठाः। देवतस्यैवा
वृतमन्वावर्त्तते २० अथपुत्रस्यनामगृह्णाति। इदंमेयंवीर्यंपुत्रोनुसंतनवदिति
यदिपुत्रोनस्यादात्मनएवनामगृह्णीयात् २१ अथाहवनीयमुपतिष्ठते।
प्राङ्ह्येषयतोऽसंतिष्ठतामितितस्मीमुपतिष्ठते २२ अथव्रतंविसृजते। इदमहंय
एवास्मिसोस्मीत्यमानुषइववाएतद्भवतियद्व्रतमुपैतिनहितदवकल्पतेयद्ब्रू
यादिदमहंसत्यादनृतमुपैमीतितदुखलुपुनर्मानुषोभवतितस्मादिदम।

१५२

1113

ब्रा॰ इयपवास्मिसोस्मीत्येवमन्तंविसृजेत २२ ब्राह्मणम् ८ समाप्तः प्रपाठकः ।

प्र॰ समाप्तः । कण्डिकासंख्या ११४ सर्वैकण्डिकासंख्या ८१८ प्रथमाकाण्ड

१४४ समाप्तः शुभम् सम्वत् १९ २० राम राम राम कुशल कुशल राम

144

